

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЧЕРНЕНКО ГЕОРГІЙ ІГОРОВИЧ

УДК 347.51:347.794

ДИСЕРТАЦІЯ
ДОГОВІР ПРО КУПІВЛЮ-ПРОДАЖ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЗА
«ЗЕЛЕНИМ» ТАРИФОМ ПРИВАТНИМ ДОМОГОСПОДАРСТВОМ

081 – Право

08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Г.І. Черненко

Науковий керівник:

Давидова Ірина Віталівна

доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2024

АНОТАЦІЯ

Черненко Г.І. Договір про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2024.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.

У дисертації визначено методологію дослідження та здійснено огляд літератури за темою дисертаційного дослідження. Розглянуто становлення та розвиток законодавства щодо договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством, а також надано характеристику правовідносин, що у зв'язку з цим виникають.

В дисертаційному дослідженні надано загальну характеристику договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством, а також визначено поняття, ознаки та правову природу договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. За своєю правовою характеристикою він є консенсуальним, двостороннім (взаємним), відплатним та має на меті оплатне відчуженні майна (товару) (у даному випадку електричної енергії) від однієї сторони та передання у власність іншій стороні, тобто це правочин між виробником або постачальником електроенергії (продавцем) та споживачем (покупцем), що передбачає постачання та споживання електроенергії згідно з умовами, визначеними у договорі.

Зазначено, що фізична особа-споживач електричної енергії визначена як особа, яка використовує електричну енергію виключно для особистого використання і задоволення своїх власних потреб.

У дисертаційному дослідженні визначено сторони договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством, а також проаналізовано зміст договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.

Встановлено, що домогосподарство може розглядатися як об'єднання фізичних та юридичних осіб, що наділені цивільними правами та обов'язками, мають юридичне або фактичне право власності на житло чи земельну ділянку та беруть на себе загальну відповідальність за утримання та організацію домогосподарства, а також власник домогосподарства має право користування володіння та розпорядження свої майном на власний розсуд.

Доведено, що побутові потреби можуть включати в себе споживання (використання) електричної енергії для задоволення потреб у постійному або тимчасовому проживанні та/або перебуванні фізичних осіб на об'єкті побутового споживача. Це включає в себе використання електричної енергії на об'єкті приватного домогосподарства, включаючи прибудинкову (присадибну) територію, а також для індивідуального будівництва (реконструкції) об'єктів приватного домогосподарства;

Зазначено, що договір купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством передбачає саме обсяг електричної енергії, який перевищує місячне споживання електричної енергії приватним домогосподарством.

У дисертаційному дослідженні визначено також договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва, що характерний для приватних домогосподарств, активних споживачів «зеленої» енергії.

Акцентовано увагу на тому, що електроенергія, незважаючи на деякі риси речі, не відповідає класичному розумінню «річ» і не має самостійного

місця в системі речей за наслідками використання, через те, що електроенергія поєднує в собі дві правові категорії – річ і результат її використання. Правовий режим електроенергії визначається власником, але поняття «володіння» електроенергією виходить за межі традиційного розуміння цього терміна.

Встановлено, що електрична енергія - це особливий об'єкт цивільних прав і товар, що відрізняється наявністю характеристик, які відсутні в інших товарах, і відсутністю характеристик, що притаманні іншим товарам, особливий виду товару, який продається як на оптовому, так і на роздрібному ринках електричної енергії.

Зазначено, що відносини, пов'язані з електричною енергією як об'єктом права, можуть бути регульовані лише зобов'язальними правами, а не речовими правами, а це означає можливість вимагання безперебійного постачання електроенергії споживачем.

Дістало подальшого розвитку положення щодо забезпечення захисту прав і інтересів сторін договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. Крім того, дістало подальшого розвитку положення про те, що при формуванні типових і примірних договорів купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом, має бути забезпечена можливість для науковців та інших заінтересованих суб'єктів впливати на їхній зміст.

У дисертаційному дослідженні визначено порядок укладання та реалізації договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарствам, досліджено особливості цивільно-правової відповідальності сторін за договором купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарствам, а також проаналізовано особливості припинення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарствам.

У дисертації акцентовано увагу на тому, що нова модель ринку електроенергії створює основи для розвитку договірних відносин для

виробників електроенергії з відновлюваних джерел. Держава на законодавчому рівні гарантує виконання зобов'язань щодо закупівлі електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел, протягом усього терміну дії Закону України «Про альтернативні джерела енергії» та оплати цієї електроенергії в повному обсязі, при цьому купівля-продаж електроенергії між сторонами в особі виробника, якому встановлено «зелений» тариф та гарантованого покупця, здійснюється на підставі типового договору.

Доведено, що договір купівлі-продажу виступає як основний інструмент регулювання суспільних відносин і функціонує як посередник у переході права власності за плату, може бути визнаний юридичним фактом. Відповідно до цього договору сторони беруть на себе взаємні зобов'язання, які регулюються правовими нормами. Договір купівлі-продажу електричної енергії – це договір між виробником або постачальником електроенергії (продавцем) та споживачем (покупцем), що передбачає постачання та споживання електроенергії згідно з умовами, визначеними у договорі.

Зроблено висновок, що основні труднощі, які виникають на практиці укладання договорів купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом - це спори щодо укладення договору та його змісту, оскільки, електрична енергія, як особливий об'єкт цивільних прав і товар, відрізняється наявністю характеристик, що відсутні в інших товарах, і відсутністю характеристик, що притаманні іншим товарам. Таким чином, лише окремі положення, що стосуються передачі права власності за договором купівлі-продажу, застосовуються до постачання електричної енергії.

Встановлено, що електрична енергія, як особливий об'єкт цивільних прав і товар, відрізняється наявністю характеристик, що відсутні в інших товарах, і відсутністю характеристик, що притаманні іншим товарам. Традиційно товар визначається як результат трудової діяльності, призначений для подальшого продажу. Тобто товарами визнаються об'єкти, які володіють оборотоздатністю та продаються в ході торговельної діяльності на підставі договорів. В дисертаційному дослідженні розглянуто електричну енергію як

особливий вид товару, який продається як на оптовому, так і на роздрібному ринках електричної енергії.

Зроблено висновок про необхідність перегляду концепції набуття права та припинення власності стосовно електричної, теплової та інших видів енергії. Зокрема, якщо розглядати дану позицію в рамках запропонованого дослідження, то за приватними домогосподарствами доцільно закріпити набуття та припинення права власності на майно, в нашому випадку - на електричну енергію, тому потребує удосконалення відповідно до сучасних потреб суспільства глава 24 та глава 25 ЦК України.

Зазначено, що приватне домогосподарство визначається як земельна ділянка, на якій розташовані один або декілька житлових будинків або котеджів (та, в разі наявності господарських (присадибних) будівель, які є наземними та/або підземними комунікаціями), належить індивідуальному побутовому споживачу на правах власності. При цьому для приватного домогосподарства притаманний такий механізм внутрішнього виробництва як система підтримки активних споживачів, яка призначена для використання власної електричної енергії. Згідно з цією системою відбувається взаєморозрахунок за вартістю обсягу передачі електричної енергії до електричної мережі генеруючими установками таких споживачів та вартістю електричної енергії, яку вони відбирають з електричної мережі.

Акцентовано увагу на тому, що відповідно до стандартної форми укладається договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва. Зазначений договір включає: проведення розрахунків між постачальником електроенергії та активним споживачем, з урахуванням встановленого погодинного балансування вартості обсягів передачі електроенергії в електричну мережу та обсягу її споживання протягом відповідного розрахункового періоду. Взаємовідносини між особою, яка використовує послуги у сфері побутового споживання, та постачальником універсальних послуг пов'язані з продажем та обліком електричної енергії, яка була згенерована з використанням альтернативних джерел енергії

приватними господарствами та об'єктами електроенергетики (генеруючими установками). Розрахунки за цю енергію та її продаж керуються відповідними Правилами та договором.

У випадку виникнення суперечок, претензій або розбіжностей між сторонами, які можуть виникнути у зв'язку з умовами або виконанням гарантованим покупцем та суб'єктом господарювання, який виробляє електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії, насамперед слід намагатися вирішувати їх шляхом переговорів до звернення до судових органів. Однак нові положення типового договору розширили можливості щодо вирішення таких суперечок. Зокрема, вони дозволяють сторонам вибирати судовий орган для вирішення спорів і передбачають можливість одночасного звернення до арбітражу і господарського суду. Крім того, існує можливість звернутися до Центру з вирішення спорів та переговорів Секретаріату Енергетичного співтовариства для допомоги у мирному вирішенні таких суперечок, до арбітражу (за розглядом Міжнародного арбітражного суду Міжнародної торгової палати (ІСС) за Арбітражним регламентом Міжнародної торгової палати) або до господарського суду України.

Встановлено, що рішення про встановлення або припинення дії «зеленого» тарифу для суб'єктів господарювання, споживачів електроенергії, включаючи енергетичні кооперативи та приватні домогосподарства, приймаються на засіданні Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП). Стосовно випадків із вилучення всіх об'єктів електроенергетики або черг будівництва пускових комплексів з балансуєючої групи гарантованого покупця, суб'єкт господарювання може прийняти рішення стосовно призупинення дії договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом повністю або припинити його дію шляхом розірвання такого договору. При цьому акцентовано увагу на тому, що законодавством передбачено процедуру поновлення, зокрема поновлення чинності договору

купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом, а також договору участі у балансуючій групі гарантованого покупця, що відбувається з першого дня календарного місяця, однак не раніше, ніж через 60 календарних днів з дня подання суб'єктом господарювання відповідної заяви гарантованому покупцеві про відновлення дії вказаних договорів.

Зазначено, що однією з підстав для розірвання або зміни договору є домовленість сторін, що беруть участь у цьому договорі (частина 1 стаття 651 ЦК України). Це пов'язано з обов'язковістю виконання умов договору для сторін, що визначено положеннями статті 629 ЦК України. Проте важливо зазначити, що не завжди згода сторін договору щодо його зміни або припинення (розірвання) є достатньою, особливо, коли договір укладено на користь третьої особи, тобто особи, яка має намір використовувати права, надані цим договором. При цьому ЦК України також регулює інші підстави для припинення (розірвання) або зміни договору, такі як: розірвання або зміни за вимогою однієї зі сторін договору за рішенням суду (частина 2 статті 651 ЦК України), а також виявлення бажання однієї зі сторін договору односторонньо відмовитися від виконання цього договору (частина 3 статті 651 ЦК України).

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України у сфері договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. Зокрема, запропоновано внести зміни та доповнення до статті 177 ЦК України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав, а саме визначити електричну енергію одним із видів об'єктів цивільних прав, а також до статті 179 ЦК України щодо визначення електричної енергії як особливого предмета матеріального світу, стосовно якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Крім того, запропоновано доповнити статтю 179 ЦК України визначенням електричної енергії як особливого предмета матеріального світу, стосовно якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Зокрема, зазначити електричну енергію як специфічний товар (майно), відповідно до

якого можуть виникати відносини купівлі-продажу, визначивши правовий статус сторін, умови припинення або розірвання та ключові аспекти відповідальності.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, зобов'язання, договірні зобов'язання, цивільно-правовий договір, договір купівлі-продажу, електрична енергія, зелений тариф, приватне домогосподарство.

ABSTRACT

Chernenko G.I. Contract of purchase and sale of electric energy at the "green" tariff by a private household. - Manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 "Law". – National University "Odesa Law Academy", Odesa, 2024.

The dissertation is the first special comprehensive study of the contract of purchase and sale of electric energy at the "green" tariff by a private household in the domestic science of civil law.

The dissertation has defined the research methodology and conducted a review of the bibliography on the topic of the research. The formation and development of the legislation with regards to the contract of purchase and sale of electric energy at the "green" tariff by a private household has been considered including characteristics of the legal relations that arise in connection thereto.

The dissertation study has provided a general description of the contract of purchase and sale of electricity at a "green" tariff by a private household; it has further defined the concepts, features and legal nature of the contract of purchase and sale of electricity at a "green" tariff for private households. According to legal characteristics thereof, such a contract is consensual, bilateral (reciprocal), retaliatory and aims to alienate property (goods) (in this case, electricity) from one party and transfer the ownership to another party, i.e. it is a transaction between a producer or supplier of electricity (the seller) and the consumer (buyer), which provides for the supply and consumption of electricity under the conditions specified in the contract.

An individual consumer of electric energy has been defined as a person who uses electric energy particularly for personal use and satisfaction of his/her own needs.

The dissertation study has determined the parties to the contract of purchase and sale of electric energy at the "green" tariff to private households and has analyzed the content of the above said contract.

It has been established that a household may be considered as an association of individual and legal persons who are endowed with civil rights and obligations, have legal or actual ownership of housing or a plot of land and assume overall responsibility for the maintenance and organization of the household; in addition, the household owner is entitled to enjoy possession and dispose of his/her property at his/her own discretion.

It has been proven that household requirements may include the consumption (use) of electrical energy to meet the individuals' needs of permanent or temporary residence and/or stay at the facility of a household consumer. This includes the use of electrical energy at a private household facility, including a homestead, as well as for individual construction (reconstruction) of private household facilities.

It has been noted that the contract of purchase and sale of electric energy at the "green" tariff by a private household provides precisely for the amount of electric energy that exceeds the monthly consumption of electric energy by a private household.

Further, the dissertation study has defined the contract of purchase and sale of electric energy according to the mechanism of self-production, which is typical for private households that are active consumers of "green" energy.

Emphasis has been placed on the fact that electricity, despite some characteristics of an object, does not correspond to the classical understanding of "objects" and does not have an independent place in the system of objects due to the consequences of its use. This is due to the fact that electricity combines two legal categories – those of an object and the result of its use. The legal regime of electricity is determined by its owner although the concept of "ownership" of electricity goes beyond the traditional understanding of the term.

It has been established that electric energy is a special object of civil rights and a commodity distinguished by availability of characteristics that are absent in other goods and the lack of characteristics inherent in other goods being a special

type of commodity that is sold both on the wholesale and retail electric energy markets.

It has been noted that relations concerning electric energy as an object of law may be regulated solely by binding rights rather than by property rights, which means the possibility of demanding an uninterrupted supply of electricity by the consumer.

The provision regarding the protection of the rights and interests of the parties to the contract of purchase and sale of electric energy under the "green" tariff by a private household has been further developed. Moreover, the provision has been developed to the effect that the formation of standard and exemplary contracts of purchase and sale of electricity at the "green" tariff should provide for the possibility for scientists and other interested parties to influence content thereof.

The dissertation study has determined the procedure for concluding and implementing the contract of purchase and sale of electricity at the "green" tariff to private households; the peculiarities of the parties' civil liability under the above said contract have been investigated; in addition, the peculiarities of the termination of the contracts mentioned above have been analyzed.

The dissertation study focuses on the fact that the new model of the electricity market has created the basis for the development of contractual relations for producers of electricity from renewable sources. It is at the legislative level that the state guarantees the fulfillment of obligations regarding the purchase of electricity produced from renewable sources during the entire term of validity of the Law of Ukraine "On Alternative Energy Sources" and the payment of this electricity in full whereas the purchase and sale of electricity between the parties in the person of the producer, which has a "green" tariff and a guaranteed buyer is carried out on the basis of a standard contract.

It has been proven that the contract of purchase and sale performs as the main tool for regulating social relations and functions as an intermediary in the transfer of ownership for a fee, which may be recognized as a legal fact. Under this

contract, the parties assume mutual obligations being regulated by legal rules. An electricity purchase and sale contract is an agreement between a producer or supplier of electricity (seller) and a consumer (buyer), which provides for the supply and consumption of electricity pursuant to the terms specified in the agreement.

It has been concluded that the main difficulties that arise in the practice of concluding contracts of purchase and sale of electrical energy at the "green" tariff are disputes regarding the conclusion of the contract and content thereof since electric energy as a special object of civil rights and a commodity differs in characteristics, which are unavailable in other goods and the lack of characteristics inherent in other goods. Thus, only certain provisions relating to the transfer of ownership under the contract of purchase and sale apply to the supply of electricity.

It has been established that electric energy as a special object of civil rights and a commodity, is distinguished by availability of certain characteristics that are absent in other goods, and the lack of characteristics inherent in other goods. Traditionally, a commodity is defined as the result of labor activity intended for further sale. That is, goods are recognized as objects that are negotiable and are sold in the course of trade on the basis of contracts. Our interest, however, is primarily directed at the consideration of electrical energy as a special type of commodity, which is sold both on the wholesale and retail markets of electrical energy.

It has been concluded that it is necessary to review the concept of acquisition of rights and termination of ownership in relation to electric, thermal and other types of energy. In particular, where this position is considered within the framework of the given study, it is appropriate to establish the acquisition and termination of property rights for private households, in our case, for electric energy; Chapters 24 and 25 of the Civil Code of Ukraine require improvement in accordance with the modern needs of society.

A private household is generally defined as a plot of land on which one or more residential buildings or cottages are located (and homestead buildings with surface and/or underground communications, where available) that are owned by an individual household consumer. At the same time, such a mechanism of internal production as a support system for active consumers, which is intended for the use of own electrical energy is inherent to a private household. According to this system, there is a mutual settlement based on the cost of the amount of electric energy transferred to the electric network by the generating units of such consumers and the cost of the electric energy they take from the electric network.

Attention has been focused on the fact that, under the standard form, an agreement of purchase and sale of electric energy is concluded using the mechanism of self-production. The above said contract includes: making calculations between the electricity supplier and the active consumer taking into account the established hourly balancing of the cost of electricity transmission to the electric grid and the amount of its consumption during the corresponding calculation period. The relationship between a person who uses services in the field of household consumption and a universal service provider is related to the sale and accounting of electric energy that was generated using alternative energy sources by private households and electric power facilities (generating facilities). Calculations for this energy and its sale are governed by the relevant Rules and the contract.

In the event of disputes, claims or disagreements between the parties that may arise in connection with the terms or performance of the guaranteed buyer and the entity that produces electricity using alternative energy sources all efforts should be primarily made to resolve them by negotiation prior to the appeal to judicial authorities. However, the new provisions of the standard contract have expanded the possibilities for resolving such disputes. In particular, they allow the parties to choose a judicial body for resolving disputes and provide for the possibility of simultaneous appeals to arbitration and the commercial court. In addition, there is an opportunity to turn to the Center for Dispute Resolution and

Negotiations of the Secretariat of the Energy Community for help in the peaceful resolution of such disputes, to arbitration (under consideration of the International Court of Arbitration of the International Chamber of Commerce (ICC) under the Arbitration Rules of the International Chamber of Commerce) or to the Commercial Court of Ukraine.

It has been found that decisions on the establishment or termination of the "green" tariff for business entities, electricity consumers, including energy cooperatives and private households, are made at a meeting of the National Commission for State Regulation in the Energy and Utilities Sectors (NCSREUS). The economic entity may make a decision to suspend the contract of purchase and sale of electricity at the "green" tariff in full or invalidate it by terminating such a contract with regard to cases of withdrawal of all electricity facilities or construction phases of start-up complexes from the balancing group of the guaranteed buyer. Attention has been simultaneously focused on the fact that the legislation provides for a renewal procedure, in particular, the renewal of the validity of the contract of purchase and sale of electricity at the "green" tariff, as well as the contract of participation in the balancing group of the guaranteed buyer, which occurs from the first day of the calendar month but not earlier than 60 days after the date of submission of the relevant application to the guaranteed buyer on the renewal of the specified contracts by the business entity.

It has been noted that one of the grounds for the termination or amendment of the contract is the agreement of the parties thereto (Part 1, Article 651 of the Civil Code of Ukraine). This is due to the obligation of the parties to fulfill the terms of the contract, which is determined by the provisions of Article 629 of the Civil Code of Ukraine. However, it is important to note that it is not always that the agreement of the parties to the contract regarding its modification or termination is sufficient, especially when the contract is concluded for the benefit of a third party, i.e. a person who intends to use the rights granted by this contract. At the same time, the Civil Code of Ukraine also regulates other grounds for termination or amendment of the contract, such as: termination or amendments at the request of

one of the parties to the contract by a court decision (Part 2, Article 651 of the Civil Code of Ukraine), as well as the desire of one of the parties to the contract to refuse to perform this contract unilaterally (Part 3, Article 651 of the Civil Code of Ukraine).

Proposals for improving the current civil legislation of Ukraine in the field of the contract of purchase and sale of electric energy at the "green" tariff by a private household have been formulated. In particular, it has been proposed to introduce amendments and additions to Article 177 of the Civil Code of Ukraine regarding the expansion of the scope of objects of civil rights, namely to define electric energy as one of the types of objects of civil rights, as well as to Article 179 of the Civil Code of Ukraine regarding the definition of electric energy as a special subject of material property, in relation to which civil rights and obligations may arise.

Keywords: civil law, civil legislation, civil legal relations, obligations, contractual obligations, civil law contract, contract of purchase and sale, electricity, green tariff, private household.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Черненко Г. І. Припинення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Актуальні питання юридичної науки* : науковий юридичний журнал. 2023. № 19. С.484-489. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/19_2023/65.pdf
2. Черненко Г.І. Права та обов'язки сторін за договором купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Право та державне управління*. 2023. №2. С.244-249. URL : http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/35.pdf
3. Черненко Г. І. Особливості виконання та розірвання договору купівлі-продажу електричної енергії за зеленим тарифом. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 2 (80). С. 259-264. URL : http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/46.pdf
4. Черненко Г. І. Особливості укладання договору купівлі-продажу електричної енергії за зеленим тарифом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С.520-523. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2023/131.pdf
5. Черненко Г. І. Поняття та загальна характеристика договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. Випуск № 3. С. 206-214.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

6. Черненко Г.І. Поняття договору купівлі-продажу електричної енергії за законодавством України. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності* :

матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19-20 березня 2021 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів- юристів», 2021. С.65-69.

7. Черненко Г.І. Предмет договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 14-15 січня 2022 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2022. С. 33-37.

8. Черненко Г.І. Правове регулювання продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом в Україні. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 9-10 квітня 2021 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 49-53.

9. Черненко Г.І. Сторони договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.) Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. С. 19-24.

10. Черненко Г.І. Правове регулювання приватного домогосподарства в Україні. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.) Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. С. 62-66.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИБІР НАПРЯМІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	13
1.1. Огляд літератури за темою дисертаційного дослідження	13
1.2. Розвиток законодавства щодо договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством в Україні	36
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ КУПІВЛІ- ПРОДАЖ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЗА «ЗЕЛЕНИМ» ТАРИФОМ ПРИВАТНИМ ДОМОГОСПОДАРСТВОМ	55
2.1. Поняття та правова природа договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.....	55
2.2. Сторони договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.....	76
2.3. Зміст договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.....	94
РОЗДІЛ 3. УКЛАДАННЯ, РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЗА «ЗЕЛЕНИМ» ТАРИФОМ ПРИВАТНИМ ДОМОГОСПОДАРСТВОМ	113
3.1. Порядок укладання та реалізації договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.....	113
3.2. Цивільно-правова відповідальність сторін за договором купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством	146
3.3. Припинення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.....	171
ВИСНОВКИ	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	193
ДОДАТКИ	222

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема переходу до використання відновлюваних джерел енергії набуває все більшої актуальності з кожним роком. На сьогоднішній день розвиток відновлюваної енергетики виявляється не лише як глобальний екологічний напрям, але і як один з можливих шляхів розв'язання насущної енергетичної проблеми, що актуально для України.

Під час впровадження реформ, пов'язаних із прийняттям Закону України «Про ринок електричної енергії», було створено нові суб'єкти, які замінили колишні Обленерго. Більшість споживачів, включаючи побутових та малих не побутових споживачів, вступають у правові відносини з Операторами мереж та Постачальниками універсальних послуг.

З метою підвищення енергетичної та екологічної безпеки України ставляться нагальні завдання з розвитку та відновлюваної енергетики. Сучасні промислова, а також науково-технічна бази вказаної енергетики в Україні розвинені на високому рівні та повністю придатні для масштабного виробництва відповідного обладнання. Починаючи з 2003 року у складі Національної академії наук України, функціонує Інститут відновлюваної енергетики. Завданням вказаного інституту є здійснення прикладних, фундаментальних досліджень, які мають на меті отримання, у сфері фізико-технічних аспектів енергетики на основі відповідних відновлюваних джерел енергії, нових наукових знань. Зазначені дослідження спрямовані на «трансформацію та стабілізацію параметрів енергії, розробку відповідних перспективних напрямів використання енергії відновлюваних джерел, підвищення надійності та ефективності процесів перетворення енергії, а також оптимізацію з одночасною автоматизацією режимів тепло-електро-енергетичних систем на основі відновлюваних джерел енергії» [63].

Держава забезпечує закріплення на рівні закону на весь термін дії «зеленого» тарифу для об'єктів електроенергетики, які вийшли з балансової

групи гарантованого покупця за заявою суб'єкта господарювання. Цей суб'єкт виробляє електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксового газу, та за умови використання гідроенергії - лише мікро-, міні- та малі гідроелектростанцій). Це стосується об'єктів електроенергетики, з якими укладено договір про надання послуг за механізмом ринкової премії. Також це стосується терміну дії підтримки суб'єктів господарювання, які здобули право на підтримку в результаті аукціону. Забезпечуються вимоги щодо оплати таким суб'єктам господарювання, вартості послуг за механізмом ринкової премії в обсягах та порядку, визначених у статті 65 Закону України «Про ринок електричної енергії».

На даний момент «зелені» тарифи, спрямовані на підтримку розвитку відновлювальних джерел енергії, і далі використовуються в понад 50 країнах світу. Одночасно на багатьох ринках чисті технології виробництва енергії можуть конкурувати з традиційними джерелами (наприклад, атомною чи вугільною енергією). Тому світ поступово переходить від системи «зелених» тарифів до механізмів, що передбачають конкуренцію між учасниками ринку.

Незважаючи на складну економічну ситуацію та повномасштабну війну, Україна продовжує висувати стимулювання розвитку відновлювальної енергетики до одного із головних пріоритетів у сфері електроенергетики. У даний момент ця ініціатива виявляється ключовим засобом забезпечення енергетичної безпеки держави та відповідає стратегічним цілям України щодо активної участі в новій кліматично нейтральній політиці Європейського Союзу, так званої «European Green Deal».

Фундаментальні наукові дослідження проблематики правового регулювання використання «зеленого» тарифу в енергетиці України ще не проведені. Використання «зеленого» тарифу в енергетиці України обговорюється в засобах масової інформації та в Інтернеті, де тривають обговорення, дискусії та публікації коментарів народних депутатів, державних службовців та експертів з енергетичних питань.

Так, окремі питання нормативно-правового регулювання договорів

купівлі-продажу розглядалися під час проведення досліджень загальної проблематики зобов'язального права, у працях таких науковців: В. І. Борисової, С. Н. Братуся, В. А. Васильєвої, В. А. Внукова, Н. Ю. Голубєвої, О. В. Дзери, А. С. Довгерта, Ю. О. Заїки, О. В. Зверєвої, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця, Р. А. Майданика, О. І. Сафончик, О. І. Харитонова, Є. О. Харитонов й інших.

Питання вирішення проблематики відновлюваної енергетики, а також щодо розвитку в Україні такої енергетики, досліджували такі науковці: Є. М. Борщук [11], І. Гайдаєнко [20], Г. Г. Гелетука [21], А. А. Долінський [40], Т. А. Желєзна [21], І. О. Клопов [66], С. О. Кудря [75], М. М. Кузьміна, Г. Г. Півняк [257], А. К. Прахівник [21], Б. В. Савенко [182], В. А. Чудовська [245], Ф. Шкрабець [103] та інші.

Серед сучасних вчених, що досліджували договори у сфері відновлювальної енергетики, можна назвати таких науковців: О. М. Берназ-Лукавецька, О. Л. Волошин [19], Є. А. Зябіна [55], А. О. Касич [61], Т. К. Кваша [62], Т. Г. Ковальчук [52], Л. В. Кошарська [74], І. М. Кучерова [78], Л. Михайлова [85], В. Омельченко [100], Б. Є. Патон [112], Т. В. Пімоненко [115], О. С. Полянський [122], І. С. Сагайдак [183], А. А. Халатов [203], О. М. Шемякіна [248], Т. Є. Харитонова, та інші.

Однак, у сучасній науці цивільного права спеціальні комплексні дослідження договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством відсутні.

Отже, зважаючи на викладене, актуальність обраної теми дослідження зумовлюється необхідністю вжиття наукових заходів з метою розвитку теорії цивільного права стосовно поняття, підстав і особливостей зміни або розірвання договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством, а також удосконалення чинного українського законодавства та правозастосовної практики в цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження безпосередньо відповідає науково-дослідній програмі кафедри цивільного права Національного університету «Одеська

юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016–2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є характеристика законодавства України щодо договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством, для подальшого вдосконалення чинного цивільного законодавства з урахуванням позитивного законодавчого досвіду деяких зарубіжних країн та правозастосовної практики в цій сфері.

Для досягнення цієї мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

здійснити аналіз огляду літератури та визначити розвиток законодавства про договір купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством та обрати напрями дослідження;

надати загальну характеристику договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством;

визначити поняття та правову природу договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством;

визначити сторони договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством;

проаналізувати зміст договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством;

визначити порядок укладання та реалізації договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством;

дослідити особливості цивільно-правової відповідальності сторін за договором купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством;

проаналізувати особливості припинення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством;

сформулювати пропозиції щодо удосконалення правового регулювання договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.

Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільні правовідносини, що виникають з договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.

Предметом дослідження є договір купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.

Методи дослідження. Методологічна база дисертації складається із системи взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціалізованих методів наукового дослідження. Використання цієї системи гарантує надійність отриманих знань та вирішення поставлених завдань і цілей дослідження. Під час дослідження використовувались наступні методи, такі як: історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, аналітико-синтетичний, логіко-юридичний та інші. За допомогою історико-правового методу розглянуті питання становлення та розвитку законодавства стосовно договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством (підрозділи 1.1, 1.2). Порівняльно-правовий метод використаний для досягнення мети з'ясування співвідношення змісту та сторін у договорах купівлі продажу (підрозділи 2.2, 2.3). Системно-структурний метод застосовувався при визначенні порядку укладання, реалізації, а також припинення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). Разом з тим,

застосовуючи логіко-юридичний метод, дало можливість здійснити аналіз змісту норм чинного законодавства України, які закріплюють порядок та правові наслідки зміни або припинення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством, виявити недоліки цивільно-правової регламентації зміни або припинення договору (розділ 3). Використовуючи метод теоретико-правового моделювання, було сформульовано відповідні пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства стосовно договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством

Нормативну основу дослідження становлять: Конституція України, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України), Господарський кодекс України (далі – ГК України), та інші нормативно-правові акти України і деяких зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення судів, розміщені в Єдиному реєстрі судових рішень по справах щодо договору про купівлі-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством, ухвали та постанови Верховного Суду. У якості емпіричної бази дисертаційного дослідження склали рішення місцевих, апеляційних судів, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, ухвали та постанови Верховного Суду України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційне дослідження виступає першим, у вітчизняній науці цивільного права, спеціальним комплексним дослідженням договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

уперше:

сформовано визначення договору купівлі-продажу електричної енергії та визначені його ознаки. За своєю правовою характеристикою він є консенсуальним, двостороннім (взаємним), відплатним та має за мету оплатне

відчуженні майна (товару) (у даному випадку електричної енергії) від однієї сторони та передання у власність іншій стороні, тобто це правочин між виробником або постачальником електроенергії (продавцем) та споживачем (покупцем), яка передбачає постачання та споживання електроенергії згідно з умовами, визначеними у договорі;

фізична особа-споживач електричної енергії визначена як особа, яка використовує електричну енергію виключно для особистого використання і задоволення своїх власних потреб;

визначено, що домогосподарство може розглядатися як об'єднання фізичних та юридичних осіб, що наділені цивільними правами та обов'язками, мають юридичне або фактичне право власності на житло чи земельну ділянку та беруть на себе загальну відповідальність за утримання та організацію домогосподарства, а також власник домогосподарства має право користування володіння та розпорядження свої майном на власний розсуд;

побутові потреби можуть включати в себе споживання (використання) електричної енергії для задоволення потреб у постійному або тимчасовому проживанні та/або перебуванні фізичних осіб на об'єкті побутового споживача. Це включає в себе використання електричної енергії на об'єкті приватного домогосподарства, включаючи прибудинкову (присадибну) територію, а також для індивідуального будівництва (реконструкції) об'єктів приватного домогосподарства;

зазначено, що договір купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством має на увазі саме обсяг електричної енергії, який перевищує місячне споживання електричної енергії приватним домогосподарством;

визначено договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва, що характерний для приватних домогосподарств, активних споживачів «зеленої» енергії;

зроблено висновок, що електроенергія, незважаючи на деякі речі, не відповідає класичному розумінню «річ» і не має самотійного місця в системі

речей за наслідками використання. Це через те, що електроенергія поєднує в собі дві правові категорії – річ і результат її використання. Правовий режим електроенергії визначається власником, але поняття «володіння» електроенергією виходить за межі традиційного розуміння цього терміну;

пропонується внести зміни до статті 177 ЦК України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав, а саме визначити електричну енергію одним із видів об'єктів цивільних прав

пропонується також доповнити статті 179 ЦК України визначенням електричної енергії як особливого предмету матеріального світу, стосовно якого можуть виникати цивільні права та обов'язки;

удосконалено:

висновок про те, що електрична енергія це особливий об'єкт цивільних прав і товар, відрізняється наявністю характеристик, що відсутні в інших товарах, і відсутністю характеристик, що притаманні іншим товарам, особливий виду товару, який продається як на оптовому, так і на роздрібному ринках електричної енергії;

що відносини, пов'язані з електричною енергією як об'єктом права, можуть бути регульовані лише зобов'язальними правами, а не речовими правами, а це означає можливість вимагання безперебійного постачання електроенергії споживачем.

дістало подальшого розвитку:

положення щодо забезпечення захисту прав і інтересів сторін договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством;

вивчення такого об'єкта правового регулювання як електрична енергія, її правова природа, властивості та особливості як об'єкта правового регулювання;

позиція про те, що при формуванні типових і примірних договорів купівлі продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом, має бути забезпечена можливість для науковців та інших заінтересованих суб'єктів впливати на їхній зміст.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані:

– у *науково-дослідній сфері* – можуть слугувати підґрунтям для подальшого вдосконалення договірних правовідносин в Україні. Водночас, відповідні висновки дадуть змогу більш розширити теоретичні уявлення про договірне регулювання «зеленого» тарифу і його значення в забезпеченні ефективного розвитку ринку, а також захист прав і інтересів фізичних та юридичних осіб;

– у *сфері правотворчості* – можуть бути використані в законотворчій діяльності, а також у процесі вдосконалення окремих норм цивільного законодавства України. Разом з тим, відповідні результати можуть бути використані в діяльності суб'єктів правовідносин стосовно виконання зобов'язань за договором у кредитно-фінансовій сфері. Під час розробки законів та підзаконних актів у вказаній сфері, можуть бути враховані і використані практичні положення щодо вдосконалення договірних зобов'язань, та визнанні їх недійсними;

– у *навчально-методичній роботі* – матеріали дослідження, можуть бути використані під час підготовки навчальних посібників, науково-методичних рекомендацій з цивільного права при викладанні основних курсів «Цивільне право України», «Екологічне право», «Договірне право».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно, сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Наукова новизна одержаних результатів дослідження отримана особисто.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні наукові положення дисертації були апробовані у виступах на наукових конференціях, круглих столах і семінарах, зокрема на: Міжнародній науково-практичній конференції «Вітчизняна юридична наука в

умовах сучасності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції» (м. Харків, 19-20 березня 2021 року); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпро, 14-15 січня 2022 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Одеса, Україна, 9-10 квітня 2021 р.);); міжнародній науково-практичній конференції «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в 10 публікаціях, у тому числі 5 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені її метою та завданнями. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 192 сторінки. Список використаних джерел складається з 278 найменувань (на 29 сторінках) та 2 додатків (на 6 сторінках).

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИБІР НАПРЯМІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Огляд літератури за темою дисертаційного дослідження

Одними із найпоширеніших цивільних правовідносин є відносини, що виникають із договорів купівлі-продажу, оскільки саме завдяки ним значна частина обміну економічними благами в суспільстві реалізується. У сучасному світі роль купівлі-продажу в підтримці ситуації на ринку постійно зростає і перетворюється на потужний фактор економічного розвитку.

Обираючи європейський шлях розвитку, Україна підтвердила свою наполегливість в імплементації видатних досягнення світової правової думки в чинне законодавство, зокрема, побудувати гнучку та ефективну систему захисту прав споживачів. Однак, це буде можливо лише після теоретичного вивчення та розуміння процесу становлення і розвитку інституту договору купівлі-продажу в цивільному законодавстві, оскільки без знання історичних коренів важливих інститутів для суспільства та держави неможливо побудувати ефективний сучасний інститут.

У сфері теорії цивільного права «ключовим напрямком розвитку наукових досліджень є розрізнення зобов'язань в залежності від їх мети та предмета у контексті договірних відносин» [33, с. 17]. Особливості різних видів договірних взаємозв'язків, що відображають унікальну специфіку діяльності, створюють підґрунтя для визначення окремих, автономних видів договорів. Поняття «тип договору», що використовується в цивільному праві, передбачає «наявність самостійних майнових відносин і, в кінцевому підсумку, вимагає наявності конкретної юридичної форми для цих відносин» [33, с. 17]. Для правильної оцінки важливості певних юридичних аспектів та визначення, наскільки правові особливості даного договору визначають його як самостійний тип чи окремий варіант іншого договору, необхідно вихідним пунктом вважати юридичний характер договору та його правовий результат.

У складній системі юридичного регулювання економічних відносин, договір купівлі-продажу (лат. *emptio et vendicio*) виступає як гнучка та універсальна форма для узгодження матеріальних і фінансових відносин. Вона має особливе значення в системі різних видів правочинів. З історичного точки зору «договір купівлі-продажу, що має понад 4000-річну історію, вважається практично корінним для всієї галузі зобов'язального права» [12, с. 73]. Договір купівлі-продажу має своє коріння, зокрема «ще у класичному римському праві, де вона розглядалася як правочин, за яким одна сторона, яку називали *venditor* (продавець), зобов'язувалася надати іншій стороні, що називалася *emptor* (покупець), товар, а покупець зобов'язувався сплатити продавцю відповідну грошову суму за цей товар, іншими словами, у римському праві цей правочин характеризувався як консенсуальний (*emptio et venditio*)» [12, с. 10].

Сутність правочинів, що названі вище, у сфері обігу електричною та тепловою енергією, можна узагальнити поняттям «придбання та реалізація енергії». З одного боку, коли ми визначаємо їх як договори про поставку чи купівлю-продаж, автори відповідних законопроектів не вносять жодних фундаментальних змін, оскільки і договір про поставку, і договір про енергопостачання належать до категорії договорів про купівлю-продаж. Проте, навіть якщо договір купівлі-продажу і договір поставки розглядаються окремо (у тому вигляді, як вони регулюються Цивільним кодексом України зараз), вони не призначені для регулювання відносин, пов'язаних із придбанням та реалізацією електричної та теплової енергії. В обох цих випадках об'єктом договору є товари, які розуміються як речі (конкретні або визначені за родовими ознаками).

Отже, основна проблема полягає в тому, що більшість норм, які визначають обов'язки продавця (постачальника) щодо передачі товару у власність покупця, спрямовані саме на ситуації, коли речі передаються, і, отже, не можуть застосовуватися до відносин, пов'язаних із реалізацією енергії. Наприклад: «правила про відповідальність продавця в разі вилучення товару у покупця, гарантійні терміни, комплектність товару, тара та упаковка і інші

аспекти не можуть бути застосовані до сфери придбання (реалізації) енергії» [13].

Розвиток виробництва та економіки призвів до перегляду концепції майна та юридичного визнання нових видів майна. Електроенергію та газ, а потім і інші форми енергії та сировину, які виходять за рамки традиційного розуміння речей, тепер вважають майном та об'єктами власності. З огляду на особливі фізичні характеристики, електроенергія, так само як і тепла енергія, не підпадають під традиційні договори майнового найму чи зберігання, оскільки після закінчення встановленого терміну таке майно, передане згідно з цими договорами, не може бути повернуто, оскільки ці види енергії споживаються і неможливо повернути.

Інший аспект розширення переліку об'єктів речових прав полягає в розробці та використанні концепції «безтілесного майна», до якого належать електроенергія, газ та цінні папери. Дана концепція відображає прагматичний підхід законодавця, який дає можливість застосовувати загальні норми купівлі-продажу до окремих видів договорів купівлі-продажу, тим самим уникаючи дублювання норм, що регулюють подібні відносини.

У законодавстві чітко визначено, що «об'єктами правовідносин можуть стати предмети, включаючи гроші і цінні папери, інші майнові цінності, майнові права, результати праці, послуги, досягнення в інтелектуальній і творчій сферах, інформація і інші матеріальні та нематеріальні цінності» [229]. Поки в юридичній літературі відсутня єдина думка щодо того, чи слід розглядати енергію як річ. Однак з моменту набуття чинності Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України, ця проблема стала більш актуальною, оскільки в законодавстві визначено, що річ є предметом матеріального світу (згідно зі статтею 179 ЦК України).

Енергія не може бути розглянута як звичайний предмет матеріального світу, оскільки вона є властивістю матерії, якій надається певний стан (наприклад, напруга струму, температура води, парові параметри тощо). Ця властивість проявляється у здатності енергії виконувати відповідну корисну

роботу, забезпечувати виконання певних технологічних операцій, створювати необхідні умови для трудової діяльності та відпочинку людей.

Вважається, що на сьогодні можна говорити про єдину структуру договірних відносин на ринку постачання електричної енергії. Основні принципи функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії встановлюють правила його функціонування, розподіл навантаження між генеруючими пристроями та формування ринкової ціни на електричну енергію відповідно до умов відповідних договорів. Оптовий ринок електричної енергії визначається як сфера купівлі-продажу електричної енергії, яка проводиться суб'єктами в межах Єдиної енергетичної системи України. Разом з тим, існує оптовий ринок електричної енергії, до суб'єктів якого входять: ДП НЕК «Укренерго», ДП «Енергоринок», енергопостачальні компанії, електростанції, тощо.

На поточний момент, ми визнаємо, що ані договір купівлі-продажу, ані договір поставки не є належними інструментами для ефективного регулювання відносин, які пов'язані з реалізацією (придбанням) електричної та теплової енергії.

У світовій практиці, договори отримали назву контрактів, походячи від англійського терміну «contract», а сторони відповідно отримали назву контрагентів.

Процес укладення, зміни та розірвання договору, як стадії його реалізації, відрізняються одна від однієї за своєю метою. Отже, використання однієї з класифікаційних ознак, для їх вивчення є недоцільним. Дослідження інституту договору вимагає багатоаспектного аналізу.

Зважаючи на те, що будь-який договір виступає правочином, а у свою чергу правочин завжди є правомірним актом, який має юридичні наслідки лише у випадку, коли воля особи, що вчиняє правомірні дії, спрямована на ці наслідки, цивільно-правовий договір повинен мати подібні істотні ознаки. Проте, важливо відзначити, що не кожен правочин є договором. Наприклад, стаття 202 ЦК України передбачає поділ правочинів на односторонні та

двосторонні або багатосторонні. Двосторонні правочини вважаються договорами, оскільки їх укладають за узгодженою волею двох осіб, водночас як багатосторонні договори включають трьох чи більше сторін. Проекція цієї класифікації на цивільно-правовий договір дозволяє вважати, що він може бути укладений як двосторонній, так і багатосторонній договір, залежно від числа сторін, які беруть участь у його укладанні.

Сучасна цивільно-правова наука розглядає ряд ознак, які характеризують цивільно-правовий договір, незалежно від того, чи він є двостороннім чи багатостороннім правочином. Зокрема, слід відзначити, що цивільно-правовий договір відрізняється за такими рисами як: 1. Відокремленість договору полягає у волевиявленнях сторін, які діють незалежно одна від одної. 2. Погодженість у договорі означає, що завжди узгоджуються права й обов'язки сторін, і ці умови мають бути прийняті всіма сторонами. 3. Рівність волевиявлень. Сторони укладають договір на рівних умовах без надмірного впливу однієї сторони на іншу. 4. Принцип свободи говорить про те, що сторони мають вільну волю укладати договір та визначати його умови, за винятком випадків, передбачених законом. 5. Спрямованість на досягнення мети. Договір завжди має певну мету, яку сторони прагнуть досягти. 6. Відносна обов'язковість означає, що виконання умов договору вважається обов'язковим, але ця обов'язковість є відносною, оскільки вона базується на волі сторін та їх спільній згоді.

Ці ознаки визнаються як характерні для цивільно-правових договорів незалежно від їх структури та кількості сторін, що беруть участь в укладанні договору.

Цивільно-правові договори виконують посередницьку роботу у взаємовідносинах громадян і юридичних осіб у різних сферах діяльності. Шляхом юридичного оформлення і закріплення суспільних зв'язків, особливо в економічній сфері, вони надають цим зв'язкам стійкості та визначеності. Узагальнено, що цивільно-правові договори становлять єдину систему, в якій окремі складові частини тісно пов'язані між собою та взаємодіють.

З точки зору системного підходу і теорії систем, система розглядається як окрема множина взаємодіючих елементів. Система цивільно-правових договорів, як цілісна система, має складні взаємозв'язки між її складовими елементами. Вона характеризується і внутрішньою єдністю, і різноманітністю договірних відносин, які виникають внаслідок особливостей конкретних майнових відносин, що регулюються цими договорами.

Наукова класифікація договорів може базуватися на різних критеріях, залежно від поставлених цілей. Класифікація договорів сприяє більш глибокому розумінню їх природи та змісту, виявленню спільних рис та особливостей, а також досягненню подальших покращень у законодавстві, яке регулює договори.

Розвиток суспільних відносин та законодавства України призводить до надання договорам нових характеристик, і відзначається загальний інтерес до дослідження їх правової природи та основних ознак. Такий інтерес відображений, зокрема, у працях В. М. Богославця [8; 9; 10], М. І. Брагінського [38], С. Ємельчика [48], Ю. В. Романця [35] та інших авторів.

Оскільки договір є одним із різновидів правочинів, то можна провести поділ договорів на різні групи за тими ж самими критеріями, що і в поділі правочинів: «консенсуальні та реальні, оплатні та безоплатні, абстрактні та казуальні, при цьому договори мають свої особливості, властиві через взаємне волевиявлення учасників, що відрізняють їх від односторонніх правочинів, а отже для класифікації договорів можна використовувати й нові критерії» [114].

За ознакою розподілу прав і обов'язків між сторонами в обов'язковості, що виникла з договору, виділяють односторонні та двосторонні договори. У випадку одностороннього договору, одна із сторін договору має лише суб'єктивні права, тоді як інша сторона має суб'єктивні обов'язки. В якості прикладу виступають договори позики, зокрема, згідно зі статтею 827 ЦК України: «одна сторона (позикодавець) має право вимагати повернення грошей або речей, переданих іншій стороні (позичальнику), власником, а, відповідно, позичальник зобов'язаний повернути позикодавцеві таку саму суму грошей, або

рівну кількість речей того самого роду і якості» [229]. До односторонніх договорів відносяться договори дарування, безоплатного користування майном і подібні. Двосторонні договори передбачають, що права і обов'язки покладено на обидві сторони, які виникли з цього договору. Більшість договорів у цивільному праві є двосторонніми (наприклад, купівля-продаж, оренда, комісія тощо).

Залежно від послідовності (етапності) досягнення цілей, що передбачаються сторонами при укладанні договору, договори можна поділити на попередні та основні. У діловій практиці часто бувають переговори або листування між суб'єктами господарювання стосовно створення нових ринкових структур або проведення спільних господарських заходів у майбутньому. Такі ділові відносини часто оформляються попередніми договорами або протоколами про наміри тощо. Згідно з попереднім договором сторони зобов'язуються протягом певного строку укласти майбутній договір на умовах, передбачених у попередньому договорі. У цьому договорі визначаються «порядок погодження суттєвих умов майбутнього договору, які не передбачені у попередньому договорі» [192, с. 32].

Основним вважається той договір, укладення якого передбачено попереднім договором. Навіть коли основні умови основного договору названі в попередньому договорі, вони, при укладенні основного договору, повинні бути узгоджені сторонами договору. Якщо сторона ухиляється від укладення основного договору без відповідних та обґрунтованих підстав, вона повинна відшкодувати іншій стороні збитки, зумовлені затримкою, якщо інше не передбачено попереднім договором, або законодавчими актами. Як зазначається в науковій літературі та ЦК України «зобов'язання, передбачені в попередньому договорі, припиняються, якщо до закінчення строку, протягом якого має бути укладений основний договір, цей договір не буде укладений або жодна із сторін не подасть пропозицію про його укладення» [229]. Разом з тим, зазначається, що «договір про наміри, у якому не передбачено явну волю сторін надати йому силу попереднього договору, не породжує цивільно-правових наслідків» [201].

У залежності від того, на чию користь обумовлене виконання зобов'язань за договором - на користь сторін по договору або третіх осіб, які не беруть участь в укладанні договорів, останні можуть бути поділені на дві групи. Перша група стосується договорів, у яких виконання здійснюються взаємно самими сторонами договору, без участі третіх осіб. У зазначених договорах обумовлюється виконання сторонами взаємних зобов'язань одна на користь іншої (наприклад, продавець на користь покупця і т. д.). У договорах другої групи виконання зобов'язання обумовлено на користь третьої особи (згідно зі статтею 636 ЦК України). Зокрема, згідно положень цивільного законодавства «коли особа, яка уклала договір, обумовила виконання зобов'язань, які виникають з договору, на користь третьої особи, то, якщо інше не передбачено в договорі і не випливає із його змісту, виконання може вимагати як сторона за договором, так і третя особа, на користь якої обумовлено виконання» [216]. Також, звертається увага на те, що «у випадку, якщо третя особа відмовляється від права, яке їй надано згідно з договором, особа, яка уклала договір, може скористатися цим правом, якщо це не суперечить змісту договору» [216]. Як приклад наводиться, що «договором на користь третьої особи може бути договір страхування життя, у якому страхова сума в разі смерті громадянина (застрахованої особи) виплачується визначеній в договорі третій особі – вигодоодержувачеві» [206, с. 322].

Класифікацію цивільно-правових договорів можна також проводити в залежності від їх приналежності до певного типу, виду (різновиду) або характеру змішаних договорів. Існує думка, що «договірний тип виділяється на підставі специфіки матеріальних відносин, що регулюються договором, або певних юридичних умов, які є об'єктивно необхідними для утворення цього договірного зобов'язання» [230]. Договори можуть бути класифіковані залежно від їхнього призначення, виду, типу, а також залежно від юридичних наслідків, які створюються учасниками договору. Наприклад, якщо договори схожі як за призначенням та основними умовами, то їх можна розглядати як різновиди одного типу договору. Коли ж договір опосередковує різні види відносин та

об'єднує умови для формування зобов'язань різних типів, то його можна вважати змішаним договором.

Відповідно до положень ЦК України «інститути договорів розміщені у Книзі 5, Розділ II та розподілені за ознаками юридичних наслідків, що виникають при укладенні окремих договорів» [233]. На підставі вказаного, можна виділити певні групи цивільно-правових договорів, зокрема «договори, які стосуються передачі майна власникові або виконання господарського управління (купівля-продаж, дарування, постачання енергетичних ресурсів, контрактація, позика, обмін, тощо); договори, пов'язані з передачею майна у тимчасове користування (найм, оренда, лізинг тощо); договори, спрямовані на виконання робіт (побутовий підряд, підряд на капітальне будівництво, виконання проєктних робіт тощо); договори щодо передачі результатів творчої діяльності (авторські, ліцензійні, про передачу науково-технічної продукції тощо); договори, пов'язані з наданням різноманітних послуг (страхування, кредитування, перевезення, доручення, комісія, тощо); договори, що регулюють спільну діяльність сторін (установчий договір, договори про науково-технічне співробітництво, тощо)» [233].

Ця система класифікації договорів «допомагає краще розуміти і категоризувати різні види цивільно-правових договорів залежно від їхньої природи та юридичних наслідків» [230].

Зрозуміло, що навіть у межах кожної окремої групи договорів може бути лише невеликий перелік видів договорів, оскільки відповідно до статті 11 ЦК України: «цивільні права та обов'язки можуть виникати як із договорів, передбачених законом, так і з договорів, які, хоч і не передбачені законом, але не суперечать йому» [233].

Сучасна сфера підприємницької діяльності широко розповсюджена. Виконання підприємницької діяльності включає виробництво товарів, виконання робіт, надання послуг або здійснення торгівлі з метою здобуття прибутку. Кожен вид такої діяльності невід'ємно пов'язаний з укладенням різних видів договорів як юридичної форми, яка допомагає регулювати

результати цієї діяльності на взаємовигідних умовах. Суб'єктам підприємницької діяльності доводиться укладати різні за своєю природою договори, які регулюються як нормами ЦК України, так і нормами інших нормативних актів.

У чинному законодавстві, судовій практиці та науковій літературі широко використовуються поняття «господарський» або «комерційний» договір. Спочатку господарський договір характеризувався наступними ознаками:

Особливий суб'єктний склад, включаючи обидві сторони договору або хоча б одну з них, у вигляді господарської організації.

Плановий характер договору, який був обумовлений плановим завданням (актом), що було обов'язковим для обох сторін.

Договори, спрямовані на надання послуг, пов'язані з безпосереднім обслуговуванням основної діяльності господарської організації.

Крім того, до господарських договорів відносили непланові договори, якщо вони були подібні до планових і підпорядковувалися такому самому законодавчому режиму (наприклад, договори про поставку, контракція, перевезення і т. д.) або були прямо передбачені законом (наприклад, укладення договору на експлуатацію під'їзних колій).

Очевидно, сучасні умови вимагають уточнення деяких ознак господарського договору, що були визначені раніше. Наприклад, суб'єктами господарських відносин є не тільки юридичні особи (організації), але й громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність у встановленому порядку. Також, непланові договори стали більш поширеними в сучасних умовах. Наприклад, договір міжнародної купівлі-продажу товарів, який регулюється. До договорів купівлі-продажу між сторонами, комерційні підприємства, які розташовані в різних країнах, коли обидві країни є учасниками конвенції застосовується Віденська конвенція ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів» [190], або ж застосовується законодавство країни, за домовленістю між сторонами. Проте важливо зауважити, що «ця Конвенція не застосовується до продажу товарів, які

призначені для особистого, сімейного або домашнього використання, за винятком ситуацій, коли продавець на будь-якому етапі, до укладення або в момент укладення договору, не знав і не повинен був знати, що ці товари призначені для такого особистого використання» [190].

Враховуючи наведені погляди, цивільно-правовий договір можна вважати господарським, якщо в ньому обидві сторони або одна із сторін є юридичними чи фізичними особами, що займаються підприємницькою діяльністю, та за яким передаються товари, виконуються роботи або надаються послуги з метою реалізації підприємницьких цілей або для інших завдань, не пов'язаних з особистим (сімейним, домашнім) споживанням. Зазначається, що «господарські договори можуть бути знайдені в усіх шести вищезазначених групах цивільно-правових договорів, що визначаються залежно від юридичних наслідків укладення кожного окремого договору» [26].

Далі, найкомпактнішу класифікацію договорів у навчально-практичному коментарі до ЦК України можна описати наступним чином: двосторонній договір включає «зустрічні волевиявлення двох сторін, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних правовідносин». Найпоширенішими двосторонніми правочинами, які характеризуються взаємним згодою двох сторін є договори; багатосторонній договір - це зустрічні волевиявлення трьох чи більше сторін. Прикладом можуть служити договори про спільну діяльність, де волевиявлення сторін має як індивідуальну, так і спільну мету. Тут важливо розрізняти багатосторонні договори від двосторонніх, де на одній зі сторін виступають кілька осіб, так звані договори з множинністю осіб.

У цивільному праві існують різні класифікації договорів у залежності від різних підстав. Відповідно до наявності або відсутності зобов'язання сторін надавати матеріальну винагороду, договори поділяються на оплатні та безоплатні.

У безоплатних договорах лише одна сторона зобов'язана здійснити матеріальні витрати, в той час як інша сторона не несе обов'язків. Наприклад, у договорі дарування одна сторона передає майно іншій безоплатно.

Оплатні договори включають у себе обмін матеріальним еквівалентом між сторонами. Наприклад, у договорі купівлі-продажу одна сторона передає майно і одержує еквівалентну вартість» [192].

У залежності від моменту, з якого договори розглядаються як укладені, вони можуть бути поділені на два типи: реальні і консенсуальні.

Консенсуальний договір вважається укладеним, коли сторони досягли згоди по всіх істотних умовах. З самого моменту укладання договору він стає дійсним, і сторони набувають відповідних прав і обов'язків. Наприклад, у випадку договору купівлі-продажу, коли сторони домовились про предмет і ціну, договір породжує обов'язок продавця передати річ у власність покупця і зобов'язання покупця оплатити певну суму грошей.

Для реального договору обов'язково потрібна фактична передача речі. Поки ця передача не відбулася, договір не розглядається як укладений. Наприклад, у випадку договору позики, права та обов'язки сторін не виникають до моменту фактичної передачі грошей позичальнику. Обіцянка надати позику сама по собі не породжує права позичальника на її отримання.

Оскільки в консенсуальних договорах момент укладання правочину і момент виконання різні, вони завжди взаємні. З іншого боку, у реальних договорах ці два моменти збігаються, і такі договори є односторонніми.

Залежно від значення підстави та мети укладення договору для його дійсності, договори поділяються на абстрактні та каузальні [211].

Договори, в яких зазначені підстави для їх укладення, відомі як каузальні правочини. Ця категорія включає велику кількість цивільно-правових договорів, таких як договір про купівлю-продаж, доручення та інші.

Абстрактні договори, натомість, не мають визначеної мети для їх укладення. Яскравим прикладом абстрактного правочину є видача векселя, де

не важливі підстави для видачі (позика, купівля-продаж, оплата послуг тощо) [192].

Залежно від наявності вказівки на терміни виникнення чи припинення прав та обов'язків, договори можуть бути поділені на термінові і безстрокові.

У безстрокових договорах не встановлюється конкретний момент набрання чинності або припинення. Зазвичай такі договори негайно набирають чинності та можуть бути припинені за вимогою однієї із сторін (наприклад, договір майнової позики без визначення терміну).

Термінові договори, натомість, мають визначений момент виникнення прав і обов'язків сторін, тривалість існування зобов'язань, а також момент припинення тощо.

Слід розрізняти термінові договори від договорів, укладених за умовою, де настання, зміна або припинення прав і обов'язків пов'язані з настанням певної події, щодо якої невідомо, чи вона станеться чи ні [206, с. 322].

Договори можуть бути умовними чи безумовними, відрізняючись від термінових, оскільки термін завжди настає, тоді як умова може настати або не настати.

Умова в договорах може бути відкладеною або скасовуючою. У разі відкладеної умови виникнення прав і обов'язків пов'язане з настанням певної події. Це означає, що права і обов'язки виникають тільки в разі настання цієї події. Скасовуюча умова, натомість, призводить до припинення прав і обов'язків, коли певна подія настає.

На додаток до цього в літературі існують інші види договорів, такі як фідучіарні договори (довірчі договори, де втрата довіри може призвести до розірвання договору в односторонньому порядку, як доручення чи комісія), біржові договори (договори, укладені на біржах стосовно біржових товарів) та інші види.

Зазвичай, «договір вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди за всіма істотними умовами, а тому визначення цих істотних

умов є дуже важливим аспектом. Предмет завжди відноситься до істотних умов» [16].

Відповідно до положень статті 638 ЦК України «договір вважається укладеним, коли сторони досягли згоди за всіма істотними умовами в потрібній формі відповідно до закону, при цьому, істотними є ті умови, які визнані законом або необхідні для договорів цього виду, а також усі ті умови, щодо яких одна із сторін вимагає досягнення згоди» [233].

Отже, істотними є передусім ті умови договору, які названі такими законом. Це визначається на основі аналізу норм Цивільного кодексу України та спеціальних нормативних актів, які регулюють конкретний тип договору. Багато правочинів також потребують умови щодо ціни, яка є необхідною для будь-якого оплатного договору. Тому бажано, щоб закон містив презумпцію про те, що договір буде вважатись оплатним, якщо інше не впливає із законодавчих актів, згоди сторін або суті договору.

Якщо сторони дійшли згоди щодо всіх істотних умов, визнаних законом, то договір вважається укладеним і стає обов'язковим для сторін. Тим не менш, кожна із сторін може настоювати на узгодженні і таких умов, які не названі законом як істотні, але вони необхідні для даного виду договору. Іноді ці умови можуть включати важливі інтереси суб'єктів цивільних правовідносин. Тому у статті 638 Цивільного кодексу України істотні умови визначаються як «умови, щодо яких сторони повинні досягти згоди» [230, с. 537].

Договірні умови, крім істотних, поділяються на звичайні та випадкові. Звичайні умови передбачаються в законі або інших нормативних актах і стають обов'язковими для сторін без потреби в окремому погодженні. Вони відрізняються від істотних умов тим, що не вимагають окремого узгодження та не обов'язково включаються в текст договору.

Випадковими умови договору вважаються ті умови, які сторони додали до договору для відхилення від положень диспозитивних норм або з метою вирішення питань, що взагалі не регулюються законодавством. Таким чином, випадкові умови визнаються, коли порівнюють їх зі звичайними умовами. Якщо

умову включено до договору для зміни чи доповнення діючих норм, викладених у законодавчому акті, то порівняно зі звичайними умовами, прийнятими для договорів цього типу, ця умова вважається випадковою. Наприклад, «якщо за договором майнового найму, обов'язок проводити поточний ремонт майна покладено на наймодавця, то зазначена умова вважається випадковою для даного договору, а після укладення договору всі умови – істотні, звичайні і випадкові набувають однакового обов'язкового характеру і повинні бути дотримані сторонами» [211, с. 342].

Часто виникає ситуація, коли після укладення договору приймається новий законодавчий акт, який містить інші правила, ніж ті, якими керувалися сторони під час укладення договору, і ці нові правила негативно впливають на положення однієї або обох сторін договору. Було б доцільно встановити загальний принцип, згідно з яким умови раніше укладеного договору залишаються чинними, незважаючи на зміни в законодавстві.

Зміст договору, тобто сукупність умов, які в ньому передбачені, завжди формується шляхом згоди сторін. Однак цей договір створюється під впливом норм права, які мають абстрактний характер і визначають загальну модель взаємовідносин між сторонами. Договір є індивідуальним правовим актом, який конкретизує цю абстрактну модель та робить її конкретною. Тому, в договорі немає необхідності повторювати положення, які є загальними і передбачені у відповідних нормативних актах (наприклад, щодо відповідальності за порушення умов договору), оскільки сторони повинні дотримуватися їх незалежно від того, чи включені вони в договір чи ні.

На визначення змісту договорів також можуть впливати адміністративні акти, зокрема, державні замовлення. Наприклад, для закупівлі сільськогосподарської продукції з метою задоволення державних потреб видаються державні замовлення, на підставі яких укладаються договори контрактиції або поставки (державні контракти).

Типові або зразкові договори часто використовуються при укладенні так званих публічних договорів та договорів про приєднання. Визначається, що

«публічний договір є загальним терміном для договорів, укладених у різних сферах обслуговування громадян і юридичних осіб, таких як роздрібна торгівля, перевезення загальнодоступними транспортними засобами, послуги зв'язку, медичне обслуговування, готельний бізнес, банківське обслуговування і тощо» [211, с. 341].

Публічним договором вважається такий, в якому однією зі сторін є підприємець, який взяв на себе зобов'язання надавати товари, виконувати роботи або надавати послуги кожній особі, яка звертається до нього. Разом з тим, зазначається, що: «ціна товарів (послуг), а також інші умови публічного договору, встановлюються однаковими для всіх споживачів, за винятком випадків, коли законодавчими актами передбачено надання пільг окремим категоріям споживачів» [230, с. 437]. Підприємцю не дозволяється надавати перевагу одній особі перед іншою при укладенні публічного договору, за винятком випадків, коли це передбачено законодавчими актами. Відмова підприємця від укладення публічного договору, коли він має можливість надати відповідні товари або послуги споживачеві, не допускається.

При затвердженні правил, які є обов'язковими або рекомендованими сторонам при укладенні та виконанні публічних договорів, таких як типові або зразкові договори і положення, відповідні державні органи допомагають забезпечити відповідність змісту конкретних договорів чинному законодавству (згідно зі статтею 648 ЦК України).

Важливо відзначити результати дослідження В. І. Дрішлюка, який розглянув поняття публічного договору, визначив його ознаки і показав, що поява публічних договорів у ЦК України є результатом позитивної тенденції в розвитку цивільного законодавства. Ця тенденція полягає в «необхідності захисту слабкої сторони договору, якою насамперед є громадяни, які укладають договори з організаціями для задоволення особистих побутових потреб, при цьому, «слабкість» цього конкретного суб'єкта договору полягає в його економічній вразливості в порівнянні з контрагентом за договором, а це зі свого боку, створює необхідність спеціального захисту з боку законодавця» [43, с. 77].

У цивільному законодавстві, зокрема в положеннях статті 634 ЦК України зазначається, що «договором про приєднання визнається договір, умови якого визначаються однією зі сторін у формулярах або інших стандартних формах і можуть бути прийняті другою стороною не інакше, як шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому; сторона, яка приєдналася до договору, може вимагати розірвання або зміни договору і компенсації завданих їй збитків, якщо договір про приєднання, хоч і не суперечить законодавчим актам, але позбавляє цю сторону звичних прав, виключає або обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язань або містить інші обтяжливі умови для сторони, яка приєдналася до договору. При цьому вважається, що сторона, яка приєдналася, виходячи із своїх розумних інтересів, не припинила б цих умов, якщо вона мала можливість брати участь у визначенні умов договору» [233].

В. І. Дрішлюк у своєму дослідженні прийшов до висновку, що «договір про приєднання потенційно може застосовуватися до практично всіх правовідносин, при цьому у той час як публічний договір регулює лише ті відносини, де діяльність підприємця є публічною, тобто ті, які передбачають обов'язок підприємця укласти договір з кожною особою, яка до нього звертається» [43]. Разом з тим, науковець зазначає, що «відмінність між цими двома видами договорів полягає також у суб'єктному складі; у договорі про приєднання стороною може бути будь-який суб'єкт цивільних відносин, як і на боці особи, що приєднується, так і на боці її контрагента, а з іншого боку, однією зі сторін публічного договору має обов'язково бути підприємець, і в цих відносинах він є «сильною» стороною; при цьому, публічний договір і договір про приєднання відрізняються також за своїм предметом: в публічному договорі предметом є обов'язок підприємця щодо продажу товарів, виконання робіт або надання послуг, в той час як в договорі про приєднання може бути будь-яке зобов'язання, яке сторони бажають взяти на себе, а тому сфера застосування договору про приєднання є значно ширше, ніж сфера публічного договору» [44, с. 15].

При укладенні договорів, і особливо під час їх виконання та вирішення спорів, пов'язаних із порушенням договірних зобов'язань, часто виникає необхідність у встановленні смислу договору в цілому або окремих його умов, іншими словами, у тлумаченні договору.

Чинне цивільне законодавство містить положення, які визначають підходи до тлумачення договорів. Зокрема, відповідно до частин 1 та 2 статті 213 ЦК України, тлумачення змісту договору може здійснювати два види суб'єктів «самі учасники договору; суд» [230, с. 547].

Відповідно до статті 637 ЦК України «у разі тлумачення умов договору можуть братися до уваги також типові умови, навіть якщо в договорі немає посилань на них» [229].

Суд, на вимогу однієї або обох сторін, може винести рішення про тлумачення змісту договору. При цьому враховується буквальний зміст слів, які використовують сторони, та інші фактори, такі як мета договору, результати попередніх переговорів, звичаї ділового обороту, поведінка сторін та інші обставини, що мають важливе значення для встановлення справжньої волі осіб, які уклали договір. Умови договору тлумачаться за тими самими правилами, як договір, проте за потреби можуть враховуватися типові умови, навіть якщо в договорі немає посилань на такі умови.

Закон України «Про сільськогосподарський перепис» тлумачить термін «домогосподарство», зокрема «домогосподарство є сукупністю осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти» [172].

Таке ж пояснення терміну «домогосподарство» зустрічається і в Інструкції з ведення домогосподарського обліку в сільських, селищних та міських радах. У цьому документі термін «домогосподарство» визначається як синонім до поняття «домашнє господарство» [56]. Домашні господарства, за загальноприйнятим визначенням, - це окремі економічні одиниці у складі однієї або більше осіб, що «постачають економічні ресурси та використовують

отримані за них гроші для купівлі товарів і послуг з метою задоволення власних потреб» [47].

Отже, на сьогоднішній момент ми бачимо, що як цивільно-правова категорія домогосподарство все ще залишається не визначеним. А тому домогосподарство відповідно до цивільного законодавства може розглядатися як об'єднання фізичних та юридичних осіб, які об'єднують свої зусилля та ресурси для забезпечення спільних потреб. Це включає володіння майном, управління фінансами, а також вирішення інших питань, пов'язаних із спільним господарюванням. Однією із ознак домогосподарства є його самостійність та автономія в управлінні.

Домогосподарство – це не лише фізичний простір, але й складна соціальна система, де різні особи виконують різні функції для забезпечення комфорту та зручності. Однією з ключових фігур у домогосподарстві є власник. Власником домогосподарства може бути особа, яка має юридичне або фактичне право власності на житло чи земельну ділянку. Це може бути власник будинку, квартири або власник землі, на якій розташоване домогосподарство. Він бере на себе загальну відповідальність за утримання та організацію домогосподарства.

У деяких випадках домогосподарство може мати кількох власників, які є співвласниками. Це може відбутися, наприклад, у випадку спільної покупки житла декількома особами. Співвласники розділяють відповідальність за домогосподарство та приймають спільні рішення.

Згідно статті 325 ЦК України «суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи» [229]. Власник домогосподарства, як фізична особа, має свій правовий статус, який визначається законодавством. Зокрема, ЦК України визначає «основні принципи та правила, які стосуються власності. Власник має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, в тому числі нерухомістю та рухомим майном» [229]. Власник домогосподарства активно взаємодіє з іншими учасниками цивільних правовідносин через укладання різноманітних договорів. Наприклад, укладаючи договір на постачання комунальних послуг, власник отримує можливість

забезпечити своє домогосподарство водою, газом, електроенергією тощо. Також власник може укладати договори оренди або найму, які стосуються використання його нерухомості або частини неї. Це важливий аспект управління власністю, оскільки дозволяє забезпечити додатковий дохід або використовувати свою власність ефективніше.

Підсумовуючи вищесказане, можна визначити, що власником домогосподарства виступає фізична або юридична особа або їх об'єднання, що наділені цивільними правами та обов'язками, мають юридичне або фактичне право власності на житло чи земельну ділянку та беруть на себе загальну відповідальність за утримання та організацію домогосподарства. І як фізична особа або юридична особа, учасник цивільних правовідносин, власник домогосподарства має право користування, володіння та розпорядження своїм майном відповідно до ЦК України та інших законодавчих актів. А у свою чергу домогосподарство, як правову категорію у цивільних правовідносинах, маємо розглядати лише з прив'язкою до його власника – фізичної особи.

Позиція домогосподарств та їхнє значення у структурі економічних відносин постійно еволюціонують, оскільки їхні можливості росту визначаються рівнем розвитку виробничих сил. Подібно до того, як вони активно розвиваються разом із цими силами, вони впливають на економічну систему через свої потреби та інтереси. Важливо відзначити, що в певних історичних контекстах домогосподарства можуть мати різне становище, що визначає характер їхньої діяльності та інтереси.

В Україні відповідно до «Правил роздрібного ринку електричної енергії» визначено, що «договір про купівлю-продаж електричної енергії за зеленим тарифом приватним домогосподарством, що є додатком 2 до укладеного договору про постачання електричної енергії постачальником універсальних послуг, до умов якого побутовий споживач приєднався відповідно до цих Правил» [162]. Відповідно кожен договір має установлену законодавцем форму. А от від визначення договору як такого було прийнято відмовитись, обґрунтовуючи таку позицію недоцільною. У попередній же постанові, що

втратила чинність прописувалось, що «договір купівлі-продажу електричної енергії, виробленої генеруючими установками приватного домогосподарства, правочин, який спрямований на врегулювання цивільних прав та обов'язків між побутовим споживачем та електропостачальником, що здійснює постачання електричної енергії за регульованим тарифом на території провадження ліцензійної діяльності, під час купівлі-продажу за зеленим тарифом електричної енергії, виробленої генеруючими установками приватного домогосподарства» [162].

Договір купівлі-продажу електричної енергії – це правочин між виробником або постачальником електроенергії (продавцем) та споживачем (покупцем), яка передбачає постачання та споживання електроенергії згідно з умовами, визначеними в договорі.

Законодавство України передбачає наявність певних правил та вимог для укладання та виконання договорів купівлі-продажу електричної енергії. Основним документом, який регулює відносини у сфері енергетики, є «Про ринок електричної енергії», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», «Про альтернативні джерела енергії» [170]. Вони визначають права та обов'язки сторін договору, механізм формування тарифів на електричну енергію, порядок розрахунків за її споживання та інші важливі питання.

У контексті нового ринку електроенергії вже вкладено основи для розвитку договірних відносин між виробниками відновлюваної електроенергії та іншими учасниками. Держава визначає «на законодавчому рівні своє зобов'язання з покупки електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел, на весь термін дії Закону України «Про альтернативні джерела енергії» та гарантує повну оплату цієї електроенергії» [140].

Відмічаємо, наприклад, що купівля-продаж електроенергії між виробником, якому встановлено зелений тариф та гарантованим покупцем, здійснюється на підставі типового договору купівлі-продажу.

Згідно положень Закону України «Про ринок електричної енергії», встановлюється «зобов'язання гарантованого покупця придбавати всю вироблену електричну енергію з альтернативних джерел енергії; ця енергія може бути вироблена суб'єктами господарювання, які мають право на «зелений» тариф, або суб'єктами господарювання, що виграли аукціон і отримали право на підтримку енергії за визначеним «зеленим» тарифом або аукціонною ціною; це зобов'язання діє на весь період дії «зеленого» тарифу або термін підтримки, якщо такі суб'єкти господарювання входять до балансууючої групи гарантованого покупця» [170].

Прикладові та типові договори можуть здаватися одними з найнижчих елементів у системі нормативно-правових актів України, які регулюють відносини в галузі енергетики. Проте, вони мають важливе значення при укладанні конкретних договорів у цій монополізованій сфері. Окремі науковці звертають увагу на те, що «саме той факт, що галузь енергетики є монополізованою, є однією з головних причин, які вимагають жорсткого визначення умов договорів, і, відповідно, сприяють більш широкому використанню типових форм договорів» [64]. Разом із тим, зазначається, що «головна мета типових або прикладових договорів полягає в тому, щоб визначити модель договірної зобов'язання, яка є необхідною або бажаною з точки зору держави, а отже такі договори також спрощують процес укладення конкретних господарських договорів, оскільки вони включають в себе узгоджені умови договору» [3, с. 184-185].

Деякі науковці пропонують «визнавати електричну енергію за договором постачання через приєднану мережу особливим об'єктом цивільного права, на який поширюються положення ЦК України про право власності, з огляду на відчужуваність електричної енергії, передачу цього блага в користування і неможливість в повному обсязі бути об'єктом поставки в силу відсутності речової форми існування зазначеної енергії» [95].

За такого підходу, передача електроенергії замовнику виступає невід'ємним елементом виконання, і, кваліфікуючою ознакою зазначеного

договору, що дає можливість відмежування його від договору оренди електрифікованого приміщення, випадків несанкціонованого використання електричної енергії без укладення договору тощо.

Законодавство України також враховує особливості договорів купівлі-продажу електричної енергії між різними видами енергосистем та виробниками, зокрема між розподільними компаніями, операторами передачі електроенергії та енергогенеруючими підприємствами.

Визнаючи доцільність впливу держави на формування договірних відносин, зокрема в галузі відновлюваної енергетики, доречною є думка про те, що «при формуванні типових і примірних договорів має бути забезпечена можливість для науковців та інших заінтересованих суб'єктів впливати на їхній зміст».

У вітчизняному законодавстві «існують пільги та заходи стимулювання для підприємств, що діють у галузі використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, які визначені в Митному і Податковому кодексах України» [84; 117]. Наприклад, згідно з пунктом 197.16 статті 197 розділу V Податкового кодексу «певні операції, пов'язані із ввезенням на митну територію України обладнання, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, енергозберігаюче обладнання, матеріали для цього обладнання, засоби вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, а також обладнання та матеріали для виробництва альтернативних видів палива або отримання енергії з відновлюваних джерел енергії, звільняються від оподаткування» [117].

Стимулювання купівлі-продажу електроенергії за зеленим тарифом приватними домогосподарствами сприяє розвитку зеленої енергетики та сталому розвитку. Це допомагає зменшити викиди парникових газів, покращити стан навколишнього середовища, забезпечити енергетичну незалежність та створити нові робочі місця в галузі відновлювальної енергетики.

Купівля та продаж електроенергії за зеленим тарифом приватними домогосподарств має великий потенціал для подальшого розвитку та

поширення. Зелена енергетика стає все більш привабливою як для держав та корпорацій, так і для звичайних громадян. Приватні домогосподарства грають важливу роль у стимулюванні переходу до сталої енергетики та досягненні кліматичних цілей.

Сучасне законодавство повинно забезпечувати стабільні та чіткі правила для зелених тарифів та продажу електроенергії. Керівництво для приватних домогосподарств щодо процедур сертифікації, установки та підключення до мережі має бути доступним та зрозумілим.

Зростаючий інтерес до сталої енергетики та позитивний вплив на навколишнє середовище роблять купівлю-продаж електроенергії за зеленим тарифом приватними домогосподарствами важливим і перспективним напрямком.

1.2. Розвиток законодавства щодо договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством в Україні

Важливим періодом у розвитку договірного права, зокрема на території України, є козацька доба. В другій половині XVIII століття було безліч спроб кодифікації українського права. Ці кодифікаційні зусилля призвели до створення ряду юридичних документів, включаючи «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 рік), «Процес краткий приказний» (1734 рік), «Суд і розправа в правах малоросійських» (1750 рік), і «Екстракт малоросійських прав».

Однак можна сказати, що найбільш повно договірне право Гетьманщини було врегульоване у видатному джерелі українського права 1743 року під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ». Цей нормативно-правовий акт встановлював порядок укладення, зміни та розірвання договорів, визначав умови їх чинності та інші важливі аспекти.

У загальному, у праві України другої половини XVII–XVIII століть існувала добре розроблена система договорів, яка обслуговувала товарно-

грошові відносини, що розвивалися. Найпоширенішими серед них були «договори купівлі-продажу, включаючи рухоме та нерухоме майно, а також договори обміну, позики та оренди майна» [198]. Після аналізу норм «Прав, за якими судиться малоросійський народ», можна зробити висновок, що договір купівлі-продажу представляв собою договір, згідно з яким одна сторона, а саме продавець, брав на себе зобов'язання передати певну річ у власність іншій стороні, яка виступала в ролі покупця. З свого боку, покупець зобов'язувався прийняти придбану річ та сплатити за неї обумовлену ціну. У вказаний період часу цей договір був двостороннім, вимагав оплати та базувався на згоді сторін. Сторонами договору були продавець і покупець, проте не кожна верства населення мала достатню юридичну здібність, щоб бути однією зі сторін договору купівлі-продажу. Наприклад, «невільне населення» суттєво обмежувалося в правах, іноді воно було зовсім безправним. Таким чином, соціальна нерівність, що існувала з минулих років, існувала і в цей період.

Основними складовими договору були предмет та ціна. Предметом могли бути різноманітні речі, які не були виключені із цивільного обороту Гетьманщини. Особлива увага приділялася договорам щодо купівлі-продажу нерухомості. Згідно з «Правами, за якими судиться малоросійський народ» визначено, що «форма договору могла бути як усною, так і письмовою, установився особливий порядок укладання договорів купівлі-продажу нерухомості» [189].

У дореволюційному цивільному праві договір купівлі-продажу обмежувався виключно придбанням рухомого майна. Зазначений договір відносився лише до речей, які мали фізичну матеріальну природу. Іншими словами, цей вид договору не включав у себе операції з купівлі-продажу майнових прав. Отже «придбання та передача нерухомого майна у цей період регулювались не договорами купівлі-продажу, а шляхом передачі права власності шляхом уступки права» [250].

Під час радянського періоду розвитку цивільного права була істотно обмежена область застосування договору купівлі-продажу, і його дія

обмежувалася переважно відносинами між громадянами та також між громадянами та роздрібними підприємствами. У радянській юридичній науці, договір купівлі-продажу інтерпретувався, насамперед, як договір, відповідно до якого продавець відповідав за передачу майна власності покупцю, а покупець зобов'язувався прийняти це майно і сплатити певну суму грошей. В основному, акцент робився на договорі роздрібної купівлі-продажу, і визначені ознаки цього виду договору не враховували всі інші можливі варіації договорів купівлі-продажу [204].

Сам термін «зелений тариф» виник ще в 1973 році під час нафтової кризи (ембарго), коли світові лідери вирішили сприяти виробництву енергії з відновлюваних джерел. У США цю ідею вперше випробували в 1974 році, коли був прийнятий Національний енергетичний закон та додаткові законодавчі акти. Ці заходи спрямовувалися на стимулювання енергозбереження та розвитку нових джерел енергії, включаючи сонячну та вітрову енергію.

Пізніше, у 1979 році, Маргарет Тетчер розпочала процес переходу енергетичної галузі Великобританії з вугілля на газ, мотивуючи це загрозою глобального потепління. Далі, у зв'язку з цією проблемою, були прийняті Рамкова конвенція ООН про зміну клімату в 1992 році та Кіотський протокол 1997 року.

До 2011 року більше ніж у 50 країнах світу були ухвалені закони, що регулюють виробництво електроенергії з відновлюваних джерел за допомогою зелених тарифів. Ці тарифи різняться в різних країнах залежно від джерела енергії (сонце, газ, біосміття і тощо) та потужності електростанцій. Однак їх спільна риса полягає в тривалому терміні дії, що гарантує інвестиційну привабливість, дозволяючи отримувати прибуток і повертати капітальні вкладення протягом цього часу.

З огляду на той факт, що Цивільний кодекс України набрав чинності лише у 2004 році, до зазначеного моменту існував радянський період розвитку договору купівлі-продажу. Оскільки основним нормативно-правовим актом, який регулював ці відносини, залишався Цивільний кодекс Української

Радянської Соціалістичної Республіки від 1963 року. (далі – УРСР) [234]. Чинний ЦК України започаткував нову історичну епоху в розвитку договору купівлі-продажу, оскільки, на відміну від свого попередника – Цивільного кодексу 1963 року, визначив «можливість укладення договорів купівлі-продажу майнових прав (пункт 2 стаття 656), при цьому вказано, що загальні положення про купівлю-продаж застосовуються до договору купівлі-продажу майнових прав, якщо інше не випливає з їх змісту або характер» [229].

Важливість договору купівлі-продажу підкреслюється тим, що Розділ 3 ЦК України, який призначений для регулювання окремих видів зобов'язань, розпочинається саме з норм, які визначають відносини, пов'язані з купівлею-продажем. Між різними видами договору купівлі-продажу можна виділити роздрібну купівлю-продаж, поставку, контрактацію сільськогосподарської продукції, постачання енергетичних ресурсів та інших ресурсів через приєднану мережу, а також обмін. Купівля-продажу є частиною групи договорів, що визначають зобов'язання щодо платної передачі майна. Відповідно до положень статті 655 ЦК України визначено, що «за договором купівлі-продажу одна сторона зобов'язується передати майно (товар) іншій стороні (покупцеві), а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього визначену грошову суму, при цьому метою договору купівлі-продажу є зміна правового статусу майна, яке іноді стає об'єктом купівлі, а отже відбувається перенесення права власності на майно від продавця до покупця» [229].

Договір купівлі-продажу має важливе значення у правових відносинах не тільки в межах однієї держави, але й у приватних відносинах між резидентами різних країн. Це саме той привід, якому приділяється належна увага при створенні уніфікованих норм для міжнародних договорів купівлі-продажу. Наприклад, у 1980 році була прийнята Віденська конвенція ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів», а у 1986 році була прийнята Конвенція «Про право, застосовуване до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів». Навіть на рівні Європейського Союзу, як вже було вказано, проводиться процес уніфікації норм договору купівлі-продажу з метою прийняття єдиної правової

системи. Один з таких проектів, який включає уніфіковані норми договору купівлі-продажу, – це проект Європейського цивільного кодексу (далі - проект ЄЦК), який присвячений 57 статтям, що стосуються договору купівлі-продажу. Незважаючи на це, існують деякі сумніви серед європейських вчених стосовно необхідності створення проекту ЄЦК та можливості його прийняття. Проте, як зазначено у книзі Рейхарда Зіммермана і Самона Вайтакера, під назвою «Добросовісність у Європейському договірному праві», цей процес розглядається як важливий та необхідний [278]. Процес створення та ухвалення Віденської конвенції щодо міжнародних договорів купівлі-продажу товарів у 60-х роках минулого століття також зазнав сумнівів та недовіри.

Історія ж законодавства України у сфері альтернативної енергетики почалася із прийняттям Закону України «Про енергозбереження» [153].

Після цього в законодавстві України та інших нормативно-правових актах почали з'являтися такі терміни, як «нетрадиційні джерела енергії» (НДЕ), «відновлювані джерела енергії» (ВДЕ) та «альтернативні джерела енергії» (АДЕ). Проте використання законодавцем цих понять, здається, не завжди різняться між собою, і їх використання може здаватися синонімічним.

Отже, є потреба в проведенні аналізу наукових джерел і сучасного законодавства в галузі альтернативної енергетики з метою визначення основних термінів і понять, що використовуються в цій галузі, а також виявлення проблем, пов'язаних із застосуванням цих термінів і понять. Продовжуючи, слід розглянути шляхи вирішення виявлених проблем.

Законодавчо визначення терміну «нетрадиційні і поновлювальні джерела енергії» було вперше подано в Законі України «Про енергозбереження». Відповідно до цього закону: «ці джерела енергії постійно або періодично з'являються в природному середовищі у вигляді потоків енергії, такі як сонячна енергія, вітряна енергія, тепло Землі, енергія водойм, річок, морів, океанів та біомаса» [153].

У 2003 році було ухвалено Закон України «Про альтернативні джерела енергії», в якому визначено «правові, економічні, екологічні та організаційні

принципи використання альтернативних джерел енергії і сприяння їх поширенню в паливно-енергетичному комплексі, та одночасно із цим було введено в законодавство поняття «альтернативні джерела енергії», а також наведено їх більш розширений перелік» [170]. Проте Законом не було ні скасовано терміни «нетрадиційні джерела» та «відновлювальні джерела», ні наведено їх визначення, ні перераховано види енергетичних ресурсів, які до них відносяться.

Поняття традиційних джерел енергії, хоча і здається зрозумілим, не є абсолютно простим. Як зазначав М. Д. Рабінович: «перш за все, не існує загальновизнаних критеріїв для визначення традиційності, а отже якщо ми враховуємо так звану «історичну традицію», то до традиційних джерел енергії слід віднести деякі види біомаси, такі як дрова, сухий гній та відходи сільськогосподарського виробництва, а також енергію, отримувану з руху вітру та води, наприклад, від вітряків та млинів, і якщо ж ми розглядаємо «традиційність» як ступінь поширення в сучасному суспільстві, то в Україні до традиційних джерел енергії відносяться переважно великі гідроенергетичні установки, за висновком» [180, с. 31].

Водночас у науковій літературі звертається увага на те, що «до нових, або нетрадиційних, джерел енергії відносяться всі види відновлюваних джерел енергії, такі як біомаса, сонячна, геотермальна та вітрова енергія, теплова енергія океану, гідроенергія приливів та хвиль, а також водотоків (за винятком гідроенергії великих водотоків), та крім того, до нетрадиційних джерел енергії можна віднести також окремі невідновлювані енергоресурси, такі як природний газ із малих газових та газоконденсатних родовищ, попутний нафтовий газ, промислові гази та метан, видобутий із вугільних родовищ» [90].

Поняття «відновлювані джерела енергії» було визначено в Державному стандарті у 1994 році. Згідно з цим стандартом «відновлюване джерело енергії є джерелом енергії, яке використовує потоки енергії сонця, вітру, тепла землі, біомаси, морів та океанів, річок (з використанням міні та мікроГЕС), які

постійно існують або періодично виникають у навколишньому середовищі» [77, с. 70].

З прийняттям Закону України «Про альтернативні джерела енергії» було введено «термін «альтернативні джерела енергії», проте терміни «нетрадиційні джерела» і «відновлювальні джерела» не були наведені і не були відмінені» [140].

Відповідно до Закону країни «Про альтернативні джерела енергії» зазначається «альтернативні джерела енергії включають в себе відновлювані джерела енергії, такі як сонячна енергія, вітрова енергія, геотермальна енергія, енергія хвиль і приливів, гідроенергія, енергія біомаси, газ з органічних відходів, газ з каналізаційних очисних споруд, біогази, а також вторинні енергетичні ресурси, такі як доменний і коксовий гази, метан, отриманий при дегазації вугільних родовищ, та перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів» [140].

Таким чином, поняття «альтернативна енергетика» включає не лише відновлювані джерела енергії, а також всі інші ресурси, які можуть замінити традиційні видобуті енергоносії. Зазначається, що «сюди входить енергія низько потенційного тепла землі, яка використовується у теплових насосах, а також вторинні джерела енергії, такі як скидне тепло, побутові та промислові відходи (які можуть бути як відновлюваними, так і не відновлюваними), тиск газу в доменних печах і тиск природного газу під час транспортування, шахтний метан, природний газ із невеликих родовищ, торф та інші джерела енергії» [77, с. 70].

У 2008 році, з метою підтримки та посилення виробництва електроенергії з використанням альтернативних джерел енергії, в Україні був запроваджений «зелений тариф». Цей тариф представляє собою особливу цінову ставку, за якою здійснюється закупівля електричної енергії, що виробляється на енергетичних об'єктах, використовуючи альтернативні джерела енергії. Передбачено, що «до альтернативних джерел не входять доменний та коксовий газ, і в разі

використання гідроенергії, такий тариф застосовується лише до електроенергії, виробленої малими гідроелектростанціями» [146].

На початковому етапі передбачалася можливість реалізації електричної енергії за допомогою укладення прямих договорів із споживачами. При цьому, як встановлено «розмір «зеленого» тарифу встановлювався для кожного суб'єкта господарювання щорічно на рівні подвоєного середньо-зваженого тарифу на електричну енергію, яка закуповується в енергогенеруючих компаніях, які діють на оптовому ринку електричної енергії України, за ціновими заявками за рік, що передує року встановлення тарифу; для кожного суб'єкта господарювання такий порядок стимулювання виробництва електроенергії діяв протягом 10 років з дати його встановлення» [146].

У подальшому, з 1 квітня 2009 року, було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо «стимулювання використання альтернативних джерел енергії». Згідно з ним було доповнено статтю 17-1 «Стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії» та введено алгоритм визначення величини «зеленого» тарифу в залежності від виду альтернативного джерела енергії через встановлення відповідних коефіцієнтів. Також була «прив'язка фіксованого мінімального розміру «зеленого» тарифу до курсу євро, а також встановлена максимальна дата для встановлення «зеленого» тарифу – 1 січня 2030 року» [150].

Внаслідок прийняття Закону України «Про ринок електричної енергії» відбулися значні зміни в регулюванні стимулюючого торфоутворення в альтернативній електроенергетиці [170]. Завдяки цьому закону було здійснено логічний та обґрунтований крок для стимулювання розвитку альтернативної енергетики. Норми, які сприяють розвитку цієї галузі, закріплені в Законі України «Про альтернативні джерела енергії». Цей закон було розширено статтями 9-1 «Стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» [140] та 9-2 «Надбавка до «зеленого» тарифу за дотримання рівня використання українського виробництва обладнання» [140]. Впроваджено

систему градації «зеленого» тарифу в залежності від джерела енергії, величини встановленої потужності альтернативних електростанцій та дати введення об'єктів або їх запуску в експлуатацію.

У 2015 році Верховна Рада України внесла зміни, які скасували обов'язковий «місцевий складник» та встановили єдину формулу розрахунку «зеленого» тарифу для всіх видів альтернативних джерел енергії. Високі тарифи призвели до зростання альтернативної енергетики: у 2017 році потужність відновлюваних джерел енергії в Україні зросла на 30%, у 2018 році - на 66%, у 2019 році - на 200%, що майже втричі перевищує попередні роки. Більшість зеленої енергії припадає на сонячні станції (приблизно 80%), вітряні електростанції (17%), і решту об'єктів, такі як електростанції на біопаливі та біогазі, геотермальні станції та малі гідроелектростанції.

Відповідно до законодавства, електроенергію, яка виробляється на сонячних і вітряних електростанціях, держава купує через підприємство «Гарантований покупець». Проте у 2020 році, через масовий розвиток нових альтернативних енергопроектів, витрати на «зелену» енергію зросли до понад 50 мільярдів гривень, що приблизно в чотири рази більше, ніж два роки тому. Завдяки обмеженню фінансових ресурсів, рівень оплати скоротився до 4-5%. Це призвело до накопичення величезних боргів, які сягнули близько 17 мільярдів гривень, і відсутність законодавчо визначеного механізму їх погашення.

Внаслідок цього, у квітні 2019 року, було запропоновано «проект закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення конкурентних умов для виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії», який фактично припинив зв'язок «зеленого» тарифу з курсом євро для приватних сонячних станцій на землі і майже повністю зупинив розвиток приватних сонячних електростанцій до кінця літа» [147]. Зазначене призвело до «позитивних результатів, після яких були внесені поправки, які відновили «зелений» тариф і пов'язали його з курсом євро, а наприкінці 2019 року понад 22 тисяч українських сімей мали можливість економити на електроенергії, встановлюючи сонячні панелі» [34].

У результаті було підписано знаковий для України документ - «Меморандум «Про взаєморозуміння щодо врегулювання проблемних питань у сфері відновлювальної енергетики в Україні»» [177]. Цими заходами передбачалося суттєво зменшити «зелений» тариф з метою вирівняти дефіцит бюджету державного підприємства «гарантований покупець». Ці зміни в законодавстві відображені в Законі України «Про внесення змін до деяких законів України для поліпшення умов підтримки виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії» [148]. Зокрема, було внесено зміни до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» шляхом доповнення його положень статтею 9-4. Дана стаття визначила особливості встановлення «зеленого» тарифу для підприємств, які виробляють електроенергію з альтернативних джерел енергії, починаючи з 1 серпня 2020 року. З практичної точки зору, ці особливості включали в себе встановлення знижувальних коефіцієнтів при розрахунку «зеленого» тарифу.

У 2021 році енергетичний сектор України опинився на розі шляхів і чекав на визначення державою стратегічного курсу для енергетичної галузі. Ситуація в галузі відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) була невизначеною. З одного боку, Уряд України розпочав поступове виконання своїх зобов'язань, які були передбачені в Меморандумі «Про Взаєморозуміння щодо вирішення проблем у сфері відновлюваної енергетики України». Цей меморандум був укладений у червні 2020 року «після успішної медіації, проведеної у Центрі вирішення спорів Енергетичного Співтовариства (далі – ЦВСЕС), між Урядом України та Національною комісією, яка здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП), та «Українською вітроенергетичною асоціацією» і «Європейсько-Українським енергетичним агентством», з іншого боку, після чого уряд розпочав поетапно розраховувати заборгованість, яка була нарахована перед виробниками ВДЕ протягом минулих років, що створило позитивні сигнали для ринку, однак з іншого боку, за ініціативою громадського об'єднання «Ліга Антітраст», виникли спроби визнати «зелений» тариф, як незаконну державну підтримку» [80], або «як той, що був

прийнятий у неконституційний спосіб» [68]. З одного боку, Президент України долучився до Глобального вітроенергетичного маніфесту під час COP26 і взяв на себе міжнародне зобов'язання повністю припинити внутрішнє використання вугілля до 2035 року [266], а також розпочати поступове відмовлення від теплової генерації, починаючи з 2022 року, а з іншого боку – Уряд України продовжував спрямовувати зусилля на підтримку застарілої інфраструктури атомної енергетики та затвердив державну програму з розвитку атомно-промислового комплексу до 2026 року [176].

Верховною Радою України було підтримано, а також Президентом України було підписано Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку систем накопичення енергії» [139], що надає можливість забезпечити більшу стабільність у генерації енергії з відновлюваних джерел завдяки впровадженню систем зберігання енергії (energy storage). Однак, як було зазначено «виробники з відновлюваних джерел енергії змушені боротися з ініціативою окремих народних депутатів України, спрямованою на введення акцизного податку на електроенергію, вироблену з відновлюваних джерел» [59].

Аналіз джерельних даних свідчить, що станом на кінець 2021 року Україна не змогла повністю виконати свої зобов'язання щодо погашення заборгованості перед виробниками електроенергії з альтернативних джерел за «зеленим тарифом». За наявними даними, ДП «Гарантований покупець» виплатив цим виробникам лише 31% заборгованості за 2020 рік [199]. Для вирішення цієї ситуації та дотримання вимог частини 3 статті 8 Закону України «Про альтернативні джерела енергії», що стосуються підтримки гарантованого покупця щодо оплати електроенергії, виробленої з альтернативних джерел, уряд Постановою від 11 жовтня 2021 року передбачив виділення державних гарантій у 2021 році для виконання боргових зобов'язань за кредитом, який залучався ПрАТ «Національною енергетичною компанією «Укренерго», шляхом емісії та розміщення облігацій на міжнародних фондових ринках. Це робилось з метою підтримки ліквідності та стійкості компанії.

Загальна сума, зібрана з розміщення цих цінних паперів, мала бути спрямована на погашення заборгованості ДП «Гарантований покупець» та забезпечення стабільних виплат виробникам електроенергії з альтернативних джерел. За даними на 11 листопада 2021 року «із загальної суми розміщених облігацій у розмірі 21,7 млрд грн була здійснена оплата виробникам електроенергії з альтернативних джерел на суму 16,3 млрд грн.» [199]. Отже, можна зауважити, що на сьогоднішній день питання щодо ефективності використання «зеленого» тарифу як інструмента державного чи адміністративного стимулювання розвитку альтернативної енергетики залишається відкритим.

Згідно з міжнародним досвідом, Україна не є єдиною країною, яка зіткнулася з подібною проблемою. «Зелений» тариф із різними варіаціями застосовується в таких країнах, як Велика Британія, Німеччина, Болгарія, Чехія, Греція, Франція, Італія та інші. Зазвичай встановлення високих «зелених» тарифів на початковому етапі призводило до стрімкого зростання виробництва електроенергії з альтернативних джерел, що, у свою чергу, породжувало проблеми, схожі на ті, що виникають в Україні (наприклад, щодо здатності держави оплатити таку електроенергію).

З розвитком альтернативної енергетики та зменшенням капіталовкладень у виробництво електроенергії з альтернативних джерел, європейські країни поступово знижують «зелені» тарифи (як, наприклад, Німеччина, Словаччина, Іспанія), встановлюють обмеження на підтримку окремих видів альтернативних джерел енергії та/або на максимальну потужність об'єктів (як це робиться в Угорщині), чи навіть повністю відмовляються від «зелених» тарифів (як це має місце у Польщі та Румунії) [41; 258].

Висування вимог Європейським співтовариством стосовно реформування ринку електроенергії становить лише перший крок у тривалій двосторонній співпраці. Подальше співробітництво буде створювати тиск на пристосування галузі до сучасних науково-технічних досягнень, а це, у свою чергу, призведе до вимог щодо переходу до інноваційних технологій в альтернативній енергетиці.

Згідно зі Стратегією для розумного і всеохоплюючого зростання «Європа 2020», метою Європейського Союзу є встановлення цілей, подібних до тих, які визначені у рамках ініціативи «20/20/20».

Як наслідок, виникає багато комерційних компаній, неприбуткових організацій, консалтингових агентств та експертних рад, які займаються питаннями впровадження проектів у сфері альтернативної енергетики. Низку досліджень у галузі відновлювальної енергетики проводять наступні провідні компанії: World Energy Council (WEC) – Всесвітня енергетична рада, яка об'єднує експертів та фахівців-практиків для сприяння розвитку екологічно чистих технологій та систем. Її члени включають урядові органи, державні та приватні корпорації, наукові та громадські організації, а також інші організації, пов'язані з галуззю енергетики. Рада інформує: «про свою діяльність через проведення заходів на найвищому рівні та публікацію результатів досліджень» [277]. REN 21 – це глобальна мережа заінтересованих у галузі відновлювальної енергетики сторін, яка об'єднує різноманітних учасників. Основною метою цієї організації є сприяння обміну знаннями та розробка політики спільних заходів для сприяння швидкому та глобальному переходу до використання відновлювальних джерел енергії. Вона включає в себе державні та недержавні установи, науково-дослідні організації, міжнародні організації з метою прискорення обміну досвідом щодо успішної реалізації проектів у сфері альтернативної енергетики. Організація також має високоякісну інформаційну базу та сприяє розвитку спеціалізованих мереж. REN 21 є міжнародною неприбутковою організацією та співпрацює в партнерстві з Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) [272]. Frankfurt School FS-UNEP Collaborating Centre – це організація, яка просуває передові методи переходу до низьковуглецевих та ресурсозберігаючих технологій. Робота центру спрямована на прискорення використання «чистих» енергетичних технологій у приватному секторі та сприяння розширенню інвестицій у цьому напрямку. Основною частиною діяльності організації є надання інформаційної підтримки владним установам для прийняття рішень щодо політики, положень та ініціатив,

спрямованих на подолання існуючих інвестиційних ризиків та інших перешкод. Вони виступають посередниками між державою та приватним сектором у проведенні переговорів з питань альтернативної енергетики [107]. IRENA (International Renewable Agency) – це міжнародне агентство з відновлювальних джерел енергії. Ця організація є міжурядовою, і вона надає підтримку країнам у забезпеченні сталого енергетичного майбутнього. IRENA є платформою для міжнародного співробітництва та центром передового досвіду, технологій та фінансових рішень у сфері відновлювальної енергетики. Агентство активно сприяє широкому впровадженню гідро-, сонячної та вітрової енергетики [273].

У підсумку, з урахуванням вищевикладеного, можна відзначити актуальність питання альтернативної енергетики, оскільки існує велика кількість світових організацій та експертів, які досліджують та розвивають цю галузь. Європейський досвід свідчить про успішне впровадження тисяч проектів відновлювальної енергетики, і деякі європейські країни, такі як Данія, Латвія та Іспанія, вже досягли значного відсотка альтернативної енергетики в сукупному виробництві.

Щодо перспектив розвитку, багато країн планують збільшити кількість проектів відновлювальної енергетики. Наприклад, Данія та Німеччина планують перейти майже повністю на «чисті» джерела енергії в майбутньому. Проте слід зауважити, що «Україна наразі не може конкурувати із більшістю європейських країн та навіть своїми найближчими сусідніми державами у цій галузі, при цьому відсоток використання відновлювальної енергетики у Польщі перевищує аналогічний показник в Україні в два рази» [272].

Отже, для досягнення перетворення галузі електроенергетики України на європейський зразок, необхідно впроваджувати комплекс заходів під активною урядовою підтримкою та розробити державні програми сприяння відновлювальній енергетиці. Зокрема, дослідження регіональних умов для розвитку проектів відновлювальної енергетики, використання інноваційних методів підтримки бізнесу та залучення експертної підтримки можуть бути важливими кроками в цьому напрямку.

Застосування сучасних інноваційних технологій в управлінні бізнесом також грає важливу роль у забезпеченні успішного впровадження альтернативних енергетичних проєктів та зменшенні інвестиційних ризиків. Інноваційні технології є ключовим елементом для вдосконалення процесів та досягнення високих стандартів у сфері відновлювальної енергетики.

Загалом, розвиток галузі альтернативної енергетики в Україні вимагає комплексних заходів, які враховують регіональні особливості та використовують сучасні інноваційні підходи для досягнення сталого та високоефективного енергетичного майбутнього.

Становище всіх учасників ринку відновлюваної енергетики в Україні погіршилося значно, як результат систематичних фінансових проблем на ринку електроенергії та через пошкодження та руйнування об'єктів відновлюваної енергетики під час війни. Увесь сектор відновлюваної енергетики опинився в стані очікування та невизначеності, яка спричинилася не лише від активних бойових дій, а також внаслідок пошкоджень і окупації енергетичних об'єктів під час війни. Стан справ ускладнився додатковими проблемами та викликами, які створили окремі державні структури.

За даними Секретаріату Енергетичної Хартії, значна кількість об'єктів сонячної енергетики та генерації вітру в Україні зазнали руйнувань або перебувають під окупацією. Це призвело до того, що інвестори відновлюваної енергетики залишилися практично без підтримки та повинні відновлювати зруйновані потужності без допомоги від держави.

Незважаючи на складні обставини воєнного часу, ринок електроенергії все ще функціонує, зберігаючи керованість. Проте політична воля Європи до максимального скорочення залежності від російських вугільних видобутків через збільшення використання відновлюваної енергетики дає надію на покращення ситуації на українському ринку відновлюваної енергетики.

Звертається увага на те, що НКРЕКП було прийнято рішення «зобов'язати постачальників універсальних послуг забезпечувати часткову оплату електроенергії домашніх генеруючих установок за «зеленим» тарифом з

відстрочкою на два місяці, з урахуванням рівня оплати електроенергії споживачами» [166]. Зазначається, що «оператор системи передачі НЕК «Укренерго» (далі – ОСП), який компенсує різницю в тарифах для населення та «зеленим» тарифом приватних домогосподарств, повинен щомісяця перераховувати кошти постачальникам у розмірі не менше 19,5% вартості електроенергії, що вироблена приватними домогосподарствами і перевищує їх власне споживання, за встановленим «зеленим» тарифом» [166]. ОСП після закінчення 60-денного терміну від припинення воєнного стану, починаючи з першого дня, розпочинає виконувати 100% доплату постачальникам універсальних послуг (далі - ПУП), розподіляючи кошти щомісячно на рівні частини, пропорційно сумам їх зобов'язань.

Протягом дії воєнного стану в Україні і протягом 60 днів після його припинення або скасування, ПУП не мають права застосовувати санкції в рамках договорів на купівлю та продаж електроенергії, які стосуються генеруючих установок домогосподарств. Також ОСП не може застосовувати санкції в рамках договору з ПУП.

З 30 червня 2023 року Український Парламент прийняв Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України» [145], який вносить комплексні зміни в функціонування ринку електричної енергії, вирішує існуючі проблеми на ринку та імплементує інструменти, характерні для європейського ринку електричної енергії. Серед основних змін, які вносить Закон, є «стимулювання виробництва електроенергії з відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), отже введена альтернативна система стимулювання виробництва електроенергії з ВДЕ, яка призначена для виробників, що мають «зелений» тариф, або отримали підтримку через аукціон, і за цією системою, гарантований покупець виплачує різницю між «зеленим» тарифом та розрахунковою ринковою ціною» [145].

Також зазначається, що «якщо ринкова ціна перевищує аукціонну ціну, виробники ВДЕ сплачують гарантованому покупцеві вартість послуги за механізмом ринкової премії за відпущену електроенергію відповідними

об'єктами електроенергетики. Розрахунок вартості послуги, проводиться гарантованим покупцем, відповідно до порядку, затвердженого НКРЕКП» [145].

Разом із тим «для стимулювання власного споживання електричної енергії, активним споживачам запропоновано впровадити механізм самовиробництва – систему підтримки. В рамках цієї системи відбувається взаєморозрахунок за обсяг електроенергії, яку генерують активні споживачі та подають у електричну мережу, а також обсяг електроенергії, який останні споживають з електричної мережі, з урахуванням вартості послуг із передачі і розподілу електричної енергії. Ця система підтримки застосовується до споживачів, чії генеруючі установки приєднані до електроустановок споживання, за умови, що їх потужність не перевищує дозволена (договірну) потужність електроустановок споживання» [145].

Також, зазначається, що «для впровадження цієї системи, активні споживачі укладають договір на купівлю та продаж електричної енергії за механізмом самовиробництва з постачальником універсальних послуг (принагідно зауважується, що вказана опція доступна лише для приватних домогосподарств та малих побутових споживачів) або з постачальником електроенергії (для усіх активних споживачів), при цьому договори укладаються згідно з примірною формою, яку затверджено (НКРЕКП)» [145].

Крім вищевказаного, звертається увага на те, що «якщо приватні домогосподарства та малі побутові споживачі укладають договір з постачальником універсальних послуг, то продаж електричної енергії, яку вони генерують, відбувається за ціною на ринку «на добу наперед» у відповідній годині, а у всіх інших випадках застосовуються вільні ціни» [145]. Розрахунок обсягів електроенергії, яку було відпущено та спожито, проводиться щомісячно, і на підставі цих даних визначаються зобов'язання споживача або постачальника щодо оплати результатів розрахунку.

Закон також передбачає можливість впровадження додаткових механізмів стимулювання, які повинні бути схвалені Кабінетом Міністрів України в рамках затвердженої державної цільової економічної програми для підтримки розвитку

малої розподіленої генерації з відновлюваних джерел енергії. Уряд має розробити та затвердити таку програму протягом трьох місяців із моменту набрання чинності Законом. Закон надає можливість добудови та введення в експлуатацію об'єктів відновлюваних джерел енергії (крім сонячної енергії) до 31 грудня 2023 року. Для цього діє умова укладення договору на купівлю та продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом до 31 грудня 2019 року. Закон розширює групу учасників проекту відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), які можуть укладати договори про надання послуг для стабільності цін на електричну енергію (корпоративні PPA). Крім споживачів, право укладання таких договорів надається електропостачальникам і трейдерам. Термін дії такого договору встановлюється за взаємною згодою сторін. Закон виділяє договір про участь у балансуючій групі гарантованого покупця, типову форму якого повинна затвердити регулююча організація. До цих змін правила щодо участі в балансуючій групі гарантованого покупця регулювалися договорами на купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом. Закон надає Кабінету Міністрів України повноваження затверджувати принципи торговельної політики гарантованого покупця. Гарантований покупець має дотримуватися цих принципів під час участі в торгівлі електричною енергією та її експорту. Закон встановлює обмеження щодо обсягу електричної енергії, яку гарантований покупець зобов'язаний викупити від ВДЕ за «зеленим» тарифом. Цей обсяг обмежується потужністю електрогенеруючого обладнання, зазначеною в ліцензії на виробництво електричної енергії. У разі перевищення цього обсягу, гарантований покупець купує електроенергію за ціною, що відображає вартість позитивного небалансу за відповідний період. Закон дав можливість ввести в експлуатацію об'єкти електроенергетики, які виробляють електричну енергію з біомаси та/або біогазу, для встановлення «зеленого» тарифу на електричну енергію, що їх виробляє (така можливість діяла до 1 січня 2024 року).

Зміни, внесені в регулювання ринку електричної енергії, спрямовані на розвиток сектору відновлюваних джерел енергії та розподіленої генерації, а

також на стимулювання активної участі споживачів на ринку електричної енергії. Вони також враховують обмеження державних фінансових ресурсів, які виділяються на ці цілі. Очікується, що ці зміни позитивно вплинуть на галузь, удосконалюючи розрахунок небалансів та компенсацію в балансуєчій групі Гарантованого покупця та сприяючи завершенню проектів ВДЕ, розпочатих до 24 лютого 2022 року.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЗА «ЗЕЛЕНИМ» ТАРИФОМ ПРИВАТНИМ ДОМОГОСПОДАРСТВОМ

2.1. Поняття та правова природа договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством

Незважаючи на довгу історію розвитку та правових традицій вітчизняного приватного права, слід зазначити, що ця область постійно зазнає змін та розвитку. Особливу увагу слід звернути на постійну динаміку, особливо в контексті сучасних тенденцій європеїзації вітчизняного цивільного законодавства, зокрема в сфері договірних права.

Інститут договору відіграє ключову роль у системі цивільного законодавства. У різних правових системах «договір є однією з фундаментальних складових правового порядку, яка юридично регулює обмінні процеси з метою задоволення потреб суспільства, окремих громадян або їх об'єднань» [188]. Можна стверджувати, що: «договір вважається важливим досягненням цивільного права, оскільки структура договору стала однією з визначальних складових у світовій правовій культурі» [81].

Договір, як універсальна правова структура, відіграє ключову роль у системі правового регулювання суспільних відносин. Так, договір, як зазначається в наукових колах «використовується як інструмент правового регулювання не лише в сфері приватного права, але й у сучасних умовах застосовується також у конституційному, фінансовому, екологічному праві та інших галузях» [37, с. 8; 65].

За словами професора Р. Кніпера, з Бременського університету: «договір виявляється не лише найважливішим інструментом для формування та забезпечення стабільності майнового обігу і розвитку ринкової економіки, але також має важливе значення тим, що разом із правом власності надає

гарантований правовий титул конкретній особі, який не може бути переданий іншій особі без її згоди» [67, с. 38].

У французькому цивільному праві термін «договір» визначається «як специфічне узгодження, за допомогою якого одна або декілька осіб зобов'язуються перед іншою особою виконати певні дії, надати щось, або утриматися від певних дій (стаття 1101)» [124]. У Єдиному торговому кодексі США (стаття 1-201), договір вважається тотожним зобов'язанню, що виникає із договору між сторонами згідно із законом та іншими відповідними правовими нормами. Українське цивільне право визначає договір як правочин між двома або більше сторонами, спрямовану на встановлення, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків (частина 1 стаття 626 ЦК України).

Ця визначення вже були визначені в правовій доктрині на момент прийняття Цивільного кодексу України. Проте, як вказує В. В. Луць: «дослідники лише мало приблизилися до розкриття сутності договору та його регулятивних властивостей» [82].

Поняття договору, як правочину між двома або більше сторонами, що породжує виникнення, зміну та припинення обов'язку, виникло ще в часи Хаммурапі. Попередньою формою договору було поняття «пехит» (зв'язок), яке було пов'язане із «тапсіраціо» (способом передачі власності) та становило процедуру підкорення однієї особи владі іншої для гарантування виплати боргу [116]. Крім того, для позначення договору в ті часи також використовувалося поняття «рactum» (угода). При цьому «рactum» перетворювалося на договір, коли до нього додавалося певне зобов'язання, яким «зв'язували» всіх сторін. Таким чином «договором вважалася згода (рactum) з приєднанням до неї зобов'язання, при цьому «Рactum» без такого приєднання називалося «голим» або «простим» і не мало судового захисту» [116].

Пізніше «договір став розумітися як згода двох або більше осіб щодо встановлення, зміни або припинення цивільних правовідносин» [37]. Зокрема, в радянському періоді О. Ю. Кабалкін вказував на те, що «цивільно-правовий договір є згодою між двома чи більше сторонами, спрямованим на

встановлення, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків» [116]. Інші вчені, такі як І. А. Покровський, Е. Годеме, О. О. Красавчиков, також наголошували на важливості згоди як основи договору [82].

У сучасному українському праві загальна теорія договору все ще знаходиться на стадії формування, оскільки існує різноманітні підходи до розуміння цього поняття. Договір часто розглядається як складну структуру, яка може розглядатися як юридичний факт, зобов'язання, правочин, правовий інструмент, документ, що фіксує виникнення договірних зобов'язань за волею його учасників та інше.

Зважаючи на вищезазначене, важливо досліджувати та розглядати значення таких правових конструкцій та визначати їхню практичну вагу в сучасному правовому середовищі.

Поняття юридичного факту було вперше введено К. Ф. Савіньї понад півтора століття тому, і з того часу юридичні факти піддавалися науковому дослідженню та класифікації на дії та події, і договір за таким критерієм віднесено як юридичний факт як дію, так і подію.

Оскільки юридичний факт визнається як дія або подія, які закон пов'язує з виникненням, зміною та припиненням суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, виникає питання про значення договору як юридичного факту. Так, юридичний факт може мати два значення. По-перше, породження юридичних наслідків у результаті настання відповідних обставин. Наприклад «для утворення договірних зобов'язань, достатньо факту укладення договору, оскільки згідно зі статтею 626 ЦК України договір набирає законної сили з моменту укладення» [229]. У цьому випадку юридичний факт грає одномоментну роль і не визначає суті прав та обов'язків сторін, оскільки акцент робиться на моменті укладення договору, і увага до прав і суб'єктивних обов'язків обмежується. По-друге, поява в конкретних осіб суб'єктивних прав та обов'язків внаслідок здійснення юридичного факту. У цьому контексті юридичний факт вказує на перенесення на певних осіб, через виконання договірної зобов'язання, лише тих прав і обов'язків, які передбачені законом

або іншими нормативно-правовими актами. Відносно договору, таке розуміння юридичного факту вказує на існування умов у договірному зобов'язанні (суб'єктивних прав та юридичних обов'язків), які приймаються лише безпосередньо з закону.

Зазначаючи важливість обговореного питання, відзначимо, що в теоретичній науці воно до цього часу не отримало вичерпного дослідження. Зокрема, С. С. Алексєєв вважав: «юридичні факти «важільми», за допомогою яких запускаються норми об'єктивного права» [219]. Р. З. Лівшиць стверджував, що «саме настання юридичних фактів активує правові норми» [37]. Внаслідок цього, акцент робиться на тому, що «юридичні факти-дії, спеціально здійснювані особами з метою виникнення юридичних наслідків, можуть бути виділені серед юридичних фактів-дій» [219]. Також було висловлено думку, що «в системі правового регулювання юридичні факти забезпечують перехід від загальної моделі прав і обов'язків до конкретної» [51]. Недавні дослідження вказують на те, що юридичні факти є другим складовим механізмом правового регулювання договірних правовідносин.

Проте, питання про існування концептуальної норми – правова норма – юридичний факт – правовідносини» у договірному праві залишається відкритим і вимагає подальшого дослідження.

Оскільки договір є універсальною правовою конструкцією, що відображається в суб'єктивних взаємних правах та обов'язках на основі добровільної згоди та вільного волевиявлення, правові норми в договорі, в основному, виконують допоміжну роль, так би мовити, доповнюють договір.

На думку Б. І. Пугінського: «юридичний факт є теоретичною конструкцією, створеною для пояснення нормативного регулювання. Ця конструкція не може застосовуватися до договірного регулювання, оскільки в договорі суб'єктам потрібно самостійно розробляти взаємні права та обов'язки» [22, с. 109].

М. Ф. Казанцев, наголошує на тому, що «договір не може бути юридичним фактом, стверджував, що погляд на договір як на юридичний факт не надає можливості розглядати його регулятивні властивості» [110]. З цим

поглядом можна погодитися частково, оскільки, розглядаючи договір як юридичний факт, може бути складно визначити всю сутність договору як самостійного та особливого регулятора взаємозв'язків діяльності контрагентів. Проте є й інший підхід, який розглядає договір як юридичний факт, який породжує, змінює та припиняє договірні зобов'язання. З такою думкою можна погодитися, особливо коли розглядається договір як інструмент, що регулює правові відносини між сторонами.

Усталене розуміння договору як юридичного факту спотворює розуміння і самого юридичного факту, і договору зокрема, оскільки договір може виступати як юридичний факт лише в контексті юридичних норм, що безпосередньо регулюють відносини сторін. Зведення договору лише до ролі юридичного факту обмежує дослідження і обмежується загальними положеннями про правочин, що видається неприпустимим.

Звертаючи увагу на те, що юридичний факт виражає минулі дії і події, оскільки не існує майбутніх юридичних фактів, важливо розуміти, що волевиявлення сторін призводить до дій у майбутньому, таких як укладання, підписання, реєстрація договору. Тому вважати договір, який буде укладений у майбутньому, як юридичний факт є неправильним. З цієї точки зору, договір слід розглядати як підставу для виникнення, зміни та припинення договірних зобов'язань. Юридичний факт у контексті договору обмежується моментом укладення, підписання (реєстрацією, нотаріальним посвідченням) самого договору.

Отже, юридичний факт у контексті договору відіграє обмежену роль і обмежується лише моментом укладення договору.

Законодавча дефініція договору була об'єктом критики з боку цивілістів та науковців через відсутність терміну «правочин», що замінив термін «угода». С. М. Бервено вважав: «ЦК України взяв до уваги поняття договору, яке сформульоване в юридичній доктрині ще в радянські часи і спрямоване на розуміння договору як юридичного факту, який породжує цивільні

правовідносини, але не включає характерні ознаки, що відображають нові базові принципи будови договірного права» [5, с. 7].

Натомість М. М. Сібільов вказував: «правочинна природа договору дозволила дослідникам виявити його ознаки як юридичного факту, який включає наявність єдиного волевиявлення двох або більше рівних юридичних осіб, виражену в письмовому документі з подальшою легалізацією, спрямованість спільних дій на досягнення цивільно-правових результатів. Вчений також визначав договір як єдине волевиявлення двох або більше рівних юридичних осіб, фіксоване в письмовому документі, яке виражає їх спільну вільну волю до досягнення певних цивільно-правових (приватних) результатів майнового чи немайнового характеру. Окрім того, ця дія виникає в межах зобов'язання з позитивним змістом, яке не зачіпає прав і законних інтересів третіх осіб» [186].

Інший науковець, О. В. Дзера, розглядає поняття «договір» як «єдине волевиявлення двох або більше рівних юридичних осіб, спрямоване на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, яке є правочином тільки у вузькому розумінні та не тотожним договору» [39].

У правовій літературі термін «домовленість» часто використовується для позначення договору, і ці поняття вважаються спорідненими, оскільки обидва можуть бути розглянуті як юридичні дії, спрямовані на виникнення, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків. Існують точки зору, що термін «домовленість» іноді може використовуватися в іншому контексті.

Зокрема, відзначається, що «згідно з нормами статті 123 ЦК України, розподіл прибутку та збитків повного товариства між його учасниками здійснюється пропорційно їхнім часткам у вкладеному капіталі, якщо не передбачено інше в засновницькому договорі або домовленості» [233]. Однак домовленість відрізняється від договору тим, що в ній відсутні гарантії виконання зобов'язань, і вона є незабезпеченою, оскільки будь-яка сторона може відмовитися від домовленості.

Законодавець, використовуючи термін «домовленість» нарівні з поняттям «договір», можливо, має на увазі єдиний зміст, відповідно до якого правові наслідки мають виникати лише після погодження їх сторонами та за взаємною згодою. У подальшому домовленість повинна бути відповідним чином оформлена, щоб мати юридичну силу. Такий підхід, на думку науковців, «не протиставляє «домовленість» договору і може враховувати інші специфічні аспекти, що характеризують дані правові дії» [15].

Зазвичай термін «домовленість» використовується для позначення погодженого волевиявлення двох або більше осіб, і така домовленість перетворюється на договір, якщо вона укладена відповідно до вимог, встановлених для договору. Посилання на те, що у статті ЦК України говориться про узгодження волі двох або більше сторін, може розглядатися як обов'язкова умова для укладення договору, але сама домовленість не є договором. Таким чином, важливо не порівнювати і не ототожнювати домовленість із договором.

Науковці та юристи зазначають розбіжності між поняттями договору, правочин та домовленості. Деякі із них вказують на некоректність віднесення усіх юридичних дій, що спрямовані на певний юридичний результат, до терміну «правочин» [53]. Інші дослідники, як П. І. Пугінський, рекомендують «розглядати категорію «правочину» у контексті конкретної норми права, оскільки не усі такі дії задовольняють умовам дійсності договору» [224].

Враховуючи ці розбіжності, запропоновано розглядати домовленість як окремий юридичний акт, який реалізується у формі юридичної дії, спрямованої на встановлення, зміну та припинення прав та обов'язків. Договір же розглядається як більш складне правове явище, яке передбачає наявність домовленостей як підстав для виникнення суб'єктивних прав та обов'язків, які існують у формі договірної зобов'язання між контрагентами, їх діяльність спрямована на досягнення певної мети.

Отже «намір науковців замінити широко вживаний термін «договір» терміном «домовленість» може призвести до непорозумінь, оскільки вони

мають відмінні юридичні значення» [18]. Важливо розглядати кожне з цих понять окремо і не ускладнювати юридичний дискурс неправильним використанням термінів.

Розглядаючи договір як виключно юридичну підставу для виникнення, зміни та припинення договірних зобов'язань, варто дослідити правову природу цих зобов'язань. В юридичній літературі договір розглядається «як правовідношення, що виникають у результаті укладення правочину, оскільки саме в цих правовідносинах існують та реалізуються суб'єктивні права та обов'язки сторін договору».

Під таким поглядом на договір дослідження вже проводились, зауважувалось, що «поняття договору не повинно змішуватися з поняттям зобов'язання, оскільки зобов'язання можуть виникати не лише з договорів, але і мати як договірний, так і недоговірний характер» [227]. Однак вчений також вказував, що іноді під терміном «договір» розуміється саме зобов'язання, що виникає з такої домовленості, а в інших випадках цей термін може позначати документ, який фіксує факт виникнення зобов'язання з волі всіх його учасників.

На думку Р. О. Халфіної «поняття «договір» має включати взаємні цивільні права та обов'язки сторін» [227].

Отже, є різні підходи до трактування поняття «договір» в юридичній літературі, і це вказує на різноманітність можливих інтерпретацій та розумінь цього терміну.

У сучасний час загальна згода полягає в тому, що договір виступає як правовідношення, і як документ, і цей факт не викликає сумнівів. Більше того, з розвитком правової доктрини вчені все частіше акцентують увагу на ролі договору як на регуляторі суспільних відносин. Свої наукові дослідження щодо цієї особливості здійснили такі вчені, як Т. В. Боднар, О. І. Зозуляк, О. П. Печений, С. О. Погрібний і багато інших.

На нашу думку, на сьогоднішній день правильним є розуміння договору як зобов'язання, яке представляє собою правовідношення. У такому правовідношенні одна сторона зобов'язується на користь іншої сторони вчинити

певну дію або утриматися від неї, в той час як інша сторона має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Права та обов'язки сторін виникають на основі умов, до яких сторони дійшли в договорі.

Як відзначає Н. С. Кузнєцова: «договір відрізняється від інших юридичних фактів тим, що він не лише надає підстави для застосування тієї чи іншої норми права до конкретного випадку та для виникнення, зміни або припинення конкретного правового відношення, але й безпосередньо регулює поведінку сторін, визначає їх права та обов'язки в утворюваному правовому відношенні» [76, с. 14].

Отже, при дослідженні договору як правовідношення важливо звертати увагу на договірні зобов'язання, оскільки вони мають тісний зв'язок з юридичним фактом, який виступає підставою для виникнення зобов'язань. Слід розглядати «договір-правовідношення» як поняття, яке можна вважати умовним, оскільки договір і зобов'язання є окремими правовими явищами, які взаємопов'язані як причина і наслідок, або підстава і факт, який призводить до цієї підстави.

Враховуючи вищезазначене, можна зазначити, що на сучасному етапі продовжується формування правових думок і нових наукових підходів до розуміння договору як елемента загальноєвропейської правової культури. Це надає можливість стверджувати, що договір є універсальною правовою конструкцією, яка об'єднує різноманітні суспільні відносини за своєю суттю.

Щодо договору купівлі-продажу, то він вважається одним із найдавніших інститутів у зобов'язальному праві, і його класичний характер та поширеність у сучасному господарському і цивільному обороті не піддаються сумніву. Варто відзначити, що з часів Римського права основною метою договору купівлі-продажу було набуття певних об'єктів у власність та здобуття прибутку від їх передачі. Ця тенденція і сьогодні залишається актуальною, і в умовах ринкової економіки договір купівлі-продажу залишається необхідним.

Договірні відносини у сфері купівлі-продажу дедалі більше визначаються свободою підприємницької діяльності, різноманітністю форм власності

учасників таких відносин, активною конкуренцією та впровадженням інноваційних технологій. Особливо в умовах пандемії COVID-19 велика увага приділяється новим форматам торгівлі, які відповідають сучасним економічним реаліям, зростанню ринку онлайн-продажів і стрімкому розвитку електронної комерції.

Договір купівлі-продажу можна вважати найпоширенішим типом договорів, що виникають у галузі цивільного права під час обігу товарів і грошей. Весь ланцюг, починаючи від виробника та закінчуючи споживачем, функціонує на основі цивільних правових правочинів. Такі договори укладаються між різними сторонами, включаючи виробників у різних галузях виробництва, виробників та комерційні організації, оптових і роздрібних торговців, продавців роздрібного товару та кінцевих споживачів. Важливо відзначити, що саме договір про купівлю-продаж є ключовим інструментом для організації та оформлення таких відносин.

Зміст договору купівлі-продажу полягає в тому, що одна зі сторін (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність іншій стороні (покупцю). За це майно (товар) покупець приймає або зобов'язується прийняти, а також сплатити визначену грошову суму (стаття 655 ЦК України).

Договір купівлі-продажу може мати різні характеристики, включаючи можливість бути реальним чи консенсуальним, оплатним чи безоплатним, двосторонньовзаємним (сіналагматичним) - тобто договором, де обидві сторони надають взаємні обов'язки, що призводять до взаємовигідних наслідків (походження цього терміну з грецького слова «synallagma» - взаємні відносини).

У відповідності до положень ЦК України, зокрема статті 334, зазначається, що «основною метою договору є передача права власності на річ, яка є товаром, від продавця до покупця, при цьому право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішення суду про визнання такого договору дійсним, а якщо договір про передачу майна

підлягає державній реєстрації, то право власності на майно виникає з моменту цієї реєстрації» [229].

За умовами договору продавець не має права передавати покупцеві те, на що він сам не має права, що зазначено у статті 658 ЦК України [229]. Законодавство також визначає «основи для проведення примусової продажу майна [119] в певних випадках, таких як реалізація арештованого майна боржника для задоволення вимог кредитора на підставі рішення суду і інших юридичних органів (відповідно до статті 61 Закону України «Про виконавче провадження»), або продаж майна відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» і інших» [142; 143; 154].

Крім вищеназваних випадків, коли власник не виступає як особисто укладач у договорі купівлі-продажу, існують інші ситуації, коли необов'язково отримати згоду самого власника. Це передбачено законодавством. Наприклад, у разі відсутності замовника для прийому виконаної роботи за договором побутового підряду або в інших випадках, коли власник не виражає бажання приймати майно (ст. 874 ЦК України).

Крім того, власник не обов'язково має особисто укласти договір купівлі-продажу. Він може доручити цю справу своєму представнику за договором доручення відповідно до ст. 1000 ЦК України, або комісіонеру за договором комісії відповідно до ст. 1011 ЦК України, а також в рамках інших договорів.

У певних випадках, передбачених законом, для укладення договору купівлі-продажу необхідно отримати згоду відповідних власників або уповноважених органів. Наприклад, опікун не має права укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню або державній реєстрації без дозволу органу опіки та піклування, згідно зі ст. 1037 Цивільного кодексу України. У такому випадку стороною в договорі є власник, а не його представник.

Можливість укладення договору купівлі-продажу фізичними особами залежить від їхньої дієздатності. Деякі договори можуть бути укладені

фізичними особами-підприємцями, наприклад, у випадку договору поставки або контрактації сільськогосподарської продукції.

Однак важливо відзначити, що істотною умовою для укладення договору купівлі-продажу є узгодження сторонами його предмету. У випадку, коли сторони не можуть досягти згоди щодо цієї умови, договір вважається неукладеним.

Існує низка спірних питань щодо визначення предмету договору купівлі-продажу в юридичній літературі. Наприклад, у багатьох наукових виданнях предмет договору купівлі-продажу розглядається як товар, який має бути переданий покупцеві.

Проте, як відзначено в науковій літературі, об'єкт договору купівлі-продажу обов'язково втілюється в кількох аспектах, а саме: матеріальних, юридичних і вольових. Під матеріальними аспектами розуміється майно, яке продається, а також сума грошей, що сплачується за нього. Під юридичними аспектами - це дії сторін, пов'язані з передачею майна і оплатою грошей. Під вольовими аспектами - індивідуалізована воля продавця і покупця, в межах, встановлених законодавством [214].

Зокрема, деякі науковці визначають предмет договору купівлі-продажу який включає речі та цінні папери. Він розглядає, що цей договір охоплює товар, але також важливі дії продавця щодо передачі товару у власність покупця, а також відповідні дії покупця, пов'язані з прийняттям товару. Одні вважають предметом договору купівлі-продажу є не лише сам товар, а також дії продавця, спрямовані на передачу товару у власність покупця, і відповідні дії покупця, пов'язані з прийняттям цього товару, а інші науковці додають до цього, що предметом договору купівлі-продажу не може бути лише сам товар, оскільки такий підхід не відображає повноцінну сутність предмета договору (зобов'язання). Окрім самого товару, предмет договору купівлі-продажу включає в себе дії продавця щодо передачі товару, а також дії покупця стосовно його прийняття та оплати [220; 221].

Відповідно до положень статті 656 ЦК України зазначається «предметом договору купівлі-продажу може бути: товар, який належить продавцю на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому (це може охоплювати можливість продажу майбутнього врожаю або навіть ненародженої худоби); майнові права, включаючи цінні папери, які можуть бути предметом купівлі-продажу; право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. У такому випадку застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не передбачено договором або законом» [229].

Водночас Г. Ф. Шершеневич розмежовує поняття «товар» та «річ», стверджуючи, що не кожна річ є товаром. Товаром стає річ, яка може стати предметом обміну. Він зауважує, що навіть річ із високою споживчою цінністю не стане товаром, якщо вона загальнодоступна. Процес перетворення природного блага на товар відбувається тоді, коли застосовується праця для отримання цього блага, яке стає об'єктом обміну [214].

Відповідно до ЦК України, майном вважається річ, сукупність речей, майнові права та обов'язки (стаття 190 ЦК України). Проте важливо відзначити, що гроші (крім іноземної валюти) виключені із переліку можливих товарів, оскільки природа договору купівлі-продажу передбачає використання грошей як засобу платежу.

Статтею 13 Конституції України визначено, що «об'єктами права виключної власності народу України, такі як земля (за винятком земельних ділянок певного розміру), її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, не можуть перебувати у приватній власності» [69]. Тому вказані об'єкти не можуть бути предметом договору купівлі-продажу.

Постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» було схвалено Перелік видів майна, яке «не може бути власністю громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, а також був встановлений Спеціальний

порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна (додатки №№ 1, 2 Постанови) [168]. Таким чином, предмет договору купівлі-продажу може включати види майна зазначені в Постанові, але лише за умови дотримання спеціального порядку, який визначений в цьому законодавчому акті.

Предметом договору купівлі-продажу можуть бути валютні цінності, перелік яких визначав Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 року «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [171] та пізніше був відображений у статті 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» 2018 року [141]. Законодавство також враховує можливість включення до предмета договору прав вимоги, зокрема, які зафіксовані в цінних паперах (стаття 195 ЦК України і стаття 2 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [169]).

Щодо правового аналізу включення майнових прав та прав вимоги до предмету договору, ця проблема залишається предметом дискусії серед юристів. Деякі правники допускають можливість включення майнових прав до об'єкта купівлі-продажу, але вказують на різницю в характері цих відносин, порівняно з інститутом купівлі-продажу. Інші правники вважають, що майнові права не можуть бути об'єктом права власності і ставлять під сумнів такий підхід. Наша позиція відображає думку, що обидва підходи мають право на існування. Зрозуміло, що майнові права не можуть бути об'єктом права власності, оскільки право власності включає в себе право на конкретну річ (майно), якою особа користується за власним розсудом. Однак майнові права розподіляються між правом власності та зобов'язальним правом, і ця діяльність обумовлена статичним (розподільчим) та динамічними функціями цивільного права. Отже, «особа може передати своє майнове право, включаючи «право на право», іншій особі шляхом відповідного договору, за умови, що це передбачено законом» [214].

Можливість купівлі-продажу зобов'язальних прав має свої обмеження, які визначаються природою цих прав. По-перше, предметом договору не можуть бути майнові права продавця стосовно самих себе. По-друге, більшість

договорів у цивільному праві мають двосторонній характер, тобто кожна сторона має як права, так і обов'язки. По-третє, продаж права вимоги на гроші, яке впливає з договорів про передачу майна, виконання робіт або надання послуг, зазвичай здійснюється через укладення договору про відступлення цієї грошової вимоги, а не договору купівлі-продажу. Отже, предметом договору купівлі-продажу можуть бути права вимоги натурального характеру, які впливають із договорів, а також права, що виникають із недоговірних зобов'язань. Проте важливо враховувати, що більшість недоговірних зобов'язань мають особистий характер і вимагають згоди боржника на їхню уступку. Таким чином, область застосування договорів купівлі-продажу майнових прав обмежена і переважно відноситься до операцій на біржі та уступки виключних прав.

Отже, визнання предмета договору купівлі-продажу істотною умовою є характерною для всіх видів таких договорів. У той же час, правову специфіку конкретного виду договору купівлі-продажу, відображають інші умови.

Разом з тим зазначається, що окрім вказаних вище умов договору купівлі-продажу, відносяться й істотні умови такого договору, до яких відносять умови, стосовно яких за заявою однієї із сторін договору має бути досягнуто відповідної згоди. Отже, істотні умови договору купівлі-продажу мають на меті забезпечити відповідні інтереси сторін договору і відповідно можуть стосуватися окремих позицій договору, то як виду тару, його упаковки, способів доставки та додаткових послуг з боку надавача послуг тощо.

У положеннях ЦК України передбачені та закріплені окремі види договорів купівлі-продажу, зокрема «роздрібна купівля-продаж; поставка; контракція сільськогосподарської продукції; постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу; міна» [229].

Аналізуючи юридичну літературу, звертаємо увагу на те, що в ній, для виділення окремих видів договору купівлі-продажу, відсутній єдиний критерій. Так, звертаючись до позицій окремих науковців, у свою чергу Г. Ф. Шершеневич зазначає наступні види вказаних договорів: «продаж за зразками;

продаж на пробу; продаж для проби; продаж у розстрочку; продаж з аукціону, тощо» [221, с. 152-158].

У свою чергу, О. В. Дзера дає наступну класифікацію: «договори купівлі-продажу в оптовій та роздрібній торгівлі; договори що укладають на біржах та аукціонах; договори купівлі-продажу, які укладаються у внутрішньому та зовнішньоекономічному обігу; договори купівлі-продажу земельних ділянок, валютних цінностей, жилих будинків, квартир, автомашин; договори купівлі-продажу на умовах комісії, консигнації та поставки; договори купівлі-продажу об'єктів приватизації; форвардні та ф'ючерсні договори купівлі-продажу» [220, с. 7].

Крім того, Н. О. Саніахметова у своїх дослідженнях виділяє наступні види договорів купівлі-продажу: «договір поставки товарів; договір поставки для державних потреб; договір контрактації; договір енергопостачання; договір продажу підприємства; договір роздрібною купівлі-продажу, за яким одна зі сторін виступає як підприємець і одержує підприємницький прибуток від продажу товарів споживачам» [184].

У більшості країн існують правові акти та законодавство, яке регулює умови отримання «зеленого» тарифу та продажу електроенергії, що постачається до мережі. Такі правила зазвичай стосуються обов'язкової сертифікації обладнання, обмежень на максимальну потужність електростанції, вимог до збереження та передачі згенерованої електроенергії.

В Україні відповідно до «Правил роздрібного ринку електричної енергії» визначено, що «договір про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством, що є додатком 2 до укладеного договору про постачання електричної енергії постачальником універсальних послуг, до умов якого побутовий споживач приєднався відповідно до цих Правил» [162]. А от від визначення договору як такого було прийнято відмовитись, обґрунтовуючи таку позицію недоцільною. У попередній же постанові, що втратила чинність прописувалось, що «договір купівлі-продажу електричної енергії, виробленої генеруючими установками приватного

домогосподарства - правочин, який спрямований на врегулювання цивільних прав та обов'язків між побутовим споживачем та електропостачальником, що здійснює постачання електричної енергії за регульованим тарифом на території провадження ліцензійної діяльності, під час купівлі-продажу за «зеленим» тарифом електричної енергії, виробленої генеруючими установками приватного домогосподарства» [162].

Договір купівлі-продажу електричної енергії розуміється як правочин між виробником або постачальником електроенергії (продавцем) та споживачем (покупцем), яка передбачає постачання та споживання електроенергії згідно з умовами, визначеними у договорі.

Законодавство України передбачає наявність певних правил та вимог для укладання та виконання договорів купівлі-продажу електричної енергії. Основними документами, які регулюють відносини у сфері енергетики, виступають Закони України: «Про ринок електричної енергії», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», «Про альтернативні джерела енергії» [149; 170]. Вони визначає права та обов'язки сторін договору, механізм формування тарифів на електричну енергію, порядок розрахунків за її споживання та інші важливі питання.

У контексті нового ринку електроенергії вже вкладено основи для розвитку договірних відносин між виробниками відновлюваної електроенергії та іншими учасниками. Держава визначає на законодавчому рівні своє зобов'язання з покупки електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел, на весь термін дії Закону України «Про альтернативні джерела енергії» [140] та гарантує повну оплату цієї електроенергії.

Відмічається, що «купівля-продаж електроенергії між виробником, якому встановлено «зелений» тариф та гарантованим покупцем здійснюється на підставі типового договору купівлі-продажу» [140].

Відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії», встановлюється зобов'язання Гарантованого покупця придбавати всю вироблену

електричну енергію з альтернативних джерел енергії. Ця енергія може бути вироблена суб'єктами господарювання, які мають право на «зелений» тариф, або суб'єктами господарювання, що виграли аукціон і отримали право на підтримку енергії за визначеним «зеленим» тарифом або аукціонною ціною. Це зобов'язання «діє на весь період дії «зеленого» тарифу або термін підтримки, якщо такі суб'єкти господарювання входять до балансуєної групи Гарантованого покупця» [170].

Примірні та типові договори можуть здаватися одними з найнижчих елементів у системі нормативно-правових актів України, які регулюють відносини в галузі енергетики. Проте, вони мають важливе значення при укладанні конкретних правочинів у цій монополізованій сфері. Звертається увага на те, що «саме той факт, що галузь енергетики є монополізованою, є однією з головних причин, які вимагають жорсткого визначення умов договорів, і, відповідно, сприяють більш широкому використанню типових форм договорів» [64].

Головна мета типових або примірних договорів полягає в тому, щоб визначити модель договірної зобов'язання, яка є необхідною або бажаною з точки зору держави. На думку О.А. Беяневича «такі договори також спрощують процес укладення конкретних господарських договорів, оскільки вони включають в себе узгоджені умови договору» [3, с. 184, 185].

Придбання та продаж електроенергії між виробником, якому призначено «зелений» тариф, та гарантованим покупцем здійснюється шляхом укладення стандартного договору купівлі-продажу (РРА, що є скороченням від англійського «Power Purchase Agreement»).

Постановою НКРЕКП № 641 «було схвалено низку важливих нормативних актів, що регулюють процес виробництва електроенергії з відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), включаючи договір про купівлю електроенергії (РРА), а також Порядок купівлі електричної енергії за «зеленим» тарифом» [158].

Таким чином, Регулятор, після погодження з Антимонопольним комітетом України, своєю постановою скасував постанову НКРЕКП № 1314 «Про затвердження Примірних договорів, які укладаються із суб'єктами господарювання, що виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії» [163]. Згідно з цією постановою, до запуску нової системи ринку електроенергії, електроенергія з ВДЕ продавалася виробниками відповідно до типового договору з Енергоринком.

З початку вересня 2017 року були внесені зміни до діючої типової форми РРА, що передбачали укладання попередніх договорів, відомих як pre-РРА, для суб'єктів, які планують виробляти електроенергію з ВДЕ. Нова форма РРА в багатьох відношеннях ґрунтується на попередній формі, тому давайте розглянемо їх детально в порівнянні.

Новий РРА виступає юридичним договором у встановленій типовій формі, схвалений НКРЕКП, для продажу виробленої електричної енергії з ВДЕ (з виключенням електроенергії, що використовується для власних потреб) з 1 липня 2019 року гарантованому покупцю за «зеленим» тарифом.

Основною юридичною характеристикою типових договорів, які є нормативно-правовими актами, є їх обов'язковість. Нова форма стандартного РРА є обов'язковою для виробників ВДЕ, які вже отримали «зелений» тариф або планують його отримати, включаючи договори pre-РРА, отже таким чином, основним відмінником між типовим РРА і раніше чинним примірним договором є те, що відповідно до Господарського кодексу України, сторони, які укладають договір на основі стандартної форми, рекомендованої державними органами, мають право змінювати окремі положення договору та додавати нові за взаємною згодою. Іншими словами, раніше чинний примірний договір міг бути адаптований з урахуванням потреб сторін, якщо це було вимогами законодавства або за взаємною згодою сторін.

Як уже було зазначено «типовий РРА є двостороннім договором, учасниками якого є Гарантований покупець, який діє на підставі ліцензії на провадження господарської діяльності зі здійснення функцій гарантованого

покупця, та Виробник за «зеленим» тарифом. Виробником може бути будь-який суб'єкт господарювання, який виробляє електричну енергію із використанням ВДЕ та продаж електричної енергії Гарантованому покупцю за «зеленим» тарифом, відповідно до укладеного між ними договору» [64].

Ключовим аспектом типового РРА та його ідентифікуючою ознакою є його предмет – згідно цього договору, виробник за «зеленим» тарифом зобов'язується продавати, а Гарантований покупець – купувати всю вироблену електричну енергію за «зеленим» тарифом.

Серед найважливіших нововведень типового РРА важливим є включення положення, яке робить цей договір «bankable» (спрямованим на кредиторів чи інвесторів). Це означає, що усі права та обов'язки, які виникають за РРА в однієї із сторін договору, не можуть бути передані третій особі без письмової згоди другої сторони договору. Bankable РРА є важливим кроком для залучення фінансування для проектів ВДЕ, оскільки від наявності такого договору може залежати виділення фінансування та його обсяг. Щоб залучити фінансування під проекти ВДЕ, інвесторам потрібні гарантії оплати виробленої електричної енергії за «зеленим» тарифом. Зазвичай РРА слугує такою гарантією. Під час структурування фінансування обов'язки, передбачені РРА, часто стають предметом застави. Тому для успішної реалізації проектів ВДЕ важливо мати «bankable» форму РРА, яка відповідає вимогам фінансових установ.

Слід відзначити, що «bankable» РРА, хоча й не забезпечує повний захист кредитора від ризиків у проекті, сприяє справедливому розподілу ризиків між сторонами та забезпечує обов'язковість основних умов договору, таких як оплата, санкції та інші.

Деякі науковці пропонують: «визнавати електричну енергію за договором постачання через приєднану мережу особливим об'єктом цивільного права, на який поширюються положення ЦК України про право власності, з огляду на відчужуваність електричної енергії, передачу цього блага в користування і неможливість в повному обсязі бути об'єктом поставки в силу відсутності речової форми існування зазначеної енергії» [95].

За такого підходу, невід'ємним елементом виконання і кваліфікуючою ознакою зазначеного вище договору, виступає передача електричної енергії замовнику, що дає можливість відмежування вказаного договору від договору оренди електрифікованого приміщення, випадків несанкціонованого використання електричної енергії без укладення договору тощо.

Законодавство України також враховує особливості договорів купівлі-продажу електричної енергії між різними видами енергосистем та виробниками, зокрема між розподільними компаніями, операторами передачі електроенергії та енергогенеруючими підприємствами.

Визнаючи доцільність впливу держави на формування договірних відносин, зокрема в галузі відновлюваної енергетики, доречною є думка про те, що «при формуванні типових і примірних договорів має бути забезпечена можливість для науковців та інших заінтересованих суб'єктів впливати на їхній зміст».

У вітчизняному законодавстві «існують пільги та заходи стимулювання для підприємств, що діють у галузі використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, які визначені в Митному і Податковому кодексах України» [84; 117]. Прикладом зазначеного виступають «певні операції, пов'язані із ввезенням на митну територію України обладнання, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, енергозберігаюче обладнання, матеріали для цього обладнання, засоби вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, а також обладнання та матеріали для виробництва альтернативних видів палива або отримання енергії з відновлюваних джерел енергії, звільняються від оподаткування згідно з пунктом 197.16 статті 197 розділу V Податкового кодексу» [117].

Стимулювання купівлі-продажу електроенергії за «зеленим» тарифом приватними домогосподарствами сприяє розвитку зеленої енергетики та сталому розвитку. Це допомагає зменшити викиди парникових газів, покращити стан навколишнього середовища, забезпечити енергетичну незалежність та створити нові робочі місця в галузі відновлювальної енергетики. Купівля та

продаж електроенергії за «зеленим» тарифом приватними домогосподарством має великий потенціал для подальшого розвитку та поширення. Зелена енергетика стає все більш привабливою як для держав та корпорацій, так і для звичайних громадян. Приватні домогосподарства грають важливу роль у стимулюванні переходу до сталої енергетики та досягненні кліматичних цілей. Сучасне законодавство повинно забезпечувати стабільні та чіткі правила для зелених тарифів та продажу електроенергії. Керівництво для приватних домогосподарств щодо процедур сертифікації, установки та підключення до мережі має бути доступним та зрозумілим.

2.2. Сторони договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством

Електроенергетика є однією з ключових галузей національної економіки, і успішне її функціонування є важливою умовою для стабілізації та змін в економіці, для задоволення потреб населення та підтримки суспільного виробництва в галузі електричної енергії. Від надійності та сталого розвитку цієї галузі значною мірою залежать ритми виходу України з економічних труднощів та рівень енергетичної безпеки держави.

За короткий період існування оптового ринку електроенергії в умовах серйозних економічних викликів у країні було створено основу для впровадження ринкових принципів у сфері електроенергетики та набуто значного досвіду в цьому питанні. Проте проблеми, які заважають ефективному функціонуванню оптового ринку електроенергії, в основному пов'язані між собою і часто мають спільні корені, які в першу чергу стосуються не лише самого процесу функціонування оптового ринку електроенергії, але й опосередковано впливають на макроекономічний рівень. Ці проблеми включають недостатнє фінансування пільгового споживання електричної енергії з боку держави, податкову політику у сфері електроенергетики, спроби

вирішення проблем промисловості та сільського господарства, а також соціальні виклики, які ставляться перед електроенергетикою.

Сучасний оптовий ринок електричної енергії в Україні можна охарактеризувати як єдину систему, яка регулює взаємовідносини між суб'єктами господарської діяльності під час купівлі та продажу електричної енергії. Основні правові та організаційні принципи, які визначають загальні умови функціонування поточної моделі оптового ринку електричної енергії в Україні, засновані на Конституції України, Законі України «Про електроенергетику» (з усіма внесеними змінами та доповненнями), рішенні Конституційного Суду України від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002 (щодо справи щодо електроенергетики) і нормативними актами Президента України, Кабінету Міністрів України та Національної комісії, яка регулює електроенергетику України.

Оскільки значна частина учасників оптового ринку електроенергії в Україні мають монопольний статус, регулювання функціонування оптового ринку електроенергії також враховує положення Законів України: «Про природні монополії», «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції».

Основним законодавчим актом, який визначає правову основу для функціонування оптового ринку електроенергії, є Закон України «Про електроенергетику». Цей закон відіграє важливу роль у регулюванні відносин на оптовому ринку електроенергії, визначаючи загальні принципи діяльності оптового ринку електроенергії та статус його учасників, а також повноваження державних органів у цій сфері. Відповідно до цього Законом, вся вироблена електрична енергія, незалежно від обсягів виробництва та режимів розподілу, включаючи вітроелектростанції, підлягає обов'язковому продажу на оптовому ринку електроенергії України, за винятком електроенергії, яка виробляється на теплоелектростанціях, які є частиною енергопостачальників та призначені для використання на ліцензованій території. Цей закон також забороняє функціонування інших оптових ринків електроенергії в Україні.

Оптовий ринок електроенергії є спеціальною платформою, на якій виробники продають електроенергію, а торгові посередники здійснюють її закупівлю. Суб'єктами оптового ринку електроенергії включають ДП «Оператор ринку», операторів системи розподілу (ОСР), операторів системи передачі (ОСП), постачальників, виробників, споживачів і продавців. Важливо розрізняти між постачальниками та продавцями. Постачальники можуть придбати електроенергію на оптовому ринку, але вони не мають права постачати електроенергію кінцевим споживачам. З цього випливає, що постачальники можуть не лише купувати електроенергію на оптовому ринку, але також продавати її на роздрібному ринку (для підприємств).

Правила функціонування оптового ринку електроенергії передбачають його поділ на декілька інших ринків, включаючи ринки двосторонніх договорів, внутрішньодобовий ринок, балансуючий ринок, ринок на добу вперед, роздрібний ринок та ринок додаткових послуг.

Оптовий ринок електроенергії в Україні базується на фундаментальних принципах, включаючи вільний доступ без дискримінації для всіх покупців та продавців, при умові дотримання всіх необхідних вимог і здійснення вільної співпраці; регульоване формування цін на оптовому ринку електроенергії.

Оптовий ринок електричної енергії України створюється на основі договору, до учасників якої входять суб'єкти господарської діяльності, пов'язані з наступними аспектами: «диспетчерським управлінням єдиною енергетичною системою України (зазначена функція, яка виконується державним підприємством «Національна енергетична компанія «Укренерго», включає в себе оперативне управління єдиною енергетичною системою України з метою забезпечення надійного та безперебійного постачання електричної енергії споживачам, а також дотримання вимог енергетичної безпеки); виробництвом електричної енергії на електростанціях; передачею електричної енергії через магістральні та міждержавні електричні мережі; постачанням електричної енергії за допомогою місцевих (локальних) електричних мереж; оптовим постачанням електричної енергії на оптовому ринку».

На законодавчому рівні передбачено деякі вимоги щодо оптового ринку електроенергії «по-перше, надано рівноправний доступ до оптового ринку електроенергії та послуг електричних мереж для всіх суб'єктів підприємницької діяльності, які мають відповідну ліцензію на виробництво та постачання електричної енергії; по-друге, договори щодо купівлі та продажу електричної енергії регулюються відповідно до «Правил роздрібного ринку електричної енергії», що затверджені постановою НКРЕКП від 14.03.2018 року № 312 (ПРРЕЕ)» [162].

По-третє, ціни на електричну енергію, встановлені генеруючими компаніями та оптові ціни, також визначаються згідно з Правилами оптового ринку електричної енергії України.

Усі учасники оптового ринку електричної енергії, з суб'єктом підприємницької діяльності, який здійснює оптове постачання електричної енергії, укладають договори про купівлю-продаж електричної енергії на підставі яких формується оптовий ринок електричної енергії.

Взагалі, ринок електроенергії в Україні ґрунтується на моделі «єдиного покупця», і ця модель вимагає державного втручання для забезпечення адекватної конкуренції та зменшення негативних наслідків.

Недоліками цієї моделі є витратний принцип формування тарифів, який може не стимулювати суб'єктів ринку до зниження витрат та підвищення ефективності діяльності в галузі транспортування та продажу електроенергії. Крім того, державні органи контролюють та регулюють всі суб'єкти, які працюють на ринку електроенергії, і надають право на здійснення діяльності лише з дозволу держави.

У цьому контексті НКРЕКП грає важливу роль у регулюванні ринку електроенергії. Відповідно до законодавства України, ця комісія має велику компетенцію в галузі енергетики і комунальних послуг, і її функції включають у себе встановлення тарифів, надання ліцензій на енергетичну діяльність та загальне регулювання ринку.

Важливо враховувати вплив НКРЕКП та інших державних інститутів на ринок електроенергії під час розробки програм розвитку галузі та регуляторних політик. Зазначається, що «вони мають визначати сфери своєї компетенції та виконувати функції, щоб забезпечити ефективне та стабільне функціонування ринку електроенергії в Україні, нормативний акт, який регулює діяльність НКРЕКП, передбачає ліцензування суб'єктів, які займаються електроенергетикою, тобто це означає, що компанії, які здійснюють підприємницьку діяльність у генерації електричної енергії, повинні отримати відповідну ліцензію від НКРЕКП» [165].

Крім цього, національний регулятор активно бере участь у регулюванні ринку електроенергії в Україні, зокрема встановлює правила для приєднання енергетичних установок до електричних мереж, регулює платіжно-розрахункові операції на ринку та встановлює ціни та тарифи для суб'єктів ринку.

Таким чином, національний регулятор виступає ключовим гравцем у функціонуванні ринку електроенергії. Під час розробки проектів і на етапі їх погодження, важливо включити НКРЕКП у процес для прискорення процедур отримання ліцензій та інших необхідних дозвільних документів для участі в ринковій діяльності в галузі електроенергетики. Без активної участі національного регулятора неможливе подальше стабільне функціонування енергетичного бізнесу. Спільна робота з НКРЕКП може також сприяти фінансово-економічній підтримці проектів з боку державного регулятора.

Регіональні дистриб'ютори електроенергії мають обов'язок забезпечувати доступ до локальних електричних мереж та «фасилітувати» процес приєднання нових енергоустановок до цих мереж. Важливо зауважити, що на сьогоднішній день ринок електричної енергії в Україні є монопольним та містить ознаки дискримінації. Доступ до енергетичних мереж часто супроводжується рядом перешкод, що робить ускладненим впровадження проектів альтернативної енергетики та розвиток ринку, особливо враховуючи складність інфраструктури енергетичної галузі.

Крім того, існує пряма залежність між потужністю енергетичної установки та складністю процесу її приєднання до енергомереж. Це означає, що витрати на приєднання потужних установок значно вищі порівняно з установками меншої потужності. Як наслідок, це призводить до додаткових фінансових витрат, які потрібно буде враховувати у плануванні енергетичних проектів.

У підсумку, ця ситуація може призвести до значних додаткових витрат для енергетичних проектів та ускладнити їх реалізацію. З іншого боку, регіональна влада зацікавлена у впровадженні проектів в енергетичній сфері, оскільки це сприяє розвитку їхніх регіонів, створенню нових робочих місць та поповненню бюджетів на всіх рівнях. Регіональна влада також має надати повну підтримку реалізації цих проектів на регіональному рівні з метою збільшення застосування інновацій у галузі енергетики.

Визначається, що Державна інспекція енергетичного нагляду України (далі – ДІЕНУ, або Держенергонагляду), згідно покладених на неї функцій: «здійснює контроль за аспектами, такими як: забезпечення надійного постачання електроенергії; моніторинг технічного стану та належної організації експлуатації електричних установок; нагляд за дотриманням стосунків між учасниками ринку та споживачами» [106].

При реалізації проектів, які включають установки для виробництва електроенергії, необхідно отримати затвердження технічної документації від Держенергонагляду. Основною метою цього процесу є уникнення можливих штрафних санкцій, які можуть бути нараховані Держенергонаглядом у разі неправильної експлуатації таких установок.

У зв'язку з цим, на етапі узгодження проекту через сприяння бізнес-акселератора планується проводити лобіювання для підтримки реалізації регіональних інвестиційних проектів перед державними та місцевими органами влади. Це досягається завдяки приверненню уваги державних інститутів до проектів та підтримці їхнього впровадження.

Після одержання схвалення від усіх регулюючих органів та на етапі впровадження проекту розумно залучати потенційних фінансових партнерів, які мають здатність фінансувати проект та здійснити його втілення.

Після запровадження нової моделі ринку електроенергії, починаючи з 1 липня 2019 року відповідно до законодавства, прийнятого в 2017 році, та введення конкурентного ринку електроенергії, було збільшено кількість учасників ринку електроенергії. Це було зроблено з метою дозволити споживачам обирати постачальника електроенергії за критеріями найкращої ціни та якості послуг.

Нові правила роздрібного ринку електроенергії передбачають, що кожен промисловий споживач має право обирати постачальника електроенергії з числа приватних компаній. Ця можливість дозволяє бізнесу вибирати найбільш оптимальні та вигідні умови для себе, і створює здорову конкуренцію між постачальниками.

Отже, нова модель роздрібного ринку електроенергії можна назвати більш сприятливою для інтересів споживачів. Змінювана ціна відповідно до попиту сприяє створенню ситуації цінового балансу та усуває безпідставні зміни тарифів. Така модель схожа на ту, яка діє у країнах Європейського Союзу. Розвиток українського енергетичного ринку за такими правилами робить його більш відкритим і свідчить про стрімкий рух України в напрямку максимальної прозорості фінансових процесів у сфері електроенергетики.

До впровадження нової моделі ринку електроенергії єдиним оптовим покупцем електроенергії за «зеленим» тарифом було Державне підприємство «Енергоринок» (ДП «Енергоринок»). Відповідно до закону, у сфері відновлюваної електроенергетики ухвалено створення Гарантованого покупця електричної енергії (ДП «Гарантований покупець»), а після розрахунку заборгованостей перед учасниками оптового ринку ДП «Енергоринок» буде ліквідовано.

Виробники відновлюваної електроенергії починаючи з 1 липня 2019 року продають свою продукцію ДП «Гарантований покупець», який є

правонаступником ДП «Енергоринок». Гарантованому покупцю покладено обов'язок придбання всієї відновлюваної електроенергії, яка не була реалізована через двосторонні договори, та забезпечення збільшення частки виробництва відновлюваної електроенергії до 1 січня 2030 року.

Внаслідок впровадження нової моделі ринку електричної енергії вертикально інтегровані суб'єкти господарювання, які раніше здійснювали діяльність на визначених територіях і надавали послуги з постачання електричної енергії за регульованим тарифом та передавали її через місцеві локальні електричні мережі (електропостачальники), розділяються на компанії, які надають послуги розподілу (ОСР) та постачання електричної енергії споживачам.

Важливо відзначити, що для спрощення процесу переходу споживачів, які мають право на універсальну послугу, до нових суб'єктів господарювання, таких як оператор системи розподілу (ОСР) та постачальник універсальних послуг (ПУП), відповідно до положення пунктів 4 та 8 постанови НКРЕКП від 14 березня 2018 року № 312 вказується, що «до 01 січня 2019 року застосовувалася процедура приєднання споживача до загальних договорів на надання послуг з розподілу (передачі) електричної енергії та на постачання електричної енергії, шляхом подачі лише відповідних заяв щодо приєднання» [162].

Постачальник універсальних послуг має право отримувати компенсацію витрат за надання універсальних послуг споживачам, включаючи вразливих споживачів, згідно з чинним законодавством. Також, постачальник універсальних послуг може отримувати компенсацію витрат за надання послуг оператору системи передачі з метою збільшення частки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії. Ця компенсація може бути надана за закупівлю електричної енергії, виробленої генеруючими установками приватних домогосподарств. При цьому величина встановленої потужності таких установок не повинна перевищувати розмір, визначений відповідним законодавством. Ця компенсація надається за «зеленим» тарифом в обсязі, який

перевищує місячне споживання електричної енергії самими приватними домогосподарствами.

Процес розвитку законодавства в галузі електроенергетики спрямований на досягнення цілей демонополізації та лібералізації ринку електричної енергії відповідно до стандартів Європейського Союзу. У цьому контексті виникає потреба визначити поняття фізичної особи-споживача як суб'єкта у сфері електроенергетики. Незважаючи на процес лібералізації регулювання у цій галузі, захист прав споживачів має бути основним пріоритетом. Тому важливо знайти баланс між договірним регулюванням постачання електричної енергії та адміністративними заходами, які гарантують виконання обов'язків і захищають фізичну особу-споживача як більш вразливу сторону в таких відносинах.

Щодо правових форм, які стосуються споживання електроенергії фізичною особою, вони включають у себе договір постачання електричної енергії споживачу. ЦК України передбачає наявність такого суб'єкта договору постачання енергетичних інших ресурсів через приєднану мережу, відомого як споживач (абонент), але не надає чіткого законодавчого визначення цього терміну. З іншого боку, Закон України «Про електроенергетику» (втратив чинність) визначав «споживачів енергії як суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб, що використовують енергію для власних потреб на підставі договору про її продаж та купівлю». Водночас, Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» (втратив чинність) визначав «споживача електричної енергії як суб'єкта господарювання або фізичну особу, що використовує електричну енергію для своїх потреб на підставі договору про постачання електричної енергії від постачальника електроенергії або інших визначених законодавством підстав».

Науковець С. Я. Вавженчук вказує, що «під терміном «споживачі» слід розуміти фізичних або юридичних осіб будь-якої форми власності, які використовують енергетичні ресурси для своїх потреб» [14, с. 90]. З іншого боку, І. О. Лук'янцева надає визначення терміну «абонент (споживач)», розглядаючи його «як особу, яка придбає електричну та/або теплову енергію від

енергопостачальної організації та споживає їх для власних побутових та/або виробничих потреб, а також може передавати частину купованої енергії іншим особам у випадках, передбачених законодавством і згодою сторін» [118]. Існує думка, що «абонентами вважаються громадяни або організації, які використовують електричну або теплову енергію» [211]. Всі ці автори розглядають поняття «споживача» у широкому розумінні.

Фізична особа-споживач електричної енергії може бути визначена як особа, яка використовує електричну енергію виключно для особистого використання і задоволення своїх власних потреб. Іншими словами, такий споживач відрізняється особливими умовами договору постачання електричної енергії, де фізична особа-споживач є однією зі сторін цього договору.

У контексті економіки «споживачем розглядається особа або організація, яка використовує продукти будь-якого виду виробництва або діяльності» [200]. Відповідно до «Хартії захисту прав споживачів» зазначається, що «споживачем розуміється фізична або юридична особа, яка використовує товари або послуги для особистих цілей» [274]. Зазначаючи це, слід відзначити думку Ю. В. Білоусова та О. Ю. Черняк, які, аналізуючи стандарти Європейського Союзу у сфері захисту прав споживачів, вказують, що «дефініція терміну «споживач» не має єдиного формулювання, однак можна виділити спільні ознаки цього поняття: суб'єктом є фізична особа, яка зазвичай укладає договір не в комерційних та професійних цілях (з винятком випадків, коли це стосується послуг у сфері бізнес-туризму); суб'єктом є особа, яка безпосередньо використовує продукт, який стоїть на останньому етапі економічного процесу» [7, с. 11]. Аналізуючи законодавство щодо захисту прав споживачів у США, Франції та Великобританії, зазначені автори приходять до висновку, що «у закордонному законодавстві акцентується на фізичних особах-споживачах» [7, с. 13].

Деякі вчені «висловлюють сумнів щодо визначення споживача лише як громадянина у Господарському кодексі України, оскільки таке підходить призводить до відсутності юридичних осіб-споживачів» [83, с. 48]. Проте такі

розмірковування можуть бути недостатньо обґрунтованими, оскільки поняття «споживач» має широке і вузьке тлумачення. У вузькому розумінні, поняття «споживач» розкриває особливий правовий статус громадянина, який забезпечується спеціальним захистом та додатковими гарантіями, наданими державою. У широкому розумінні поняття «споживач» охоплює як фізичних осіб, так і юридичних осіб як суб'єктів, що використовують певні товари та послуги, і на них не поширюється спеціальне регулювання, визначене законодавством щодо захисту прав споживачів.

Р. В. Походжук пропонує: «розглянути можливість розширення визначення «споживача», включивши до нього, окрім фізичних осіб, також юридичні особи, але з обмеженням застосування норм Закону України «Про захист прав споживачів» лише до сфери особистого споживання» [118]. З іншого боку, І. О. Дудла та Ю. В. Білоусов вказують на те, що: «лише певна категорія юридичних осіб може отримати правовий захист згідно споживчого законодавства» [45]. Ця категорія включає в себе тільки ті юридичні особи, які закупають продукцію для побутових потреб своїх працівників (трудового колективу) або так звані «організовані групи споживачів», такі як споживчі кооперативи, товариства власників житла та інші об'єднання громадян, у тому числі й домогосподарства, які закупають товари для виконання своїх статутних обов'язків і не мають прибуткової мети. За нашим переконанням, таке твердження є передчасним і до певної міри суперечливим, оскільки юридична особа, яка закупає продукцію для реалізації своїх статутних завдань, фактично відображає забезпечення власної підприємницької або іншої діяльності, яка не пов'язана з особистим використанням або споживанням. Тому критерій «для реалізації своїх статутних завдань» не може бути застосований до споживчих відносин, оскільки законодавство визначає, що споживачем в розумінні споживчого законодавства може бути тільки фізична особа, і тому придбання продукції для реалізації своїх статутних завдань не є актуальним, оскільки у юридичних осіб немає статутних завдань.

Визначення «споживача», запропоноване Г. А. Осетинською, полягає в тому, що споживачем вважається фізична особа, яка купує, замовляє, використовує або має намір купити або замовити товари (роботи, послуги) для задоволення особистих, включаючи сімейні, домашні, культурно-побутові, фінансові та інші особисті потреби, не пов'язані з підприємницькою діяльністю [102]. Ця формулювання повністю відображає сутність споживчих правовідносин, чітко визначає суб'єкта таких відносин, і розкриває ціль та мотивацію використання споживчих товарів.

Законодавство про ринок енергетики визначає «побутового споживача електричної енергії» (побутовий споживач) як фізичну особу, яка використовує електричну енергію для своїх особистих побутових потреб, що не включають професійну або комерційну діяльність, на підставі договору про постачання електричної енергії з постачальником електроенергії.

Побутові потреби включають у себе споживання (використання) електричної енергії для задоволення потреб у постійному або тимчасовому проживанні та/або перебуванні фізичних осіб на об'єкті побутового споживача. Це включає в себе використання електричної енергії на об'єкті приватного домогосподарства, включаючи прибудинкову (присадибну) територію, а також для індивідуального будівництва (реконструкції) об'єктів приватного домогосподарства. Важливо відзначити, що до побутових потреб не включається електроенергія, яка використовується для нотаріальної, підприємницької, господарської та незалежної професійної діяльності, такої як діяльність дата-центрів, центрів обробки даних, створення віртуальних активів (майнінгу) та надання платних послуг тощо.

Відповідно до Постанови НКРЕП «Про затвердження Правил роздрібного ринку електричної енергії» зазначається «населення-споживачі електричної енергії визначаються як фізичні особи, які використовують електричну енергію для задоволення своїх побутових або господарських потреб, які споживають електричну енергію для потреб електроустановок, належних їм за ознакою права власності або користування» [162]. Однак це не стосується

електроустановок, призначених для проведення підприємницької діяльності відповідно до законодавства.

Щодо об'єкта побутового споживача, то ним виступають визначені відповідно до пункту 14.1.129 Податкового кодексу України «квартира, житловий будинок (включаючи частину будинку), приватне домогосподарство, садовий будинок та інші об'єкти житлової нерухомості, які належать індивідуальному побутовому споживачу на праві власності або користування, мають власні окремі адреси, а також земельна ділянка, призначена для індивідуального житлового будівництва, пов'язана з зазначеними об'єктами житлової нерухомості» [117].

Законодавство окрім побутових споживачів, виокремлює категорію малих непобутових споживачів. Згідно із положеннями пункту 42 частини першої статті 1 Закону України «Про ринок електричної енергії», малим непобутовим споживачем є «особа, яка не є побутовим споживачем і придбає електричну енергію для власного споживання, при цьому електроустановки цього споживача приєднані до електричних мереж і мають договірну потужність, що не перевищує 50 кВт, який купує електричну енергію для власного споживання» [170].

За загальним розумінням «договір купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством має на увазі саме обсяг електричної енергії, який перевищує місячне споживання електричної енергії приватним домогосподарством». Однак, якщо споживач не використовує електричну енергію для своїх власних побутових потреб і, отже, відсутня різниця між обсягом виробленої та спожитої електричної енергії, то в цьому випадку відсутній об'єкт договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом для приватних домогосподарств.

Характерною особливістю енергопостачання є безперервність виробництва, передачі через приєднану мережу та постачання. Споживач стає власником енергії, коли вона потрапляє в його власну мережу. Однак точний момент цього переходу важко визначити, оскільки володіння ресурсами

виявляється в процесі їх споживання. Споживання є процесом, а не моментом, і в кожному мить споживач стає власником певної частини ресурсів. Це створює необхідність у підписанні акта передачі-приймання для визначення кількості отриманого товару, що має важливе значення, незважаючи на те, що фактичну кількість енергії фіксують облікові системи.

У відповідності до положень нормативно-правових актів визначається, що «непобутовим споживачем є фізична особа-підприємець або юридична особа, яка закупає електричну енергію, але не використовує її для власних побутових потреб; водночас, побутові споживачі та малі непобутові споживачі мають право на отримання універсальних послуг відповідно до Закону, а непобутові споживачі повинні самостійно вибрати нового постачальника до визначеного законодавством строку» [170].

До основних категорій споживачів можна додати ще дві, це вразливі споживачі та захищені. Так «у якості вразливих споживачів розуміються побутові споживачі, визначені відповідно до встановленого Кабінетом Міністрів України порядку, які мають право на законом визначену підтримку для компенсації витрат на спожиту електричну енергію та/або захист від можливого відключення в певні періоди; а у якості захищених споживачів розуміються споживачі, до яких застосовується особливий режим відключення та/або обмеження електропостачання з метою запобігання можливим надзвичайним ситуаціям техногенного характеру» [170].

Проаналізуємо таку економіко-правову одиницю, як приватне домогосподарство, у якості одного із учасників договірних відносин на ринку купівлі-продажу електричної енергії.

Так, положеннями Правил роздрібного ринку електричної енергії: «приватним домогосподарством є земельна ділянка, разом із розташованими на ній за однією адресою житловим будинком або котеджем (та у разі наявності господарськими (присадибними) будівлями, а також наземними та/або підземними комунікаціями), що належить індивідуальному побутовому споживачу на праві власності, при цьому до складу членів приватного

домогосподарства належать його власник та співвласники» [162]. Разом з тим, домашні господарства, за загальноприйнятим визначенням, це окремі економічні одиниці у складі однієї або більше осіб, що: «постачають економічні ресурси та використовують отримані за них гроші для купівлі товарів і послуг з метою задоволення власних потреб» [47].

У відповідності до положень Закону України «Про сільськогосподарський перепис», зазначається, що «домогосподарством є сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти» [172]. Аналогічне визначення надається й у Інструкції з ведення господарського обліку в сільських, селищних та міських радах [56].

Отже, в економічній теорії термін «домогосподарство» трактується по-різному.

Відповідно до Проекту Закону пропонується дати наступне визначення: «приватне домогосподарство - фізична особа або група фізичних осіб, які спільно проживають в одному або декількох житлових приміщеннях або їх частинах, ведуть спільне господарство та спільно використовують електричну енергію на побутові потреби відповідно до укладеного договору» [149].

У Постанові Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (на сьогодні це – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП)) визначалось «приватне домогосподарство - об'єкт побутового споживача, на якому електрична енергія використовується відповідно до укладеного договору про користування електричною енергією» [160].

У розумінні Державної служби статистики України визначається, що домогосподарством є «сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти, а також ці особи можуть перебувати у родинних або дружніх

стосунках, або не перебувати у таких стосунках, при цьому домогосподарство може складатися й з однієї особи» [191].

У рекомендаціях ООН для переписів населення визначалось розмежування індивідуальних та колективних домогосподарств, під якими розуміється, зокрема «індивідуальне домогосподарство ґрунтується на побутовому укладі, в рамках якого окремі особи або їх групи забезпечують себе всім необхідним для життя, у першу чергу – харчуванням, а у якості колективних домогосподарств можуть виступати приписані в'язниці, казарми, дитячі будинки, будинки дитини, школи-інтернати для дітей-сирот, будинки-інтернати для осіб похилого віку та інвалідів, лікарні для хронічно хворих, монастирі та інші спеціалізовані інституційні установи, що призначені для колективного проживання» [268].

Стосовно договору про купівлю-продаж приватним домогосподарством, можна зазначити, що цей договір укладається між постачальником універсальних послуг та власником приватного домогосподарства, і є додатком до договору про постачання електричної енергії за «зеленим» тарифом, яка виробляється генеруючими установками.

У окремих спеціалізованих нормативних актах зазначається, що «генеруюча установка приватного домогосподарства представляє собою комплекс взаємопов'язаних споруд і устаткування, призначених для виробництва електричної енергії з енергії сонячного випромінювання та/або енергії вітру, розташованих на території приватного домогосподарства; величина встановленої потужності генеруючих установок приватного домогосподарства визначається на підставі паспортів точок розподілу як сумарна потужність встановлених генеруючих установок за всіма площадками вимірювання приватного домогосподарства, які належать індивідуальному побутовому споживачу на території України, включаючи випадки спільної власності (спільного майна), і не може перевищувати встановлену потужність для відповідної категорії генеруючої установки, визначеної законодавством» [162].

Таким чином, «власник приватного домогосподарства має право на встановлення установки зберігання енергії; відпуск електричної енергії у мережу ОЕС України або у мережі інших власників електричних мереж, яка була вироблена власною генеруючою установкою та накопичена в установці зберігання енергії, при умові дотримання певних вимог» [162].

Зокрема, важливо, щоб потужність відпуску електричної енергії в будь-який момент не перевищувала встановлену потужність генеруючих установок, які належать цьому споживачу. Також, для цього має бути встановлений окремий комерційний облік електричної енергії, що перетікає через цю установку зберігання енергії, відповідно до вимог «Кодексу комерційного обліку».

Тож, якщо проаналізувати вищевикладене, то можна виділити основні положення, щодо яких споживачі електричної можуть відстоювати захист своїх прав. А саме споживачі ринку електричної енергії мають право «на приєднання своїх власних електроустановок до мереж оператора системи або іншого власника електромереж відповідно до встановлених Правил [161], які визначені Кодексом систем розподілу або Кодексом системи передачі [155; 156]; на вибір постачальника електричної енергії; можливість обирати комерційні пропозиції з різними тарифними планами від різних постачальників; купувати електричну енергію для особистого споживання можна двома способами: шляхом укладення двосторонніх договорів відповідно до Правил ринку та на організованих сегментах ринку, при цьому потрібно укласти договір про врегулювання небалансів та договір про надання послуг з передачі електричної енергії з оператором системи передачі, або у разі приєднання до системи розподілу - додатково укласти договір про надання послуг з розподілу електричної енергії з оператором системи розподілу або електричну енергію можна придбати на роздрібному ринку від електропостачальників або виробників, які генерують електричну енергію на об'єктах розподіленої генерації; отримувати високоякісні послуги у сферах розподілу (передачі) електричної енергії, постачання електричної енергії та комерційного обліку цієї

енергії; мати можливість змінювати свого електропостачальника відповідно до умов, передбачених Законом України «Про ринок електричної енергії» та відповідними Правилами; отримувати компенсацію, яка застосовується в разі недотримання показників якості послуг електропостачання; вимагати відшкодування збитків відповідно до умов договору та відповідних законодавчих актів України у випадку порушення показників якості послуг електропостачання та якості електричної енергії; має право на звернення до свого електропостачальника з питаннями щодо зміни умов укладеного договору відповідно до вимог, передбачених відповідними Правилами; мати доступ, до розташованих поза межами свого об'єкта споживача розрахункових засобів вимірювання та інформації; отримувати електричну енергію відповідно до встановлених стандартів якості та умов договору; отримувати інформацію щодо якості електричної енергії, тарифів (цін), процедур оплати, умов та режимів її розподілу та споживання; має можливість укладати більше одного договору про постачання електричної енергії споживачу, якщо виконуються вимоги, встановлені Правилами та Кодексом комерційного обліку, при цьому договір про постачання електричної енергії, укладається між споживачем і постачальником електроенергії, передбачаючи постачання всього обсягу фактичного споживання електричної енергії на протязі певного часу від одного постачальника».

До перелічених прав можна ще додати декілька, що безпосередньо відносяться до теми дослідження це й можливість встановлення в особистому дачному господарстві генеруючої установки, призначеної для виробництва електричної енергії з сонячного випромінювання або вітряної енергії, допускається при умові, що потужність таких установок не перевищує обмеження, встановленого відповідно до чинного законодавства і не перевищує обсягу, дозволеного до споживання за договором споживача, який регламентує надання послуг з розподілу (передачі) електричної енергії. Ці обмеження підтверджуються документом, що називається паспортом точки розподілу (передачі) електричної енергії та узгоджуються зі споживачем. При цьому

можливо генерування електричної енергії з такої установки без необхідної ліцензії. Також дозволено продаж ПУП електричної енергії, виробленої генеруючою установкою приватного домогосподарства, допускається за «зеленим» тарифом в обсязі, що перевищує місячне споживання електричної енергії такими приватними домогосподарствами, за умови, що потужність генеруючої установки не перевищує потужність, встановлену відповідно до чинного законодавства та дозволена до споживання відповідно до укладеного договору споживача щодо надання послуг з розподілу (передачі) електричної енергії.

Щодо непобутових споживачів, то вони мають право на створення додаткових пунктів вимірювань на одній адресі згідно із затвердженими проектними рішеннями, які обговорені з відповідним оператором системи. Водночас у проекті має бути виключена можливість приєднання електричних установок або приймачів струму до окремих пунктів вимірювань, які не передбачені проектом.

2.3. Зміст договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством

Напевно, не буде перебільшенням стверджувати, що ключові аспекти договору слід шукати, не відокремлюючись від самого договору. Вже в Стародавньому Римі цей тип договору був детально регламентований, і це можна визнати безсумнівним фактом. Д. Дудченко правильно вказує на те, що теорію договору можна прослідковувати до давніх греків і римлян [46]. Це важливо враховувати при вивченні істотних умов договору, оскільки концепція договору залишилася стабільною протягом цього часу. Наприклад, у Дигестах Юстиніана, в розділі XVI «Про договори» другої книги зазначено, що «договір є збігом бажань двох або більше осіб у відношенні до одного й того ж предмету,

та їхню згоду» [46]. З цього випливає, що в Стародавньому Римі договір завжди був, принаймні, двостороннім, де важливо було домовитися про певні умови. Сучасне право, включаючи статтю 626 ЦК України, визначає «договір як домовленість двох або більше сторін з метою встановлення, зміни або припинення цивільних прав і обов'язків» [233].

Таким чином, є правильним порівнювати суть договірних конструкцій у Стародавньому Римі та в наш часі, оскільки мова йде про подібні категорії, а саме про згоду двох або більше сторін на встановлення цивільних прав та обов'язків.

Комбінування різних видів зобов'язань, що використовуються в галузі енергопостачання, призводить до заплутаності в правозастосовній сфері та може призвести до ухвалення незаконних та необґрунтованих рішень. Це тому, що правозастосовні органи повинні керуватися в першу чергу буквальною значенням слів та виразів, які містяться в законі.

Важливо відзначити, що «визначення умов (змісту) договору має свою правову регламентацію в ЦК України, враховуючи концепцію використання імперативних та диспозитивних норм закону. Імперативні норми є обов'язковими для виконання незалежно від волі сторін, тоді як диспозитивні норми підлягають регулюванню на власний розсуд сторін» [226, с. 522].

Законодавець визначає зміст договору як умови, які визначені на власний розсуд сторонами та погоджені ними, а також як умови, що є обов'язковими згідно з актами цивільного законодавства (згідно зі статтею 628 ЦК України).

Умови договору, які можуть бути визначені сторонами на їхній власний розсуд, складаються з двох категорій: перша категорія охоплює ті умови, які стосуються аспектів, які не регулюються законодавством, і друга категорія – ті, які визначені законом, але щодо яких сторони мають право здійснити відступ і самостійно узгодити ці умови.

Можливість сторін визначити умови договору визначено в положеннях Модельних правил європейського приватного права (Draft Common Frame of Reference) 2009 року (далі – Модельні правила). Зокрема, у положеннях статті

II-1:102 Модельних правил зазначено, що: «сторони мають вільність в укладенні договору або у здійсненні інших юридичних дій і визначенні їх змісту, з урахуванням будь-яких обов'язкових норм» [270].

Модельні правила також вказують на «можливість визначення умов договору через пряму або опосередковану згоду сторін, через використання правових норм, практики, яка виникла в контексті взаємин сторін, або через звичаї» [270, с. 83].

Важливо зазначити, що «Модельні правила створені з метою удосконалення нормативно-правової бази Європейського Союзу та сприяють розповсюдженню знань у галузі приватного права в різних країнах-членах ЄС та зближенню їх законодавства. Вони також сприяють створенню єдиної системи регулювання відносин в галузі приватного права» [207].

У важливих документах «soft law» щодо європейського контрактного права, таких як Модельні правила та Принципи європейського договірної права (PECL) у редакції 2003 року, передбачено відмінний від традиційної національної системи визначення умов договору. Зокрема, в цих документах відсутнє посилання на визначення «істотних умов» договору сторонами.

Автори Модельних правил вказують на недосконалість підходу національних законодавств до визначення наслідків випадку, коли сторони, не погоджуючись із обов'язковими умовами, які законодавство передбачає, фактично укладають договір та виражають бажання залишитися в договірних стосунках. Такі обов'язкові умови можуть включати в себе такі пункти, як ціна та інші умови. Відповідно до цього підходу, якщо очевидно, що сторони мають намір укласти договірні зобов'язання, навіть якщо вони не погоджуються щодо всіх умов договору, то такий договір повинен визнаватися чинним [196].

Вказаний підхід визнається логічним продовженням принципів підтримання договірних відносин і договірної безпеки, і він розкривається в Модельних правилах, зокрема, у статті II-1:102. Згідно з цією статтею «сторони мають вільність в укладенні договору або здійсненні інших юридичних дій і визначенні його змісту, з урахуванням чинних імперативних норм» [270].

Більше того «сторони мають право повністю або частково виключити застосування кожної з Модельних правил, які стосуються договорів чи інших юридичних актів, окремі права та обов'язки, а також виключити або змінити їхню дію, якщо це не передбачено інакше» [270].

Для того, щоб договір вважався укладеним, відповідно до статті II-4:101 Модельних правил «достатньо, щоб сторони мали намір створити зобов'язуючі їх правовідносини або викликати інші юридичні наслідки та досягли достатньої для цього згоди» [270]. Намір сторін повинен визначатися на підставі їхніх заяв чи поведінки, які іншій стороні були зрозумілі, а згода вважається досягнутою, якщо умови договору визначені сторонами достатньо для того, щоб договір набув чинності. У випадку, коли одна із сторін відмовляється укласти договір до того моменту, поки сторони не досягли згоди щодо певного питання, договір не вважається укладеним, поки згода з цього питання не буде досягнута.

Схожий підхід виявляється також у статтях 1:102 і 2:101 Принципів європейського контрактного права, у відповідності до яких «свобода договору розуміється як можливість сторін укласти договір і визначити його зміст відповідно до вимог сумлінності та чесної ділової практики, а також обов'язкових правил, встановлених документом, при цьому поняття «обов'язкові правила» має вузьке значення і стосується лише імперативних положень, які містять прямий вказівку на це» [269].

Згідно зі статтею 2:101 Принципів «достатніми умовами для укладення договору є наявність наміру сторін на це та досягнення ними достатньої згоди без додаткових вимог» [269]. Процедура укладення чи оформлення договору в письмовій формі не вимагається, і практично не встановлено жодних конкретних вимог щодо форми договору або процедури досягнення домовленостей між сторонами. Договір може бути підтверджений будь-якими доступними засобами, включаючи свідків.

Модельні правила також встановлюють, що «умови договору можуть бути визначені як шляхом прямої, так і опосередкованої згоди сторін, використанням правових норм або на підставі практики, що виникла у взаємних відносинах

сторін, або ж звичайв» [270]. Відповідно до статті 6:102 Принципів «такі умови розуміються як непрямі, тобто неявно визначені умови, які впливають із наміру сторін, характеру і мети договору, сумлінності та чесної ділової практики» [269].

У договорі між підприємцем і споживачем «умова, яка запропонована підприємцем і не відповідає обов'язку забезпечити її зрозумілість, може вважатися несправедливою на цій підставі» [270, с. 288]. У такому договорі «мова вважається несправедливою, якщо вона була запропонована підприємцем і, не всупереч вимогам добросовісності та чесної ділової практики, ставить споживача в суттєво невігідне становище» [270, с. 289].

Крім того «у договорі між сторонами, жодна з яких не є підприємцем, умова вважається несправедливою лише в разі, коли вона входить у стандартні умови, запропоновані однією стороною, і при цьому, не всупереч вимогам добросовісності та чесної ділової практики, ставить іншу сторону в суттєво невігідне положення» [270, с. 289].

У відповідності до статті II.-9:103 Модельних правил «умови, які «не були спеціально узгоджені», означають, що одна сторона може посилається на виражені нею умови, якщо інша сторона була про них проінформована або, у разі пропозиції цих умов однією стороною, якщо вони були взяті до уваги іншою стороною до чи під час укладення договору» [270, с. 285].

Умова щодо предмету єдиного договору абсолютно необхідна та категорично визнана ЦК України як істотна. Незважаючи на це, в законодавстві відсутня чітка юридична дефініція даного поняття, що викликало різноманітні тлумачення щодо його змісту.

У договірній теорії та практиці протягом тривалого часу домінувала думка, згідно з якою під терміном «предмет договору» розумілися взаємні права та обов'язки сторін, які визначають тип конкретного договору (наприклад, у договорі купівлі-продажу, поняття «предмет договору» часто інтерпретувалося як формула «продавець передає у власність, а покупець приймає у власність»). Однак у статтях ЦК України, поняття «предмет договору» часто відноситься до

конкретного майна, права на яке відчужуються або передаються за договором (наприклад, майнові права, майно, такі як речі, цінні папери, товари і інше).

Як відзначає І. Зозуляк, предмет договору є загальною умовою, необхідною для укладення будь-якого договору, але він також залежить від конкретностей договору певного типу. Договір щодо предмету повинен враховувати ці специфічні особливості та складові елементи цього предмету. Наприклад: «у договорі будівельного підряду предметом можуть бути обсяг та зміст виконуваних робіт, у договорі поставки – кількість та асортимент поставленого товару, а у договорі про відчуження житла – опис нерухомого майна зі зазначенням площі, адреси та інших характеристик» [54, с. 156].

У науковій літературі визначається, що «умова про ціну є важливою для певних видів договорів, інший приклад це оплатні договори. Як відомо, оплатні договори передбачають зобов'язання сторін щодо встановлення плати чи іншої компенсації, відмінно від безоплатних договорів, де одна сторона зобов'язується надати щось іншій стороні без отримання винагороди або іншого взаємного вигоду. У разі оплатних договорів, плата зазвичай представлена у грошовій формі і є однією з ключових умов договору про купівлю-продаж» [208].

Хоча у статті IV.A.-1:202 Модельних правил договору купівлі-продажу зазначається, що договір купівлі-продажу включає в себе зобов'язання покупця щодо оплати ціни, з інших положень Модельних правил можна вивести, що ціна не завжди мусить бути викладена в тексті договору, навіть якщо вона є суттєвою частиною такого договору. Згідно зі статтею II.-9:104 Модельних правил «у випадках, коли ціну, яку необхідно сплатити за договором, неможливо встановити на основі домовленості сторін чи нормативного законодавства, або звичаїв та практики, то така ціна визначається на підставі обставин, існуючих на момент укладення договору, а у випадку, коли ціну неможливо визначити взагалі, вимагається сплата розумної ціни» [270].

Істотні умови цивільно-правового договору мають особливу вагу, оскільки в разі неврегульованості цих аспектів між сторонами договір не вважається укладеним і не створює цивільно-правових зобов'язань між ними. Згідно з

частиною 1 статті 638 ЦК України «договір вважається укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору у належній формі» [229].

Істотними є ті умови, які є обов'язковими для укладення договорів даного типу. Відсутність хоча б однієї з таких умов призводить до того, що договір не вважається укладеним.

При досягненні згоди щодо суттєвих умов, цивільно-правовий договір набуває чинності, навіть якщо не містить жодних інших умов. В. Г. Олюха, погоджуючись із думкою з О. С. Іоффе, вказує, що «хоча перелік суттєвих умов закріплений в законі, самі конкретні відомості про ці умови визначаються лише у договорі, коли сторони узгоджують їх» [99, с. 48].

Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК України, істотні умови договорів можна розділити на чотири категорії «умови, що стосуються предмету договору; умови, які закон визначає як істотні для договорів даного типу; умови, які є обов'язковими для договорів даного виду; умови, щодо яких необхідно досягнути згоди, за заявою однієї зі сторін».

За загальним правилом, основною та важливою умовою будь-якого цивільно-правового договору є умови, що стосуються предмету договору. Без визначення предмету, саме договірне зобов'язання не може існувати. До того, як сторони дійдуть згоди щодо предмету договору, договір не вважається укладеним, навіть у випадку погодження всіх інших можливих умов.

Звідси впливають наступні важливі аспекти: предмет договору визначається в момент укладення договору; договір не може існувати без чіткого визначення предмету та погодження щодо предмету є настільки критично важливим, що без нього не може виникнути жодного зобов'язання [249, с. 60].

На думку О. С. Яворської: «чітке та однозначне визначення предмета та об'єкта договору має велике практичне значення, бо без визначення предмета договору, договір не може бути вважений укладеним» [254, с. 21].

Але сьогодні існує неоднозначність у розумінні предмету цивільно-правового договору. Деякі цивільні правознавці, такі як М. М. Агарков і С. А. Денисов «розглядають предмет договору як конкретне майно, щодо якого

сторони укладають договір» [254, с. 205, 239-240]. Інші, такі як В. В. Вітрянський і С. Шимон, вважають, що «предметом договору може бути певна правомірна дія, яка обумовлена змістом договору».

Отже, розуміння предмета договору залишається об'єктом обговорення, і різні вчені мають різні підходи до цього питання.

Серед науковців існує також третя позиція щодо розуміння предмета договору, яка вказує на складну конструкцію цього поняття. За цим підходом «предмет договору включає в себе як дії, які мають вчинити сторони, так і об'єкти матеріального світу, щодо яких ці дії спрямовані» [109]. Наприклад, Ф. І. Гавзе «відніс до предмета цивільно-правового договору як дії, які повинен виконати боржник, так і об'єкти, на які спрямовані ці дії» [89].

М. М. Гудима наголошує «на поєднанні дій та майна, а також об'єктів навколишнього світу як складників предмета договору, що дозволяє однозначно виокремити типи та види цивільно-правових договорів у теорії цивільного права і визначити сутність кожного укладеного цивільно-правового договору, а отже лише наявність цих двох елементів у визначенні предмета договору може надати повну інформацію про будь-який договір» [29, с. 185].

У характеристиці договорів про передачу майна у власність, О. С. Яворська приймає позицію, яка вказує на складний предмет цих договорів, а саме: «наявність не лише майна, але й дій сторін, спрямованих на передачу та прийняття майна у власність, при цьому предметом договору купівлі-продажу є товар, а також дії продавця щодо передачі товару у власність та покупця щодо оплати товару» [255, с. 16].

А. Паєнок також погоджується з цією позицією і вважає, що «у разі договору роздрібної купівлі-продажу товару, а також для договорів купівлі-продажу загалом, предметом є не лише сам товар, а також дії, які виконують сторони, при цьому ці дії включають у себе дії продавця з передачі товару покупцеві, а також дії покупця з прийняття та оплати товару» [109, с. 42].

Дана точка зору також важлива, оскільки вона допомагає краще розуміти природу різних цивільно-правових договорів, особливо договорів купівлі-

продажу, і враховує, що предмет договору може включати як сам товар, так і дії сторін, які необхідні для виконання договору.

Відповідно до ст. 509 ЦК України «зобов'язанням визнається юридичне відношення, в якому одна сторона, а саме боржник, зобов'язана виконати певну дію на користь іншої сторони, кредитора» [229]. Ця дія може включати передачу майна, виконання робіт, надання послуг, оплату грошей тощо. З іншого боку, кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Предметом договору може бути різноманітний майновий об'єкт, об'єкти інтелектуальної власності, певні зобов'язальні права, а також дії, які боржник зобов'язаний виконати на користь кредитора або інших осіб, або утримуватися від певних дій. Важливо, щоб предмет договору був чітко визначеним і доступним для ідентифікації третіми особами. Він повинен містити інформацію про конкретний об'єкт, право чи дію, яка обговорюється, включаючи назву або асортимент майна (товарів), обсяг робіт і їх кількість. Це дозволяє будь-якій особі зрозуміти, на що саме погодилися сторони. При цьому, предметом цивільно-правового договору може виступати саме майно, яке перебуває у вільному обігу. Відповідно до положень, висвітлених у Постанові Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна», визначається перелік майна: «яке не може бути власністю громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, зокрема такий перелік включає зброю, боєприпаси, бойову і спеціальну військову техніку, вибухові речовини та засоби вибуху, серед іншого» [168].

Тобто, вищевказане майно не може бути предметом договору купівлі-продажу, якщо однією зі сторін договору є громадяни, громадські об'єднання, міжнародні організації або юридичні особи інших держав на території України.

Також у зазначеній Постанові вказано перелік майна, яке перебуває в обмеженому обігу і може бути придбане власниками лише за наявності спеціального дозволу. Це включає в себе різні види зброї, включаючи мисливську та газову, а також об'єкти, які перебувають на державному обліку як пам'ятки історії та культури.

Отже, при укладанні договорів, предмети яких обмежені законодавством, слід дотримуватися цих обмежень та передбачати їх у договорі.

Перемішуючи різні зобов'язання, які використовуються в енергопостачанні, законодавець утруднює правозастосовчу діяльність та сприяє прийняттю незаконних і необґрунтованих рішень. Це трапляється через те, що правозастосовні органи повинні перш за все керуватися буквальним значенням слів і виразів, які містяться в законі.

Для прикладу, у відповідності з договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, одна сторона договору має зобов'язання надавати іншій стороні (споживачеві або абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, і споживач (абонент) має зобов'язання оплачувати вартість прийнятих ресурсів і дотримуватися режиму їх використання, як визначено в договорі. Крім того, згідно статті 714 ЦК України «споживач повинен забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання» [233].

Відповідно до статті 628 ЦК України «зміст договору має умови, які можуть бути визначені за бажанням сторін та погоджені ними, і умови, які є обов'язковими згідно з актами цивільного законодавства» [233].

Зазвичай, більшість норм цивільного права, які визначають умови договорів, є диспозитивними, тобто сторони можуть змінювати положення, відхиляючись від законодавчих вимог і врегулювати свої відносини за власним бажанням. Проте умови, які визначають предмет договору, є обов'язковими для будь-якого укладеного договору.

Предметом договору енергопостачання є енергетичні та інші ресурси, які подаються через приєднану мережу. Термін «енергетичні ресурси» включає в себе поняття «енергоносії», яке ширше використовується і зазвичай охоплює електроенергію, сирову нафту, нафтопродукти, природний газ та їхні похідні. До «інших ресурсів» можуть входити, серед іншого, теплоносії – рідкі або газоподібні речовини, які циркулюють у трубах або каналах і передають теплову

енергію в системах теплопостачання, опалення, вентиляції та технологічних установках, а також питна вода та інші ресурси.

Б. М. Сейнароєва, проводячи дослідження, зазначає, що «предметом договору на постачання електроенергією є електрична енергія, а дії, спрямовані на її вироблення та розподіл, служать необхідними засобами для виконання зобов'язань енергопостачальною організацією» [31] .

Енергія, у контексті матеріальних речей, має властивість взаємодіяти з матерією та виконувати корисну роботу, забезпечуючи виконання різних технологічних процесів та створюючи необхідні умови для різних видів господарської та іншої діяльності. Разом із тим, енергія є властивістю матерії виконувати корисну дію, яка необхідна для задоволення потреб споживача. Ця властивість дозволяє енергії принести корисний ефект і визнається об'єктом купівлі-продажу в контексті енергопостачання. Хоча енергія не є матеріальним об'єктом, вона має вартість і собівартість, як будь-який інший товар. Під час використання енергії визначаються інші ознаки товару: кількість, якість та ціна. Проте ця властивість матерії проявляється взаємодією з іншими процесами.

Під час вивчення об'єкта правового регулювання, також варто зупинитися на обговоренні спірного аспекту – електроенергії. ЦК України містить лише одне згадування електроенергії як предмету договору поставки енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу (згідно статті 714 ЦК України). Цей вид договору розглядається як різновид договору купівлі-продажу. Проте сама природа електроенергії та її віднесення до поняття «рідч» залишаються неоднозначними. Закон України «Про електроенергетику» надає визначення електроенергії як електричної чи теплової енергії, що виробляється на об'єктах електроенергетики та призначена для купівлі-продажу (згідно статті 1 цього Закону). З цього визначення випливає, що електроенергія розглядається як товар - предмет договору купівлі-продажу, але її фізична сутність та природа як об'єкта правового регулювання залишаються не визначеними.

ЦК України вважає поняття майна та товару ідентичними, що призводить до того, що електроенергія з точки зору договору купівлі-продажу розглядається

як річ. Однак це не відповідає її фізичній сутності та загальним положенням про речі, які регулюються главою 13 ЦК України, включаючи поняття речі (стаття 179 ЦК України).

Важливо зауважити, що питання про правову природу електроенергії та її віднесення до об'єкта цивільних правових відносин викликає розбіжні точки зору. Деякі юристи вважають електроенергію річчю, зокрема відзеркалюючи практику інших країн, де «сили природи» розглядаються як рухомі речі, коли вони не прикріплені до нерухомих об'єктів. Інші ж вважають, що електроенергія не є річчю у фізичному розумінні, і вона не може бути предметом власності чи крадіжки.

Отже, питання про правовий статус електроенергії залишається невирішеним, і в цьому питанні відсутня єдність думок. З одного боку, вона може розглядатися як річ з точки зору договору купівлі-продажу, але це не відповідає її фізичній сутності.

У ЦК України питання віднесення енергії до об'єктів права не регулюються безпосередньо, але визначені в інших нормативних актах. Наприклад, у Законі України «Про ринок електричної енергії» зазначено, що «енергія вважається товарною продукцією, яка призначена для купівлі-продажу» [170]. У законі «Про теплопостачання» також зазначено, що «теплова енергія є товарною продукцією, яка виробляється на об'єктах теплопостачання для опалення, підігріву питної води та інших господарських і технологічних потреб споживачів і призначена для купівлі-продажу» [178].

Усі цивільні правовідносини передбачають наявність матеріального об'єкта, наявність якого спричинює виникнення в учасників цих правовідносин цивільних прав та обов'язків. Найчастіше цим об'єктом є поняття майна, яке є одним із ключових понять у галузі цивільного права. Однак в економічній сфері суспільства постійно відбуваються зміни, і в цивільному обороті постійно з'являються нові об'єкти, які можуть включати в себе необхідність розробки теоретичних концепцій для розуміння їхньої сутності та місця в системі об'єктів цивільних правовідносин.

Загально прийнято вважати, що об'єктом речового правовідношення є майно. Згідно з положеннями статті 179 ЦК України зазначається, що «речами як об'єктами цивільних правовідностей визнаються речі, предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права й обов'язки» [233].

Однією з ключових у теорії та практиці правового регулювання майнових відносин є проблема об'єктів цивільних прав. Особливість об'єктів цивільних прав полягає в тому, що вони можуть існувати як у своєму природному стані, так і бути створеними людиною внаслідок цілеспрямованої праці. Об'єкти цивільних прав різняться за їхньою правовою природою, роллю в цивільному обороті та правовим статусом. Така особливість об'єктів була виявлена ще в римському приватному праві, де Гай в Інституціях розрізняв майно, яке має фізичний вигляд, та ідеальні об'єкти, які не мають фізичної матеріальної форми [104]. Ідеальні об'єкти включають у себе права, такі як право спадщини, користування, володіння, а також зобов'язання та права на земельні ділянки. Отже, ідеальні об'єкти існують у рамках правового уявлення про певне матеріальне благо, навіть без фізичної оболонки.

Поділ речей на тілесні та безтілесні існує і надалі в законодавстві багатьох країн Європи континентального права [193].

Сучасна цивілістична література висловлює два підходи до правової природи безтілесних речей. Деякі автори вважають, що безтілесні речі включають майнові права, які формально розглядаються як речі, хоча насправді фізично не існують. Це пояснюється зручністю з точки зору юридичної техніки.

Представники іншого наукового напрямку розширюють поняття безтілесних речей, вважаючи, що вони включають не лише майнові права, але також будь-які об'єкти, які представляють собою нематеріалізовані об'єкти.

В юридичній літературі зазвичай «розглядають правовий режим як установлений законодавством порядок отримання, використання та передачі власності речей в рамках цивільного права» [201]. Дослідження правового режиму об'єкта цивільних прав, зокрема речей, дозволяє виявити особливості

їхньої юридичної природи, аналізувати можливість їх обігу і визначати характеристики їх складових компонентів.

Законодавець має можливість розширювати окремі аспекти правового режиму речей і застосовувати їх до об'єктів, які насправді не є речами. Деякі юристи вказують на необхідність включення до поняття «безтілесні речі» не лише майнових прав, послуг та зобов'язань, а також законних інтересів, ризиків і інших значущих нематеріальних об'єктів, які можуть бути передані. Тому вони пропонують впровадити спеціальний законодавчий інститут «безтілесних речей». Шляхом прийняття закону «Про безтілесні речі» можна уникнути теоретичних труднощів, пов'язаних із застосуванням норм речового права до інституту безтілесних речей [251].

При врахуванні концепції безтілесних речей, М. М. Сібільов і О. П. Печений вважають, що «її використання має обмеження і не повинно порушувати межі між існуючими об'єктами цивільних прав» [193].

Важливо зауважити, що концепція безтілесних речей існує лише в теорії, і в сучасному вітчизняному законодавстві вона не має закріплення. Однак, як визначити електроенергію, і які властивості вона має? Оскільки властивості об'єкта безпосередньо впливають на його правовий статус.

З юридичної точки зору, речі традиційно розглядаються як предмети побуту, а також різні форми енергії, складні матеріальні об'єкти, такі як газ та рідина, наприклад, газ та вода тощо.

Сучасне визначення речей, запропоноване О. В. Кохановською, яка «визнає речами блага (цінності) матеріального світу, надані природою і створені людиною, які є об'єктами цивільних прав» [72, с. 254].

Деякі юристи, як Ю. Гамбаров, розглядають енергію як річ, зокрема «речі в юридичному розумінні повинні бути недоторканими, такі як газ, пара, стиснуте повітря і навіть електрика, якщо вони зберігаються в певних приміщеннях або передаються по трубах чи проводах, так як енергія має властивості цінності, оборотоздатності і самостійності» [219, с. 591].

У галузі цивільного права не існує єдиної думки щодо розуміння енергії як речі. Енергія зазвичай «розглядається як рухома, проста, подільна, споживна річ, що має родові ознаки. Існує підтримка як концепції «електроенергія – річ», так і ідеї, що електроенергія має свою специфіку, існує об'єктивно і є певним майном» [136, с. 18].

Так, окремі науковці зазначають, що «електроенергія не може бути розглянута як річ, і вона не може бути предметом власності або крадіжки, при цьому аргументи, що суперечать цьому, частково базуються на технічних, частково на юридичних недоречностях» [122].

Отже, існує розбіжність поглядів щодо того, чи можна розглядати електроенергію як річ, і це питання залишається предметом дискусії серед фахівців.

Існують різні способи розгляду «правового поля» в контексті окремих явищ. Одні автори вважають, що найбільш перспективним способом є розгляд енергії як об'єкта, що має спеціалізований правовий режим. За цим підходом «енергію розглядають не як річ, а як властивість матерії, яка полягає в її здатності виконувати корисну роботу» [197, с. 118]. Інші вчені вважають, що відносини, пов'язані з електричною енергією як об'єктом права, можуть бути регульовані лише зобов'язальними правами, а не речовими правами, що означає можливість вимагання безперервного постачання електроенергії споживачем.

Інша пропозиція полягає в розгляді не самої енергії, але енергетичного ресурсу як об'єкта цивільних прав, який включає в себе енергію.

С. С. Немченко при дослідженні суті договору про постачання електричної енергії через приєднану мережу приходять до висновку, що електрична енергія є особливим (*sui generis*) об'єктом цивільного права, і її найважливішою властивістю є здатність виконувати роботу завдяки електричному струму, який споживається різними приладами та обладнанням, підключеним до мережі. Автор висловлює твердження, що «під час постачання електричної енергії споживається не сама енергія, а потужність» [96, с. 3].

Електричний струм – це фізичний процес, при якому заряджені частинки рухаються під впливом електромагнітного поля від одного полюса електричної ланки до іншого. Важливо розуміти, що матерія, її кількісні та якісні характеристики та рух матерії – це різні концепції. Потужність вимірюється у вольтах і представляє собою різницю потенціалів між полюсами.

При укладенні договору на постачання електроенергії через приєднану мережу важливими умовами є не тільки величина потужності, а також обсяг електроенергії в кіловат-годинах, який підлягає постачанню. Крім того, якість електроенергії повинна відповідати стандартам щодо напруги та частоти струму. Напруга є важливою характеристикою енергії, але вважати об'єктом договору, а, отже, об'єктом цивільних прав лише напругу, викликає сумніви.

Закон України «Про ринок електричної енергії» визначає «виробництво електричної енергії як діяльність, пов'язану з перетворенням енергії з енергетичних ресурсів будь-якого походження на електричну енергію за допомогою технічних засобів» [170].

В юридичній літературі запропоновано класифікувати речі за наслідками використання на такі категорії: «1) продукція – результат виробничого використання речі; 2) плоди – органічні продукти, які виникають внаслідок використання речі, такі як приплід тварин або урожай; 3) доходи – приріст, отриманий від участі речі в цивільному обороті, такі як відсотки від вкладів у банки або орендна плата» [73, с. 160-161].

Проте електроенергія становить особливий випадок, який не підпадає під цю класифікацію. У тексті висловлений парадоксальний висновок, що електроенергія, незважаючи на деякі риси речі, не відповідає класичному розумінню «речі» і не має самостійного місця в системі речей за наслідками використання. Це через те, що електроенергія поєднує в собі дві правові категорії – річ і результат її використання. Правовий режим електроенергії визначається власником, але поняття «володіння» електроенергією виходить за межі традиційного розуміння цього терміну.

У контексті аналізу об'єкта речового правовідношення, особливу увагу слід приділити питанню майна. ЦК України в статті 190 «майно розглядається як окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки, при цьому створення такого особливого об'єкта, як майно, пов'язане з об'єднанням різних майнових прав, які мають загальну юридичну долю, на підставі різних критеріїв, таких як економічне призначення або належність одній особі» [60]. Слід зауважити, що таке розуміння майна, закріплене в статті 190 ЦК України, не відповідає сучасним потребам цивільного обороту, чинному законодавству та судовій практиці.

Поняття майна в ЦК України складене шляхом переліку певних благ, які можуть розглядатися як майно, і цей перелік є вичерпним. Це призвело до ситуації, коли об'єкти цивільних правовідносин, які насправді є майном, відповідно до статті 190 ЦК України не вважаються майном. Наприклад, тварини, які не є речами, підпадають під режим речей, безготівкові гроші та бездокументарні цінні папери. Такий підхід до визначення майна можна вважати юридично некоректним.

У цьому контексті важливо відзначити практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у розгляді справ, що стосуються відповідності Європейській конвенції з прав людини і основоположних свобод (Конвенція) і, зокрема, статті 1 Першого протоколу до Конвенції, де стверджується, що «кожна фізична та юридична особа має право мирно володіти своїм майном». Однак Конвенція і сама стаття 1 Першого протоколу не надають визначення майна. Тому ЄСПЛ розробив певні критерії для визначення об'єктів, які можна вважати майном в контексті статті 1 Першого протоколу. Ці критерії включають такі ознаки: змістова характеристика, яка виражається в можливості мати економічну цінність, що може бути виражена у грошовому еквіваленті; галузева належність, тобто майно може включати тільки ті права, які мають цивільний характер.

Інша важлива ознака - об'єкт має бути наявним, а не майбутнім правом. Ці критерії допомагають визначити, що «можна вважати майном в контексті статті

1 Першого протоколу до Конвенції» [262]. У судовій практиці ЄСПЛ цей підхід визнано як «автономний, тобто національне законодавство не є остаточним джерелом визначення поняття майна» [260; 261]. Ця практика має важливе значення, оскільки Конвенція та рішення ЄСПЛ є джерелом права в Україні, і наше законодавство повинно бути узгодженим з ними.

Крім того, аналіз практики ЄСПЛ у контексті визначення поняття «майно» відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції показує, що термін «майно» тлумачиться дуже широко і охоплює різноманітні інтереси економічного характеру. ЄСПЛ визнає «майном не лише класичні об'єкти, які однозначно вважаються майном, такі як речі, але також ліцензії, дозволи, торговельну репутацію (goodwill) і багато інших» [276]. Отже, у контексті визначення об'єкта речового правовідношення і його відношення до поняття «майно», можна стверджувати, що лише тілесні матеріальні блага (речі) серед різних об'єктів, що можуть входити до складу майна, можуть бути розглянуті як об'єкти речового правовідношення.

Наявність ознак «спеціалізації об'єкта» у правовому режимі речових правовідносин ставить під сумнів існування такого особливого об'єкта речового права, як майно, з точки зору об'єднання різних складових в одне ціле.

Стаття 177 ЦК України «Види об'єктів цивільних прав» згадує і «інше майно» але не надає визначення цього поняття. Таким чином, автори статті розглядають електроенергію як «інше майно».

Деякі автори вважають, що «категорія «інше майно» може включати речі, квазіречі, майнові права, і майнові квазіправа, при цьому з огляду на особливості електроенергії та її властивостей, її можна розглядати як квазіреч» [252].

Отже, електроенергія не підпадає під традиційну класифікацію речей за наслідками використання в цивільному праві через свої особливості як об'єкта цивільних прав. Вона вважається «іншим майном» і її правовий статус визначається з урахуванням її особливих властивостей та наявності носія, який є об'єктом електроенергетики.

Беручи до уваги вищевикладене, можна стверджувати про існування безтілесних речей, які позбавлені фізичних властивостей тілесних речей, але мають юридичні властивості, подібні до останніх, що надають їм окремий правовий режим, як це визначено в пункті 2 статті 190 ЦК України стосовно майнових прав. Крім того, завдяки «спеціалізації об'єкта» речового правовідношення, перехід прав на кожний з компонентів майнового комплексу здійснюється окремо для кожного з них, з урахуванням їхніх особливостей та відповідного правового режиму. Важливо визнати, що майно спрямовується на розгляд як характеристику речі, що є об'єктом речового правовідношення, а не як окремий об'єкт сам по собі.

РОЗДІЛ 3. УКЛАДАННЯ, РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЗА «ЗЕЛЕНИМ» ТАРИФОМ ПРИВАТНИМ ДОМОГОСПОДАРСТВОМ

3.1. Порядок укладання та реалізації договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством

Виконання ретельного теоретичного аналізу проблем щодо правового регулювання процедури укладення договору купівлі-продажу та визначення перспектив її вдосконалення в контексті вивчення вимог щодо форми договору та наслідків порушення цих вимог є важливим та своєчасним завданням.

Однією з найпоширеніших дій людини, які потребують юридичного врегулювання, є укладання цивільних договорів, зокрема договору купівлі-продажу. Це може бути як простий договір (наприклад, торгівля роздрібними товарами, харчовими продуктами), так і договір з численними особливостями, які необхідно враховувати (покупка товарів в розстрочку, договори, які вимагають нотаріального посвідчення та інше) [36, с. 3]. Є точка зору, що «в історичному вимірі договір купівлі-продажу, із майже 4000-річною історією, є першоджерелом майже всієї загальної частини обов'язкового права» [27, с. 19]. Водночас, окремі наукові кола «договір купівлі-продажу відноситься до інструментів регулювання відносин між сторонами, воля яких спрямована на досягнення спільного інтересу та спрямована на товарно-грошовий обмін» [12, с. 74].

Юридичне визначення договору купівлі-продажу висвітлюється в положеннях статті 655 ЦК України, зокрема «за умов договору купівлі-продажу продавець передає або бере на себе зобов'язання передати майно у власність покупця, а останній зобов'язаний прийняти це майно та сплатити за нього узгоджену грошову суму» [233]. Окремі науковці, зокрема З. В. Ромовська вказують, що «назва вказаного вище договору є унікальною, оскільки вона об'єднує два етапи - пропозицію укласти договір та його прийняття» [181].

Водночас, згідно з науково-практичним коментарем до ЦК України від професора В. М. Коссака «договір купівлі-продажу застосовується в широкому спектрі випадків: від роздрібної купівлі-продажу до операцій на біржах, включаючи купівлю-продаж цінних паперів та участь у процесі приватизації» [93, с. 546]. Підвиди цього договору розглядаються в окремих параграфах глав ЦК України, прикладом якого є: «роздрібна купівля-продаж - один із варіантів договору купівлі-продажу» [39, с. 327].

Крім того, науковці зазначають, що «з точки зору правової характеристики, договір купівлі-продажу є консенсуальним, двостороннім (взаємним) та відплатним, а його мета полягає в оплатному відчуженні майна (товару) від однієї сторони та переданні його у власність іншій стороні» [101, с. 167].

Звертається увага, що ЦК та ГК України мають відмінний підхід до регулювання окремих видів договорів купівлі-продажу. Так, у змісті Інформаційного листа Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування норм ЦК та ГК України» від 07 квітня 2008 року № 01-8/211, увага звертається на те, що «існують відмінності у визначенні предмета договору міни, зокрема згідно з ГК України це є товар, згідно з ЦК України це є товар, роботи і послуги, отже у такому випадку слід застосовувати положення саме ЦК України» [152].

У Концепції оновлення ЦК України аргументовано: «відмову від регулювання таких договірних інститутів, як поставка та контракція сільськогосподарської продукції» [70]. З іншого боку, у науковій літературі зазначено «щодо договору контракції сільськогосподарської продукції, що за невиконання або неналежне виконання його умов передбачена підвищена відповідальність» [212].

У нашому переконанні стосовно визначених питань, ми вважаємо, що положення ГК України, що стосуються договору міни, слід узгодити з нормами ЦК України. Щодо поставки та контракції сільськогосподарської продукції, ми вважаємо, що виключення положень про них не є доцільним, оскільки

учасники цивільних і господарських відносин мають право здійснювати такі правочини на засадах вільного волевиявлення, майнової самостійності та юридичної рівності, з одночасним дотриманням принципу свободи договору.

Оскільки різноманітність видів та областей застосування договору купівлі-продажу відображається в значній кількості законодавчих актів, що їх регулюють, існує ряд процедур та порядків, які визначають укладання цих договорів.

З погляду правових наслідків, як зазначають окремі науковці «укладений договір забезпечує досягнуті сторонами взаємовідносини, які мають загальнообов'язкову юридичну силу, при цьому кожній із сторін відкривається можливість вимагати виконання договору або здійснювати примусове виконання, а також, у разі порушення договору, сторонам надається право відшкодовувати заподіяні збитки» [253]. Термін «порядок укладання договору» визначається як «взаємні дії сторін, спрямовані на формування умов договору та їх фіксацію у певній формі, або на негайне виконання договору (наприклад, у випадку конклюдентних дій)» [120, с. 91].

Отже, зазначається, що на порядок і процедуру укладення договору купівлі-продажу впливають такі ключові фактори, як сфера виникнення відповідних суспільних відносин, їх законодавче регулювання, а також конкретний тип договору.

Під час вивчення аспектів укладення договору купівлі-продажу, неможливо ігнорувати проблеми, пов'язані із його «укладеністю», «чинністю» та «неукладеністю». Слід відзначити, що ЦК України [233] не містить юридичного визначення терміну «договір, що не відбувся» чи «неукладений договір». Замість цього, ГК України у пункті 8 статті 181 передбачає, що «якщо сторони не досягли згоди щодо всіх суттєвих умов, їх договір вважатиметься неукладеним або таким, що не відбувся» [25].

Важливо відзначити, що в юридичній літературі вказується, що терміни «чинність договору» і «укладеність договору» не є ідентичними. Це впливає з того, що неукладений договір одночасно є недійсним, тоді як «укладеність»

вказує на набуття договором юридичних ознак правомірного правочину. З іншого боку, чинність договору свідчить про те, що умови укладеного договору розпочали свою дію. Іншими словами, договір може бути укладеним, але ще не набути чинності для сторін, і це може відбутися в подальшому в часі. Додатково, згідно з пунктом 3 статті 631 ЦК України «сторони мають право поширити чинність договору на відносини, що виникли до його укладення» [39].

Справжні пояснення мають особливе значення для визначення процесу укладення договору купівлі-продажу, особливо до 2013 року, коли об'єкт нерухомості підлягав державній реєстрації в Державному реєстрі правочинів. Обов'язок внесення інформації до Державного реєстру правочинів виконувався державним реєстратором, яким був нотаріус, який також засвідчував відповідний договір купівлі-продажу.

Варто відзначити, що реєстрація договору нерухомості в Державному реєстрі правочинів відігравала ключову роль у правовому визначенні, оскільки вона створювала право власності на нерухомість для покупця з моменту реєстрації. Тим не менше, до 2013 року судова практика розглядала незареєстрований у Державному реєстрі правочинів договір купівлі-продажу нерухомості як неукладений, не дозволяючи визнавати дійсним такий договір без нотаріального посвідчення відповідно до статті 220 ЦК України. Зміни в цій ситуації виникли лише після законодавчої реформи та введення змін у 2013 році.

У роз'ясненнях Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29 травня 2013 року № 11 та Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 06 листопада 2009 року № 9 визначається, що: «вимога про визнання договору або правочину неукладеним не відповідає встановленим законом заходам захисту цивільних прав чи інтересів» [174].

Навіть при незмінній позиції судів касаційної інстанції у відношенні даного питання, на практиці спостерігаються випадки, які виходять за межі цієї позиції. Зокрема, в контексті розгляду справи № 456/2946/17 Львівський апеляційний суд «визнав попередній договір купівлі-продажу між О_1, О_2 та ПП «Дуоком Плюс» неукладеним, оскільки сторони не досягли згоди з усіх суттєвих умов» [135]. У подальшому Верховний Суд «прийняв аргументи касаційної скарги, яка наголосила на неналежності засобів судового захисту, і скасував це судове рішення» [129].

З іншого боку, у монографії професора О. О. Кота «Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики» подані приклади з судової практики, що стосуються визнання договору укладеним на умовах нормативного акту обов'язкової дії. Зазначено, що «незважаючи на ці приклади, сам автор монографії висловлює думку, що такий широкий обхід застосування пункту 1 частини 2 статті 16 ЦК України, особливо з урахуванням новітніх підходів Верховного Суду до можливості використання уповноваженою особою способу захисту, навіть якщо він не передбачений законом чи договором, слід розглядати як не обґрунтоване, при цьому виникають труднощі із тлумаченням договору купівлі-продажу як недійсного чи неукладеного у випадку, якщо хоча б одна зі сторін висловлює сумніви у факті підписання» [71].

Так, В. С. Мілаш зазначає: «відсутність підписів сторін на договорі свідчить про порушення вимог щодо письмової форми договору, при цьому відсутність підпису на договорі рівносильна випадкам, коли договір підписано хоча б однією стороною особою, не маючи повноважень на це. Разом з тим слід розрізняти види підписів на договори, такі як: власноручні підписи (автографи) та їх аналоги, при цьому, два аналоги власноручного підпису – факсиміле та електронний цифровий підпис, можуть використовуватися відповідно до частини 3 статті 207 ЦК України» [86]. Допускається використання факсимільного відтворення підпису з використанням механічних або інших засобів копіювання або аналога власноручного підпису лише у випадках,

передбачених законом або іншими актами цивільного законодавства, а також за письмовою згодою сторін, в якій мають бути визначені зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів. Зазначено, що «діючі нормативно-правові акти містять обмеження стосовно використання факсиміле при відкритті банківських рахунків, підписанні розрахункових документів, векселів та інших схожих документів, при цьому важливо досягти згоди між контрагентами щодо використання факсиміле» [86].

Тема підписів на договорах породжує різноманітні точки зору серед судової практики та правників. Наприклад, Верховний Суд при розгляді справи № 761/26618/15-ц, оскільки одна зі сторін не заперечувала факт не підписування спірного договору, підтримав рішення суду про його недійсність [130].

У випадку справи № 145/2047/16-ц, де розглядались питання про недійсність договорів через їх не підписання, Велика Палата Верховного Суду підтвердила рішення нижчих інстанцій, залишивши його в силі, але змінивши мотивацію. При цьому було вказано, що «у випадках, коли сторони сперечаються щодо самого факту укладення договору, такий факт може бути визнаний недійсним не через окремий позов на недійсність договору, а під час вирішення спору щодо захисту порушеного права, яке позивач розглядає як порушене, висловлюючи відповідний висновок про не підписання суперечливих договорів у мотиваційній частині судового рішення» [126].

Щодо уникнення вказаних спорів, розглядалась можливість доповнення ЦК України таким способом захисту порушених прав, як «визнання правочину неукладеним». Вважаємо, що такий підхід варто розглядати та аналізувати в подальших наукових дослідженнях, натомість відкидати його повністю недоцільно. Проте, на наш погляд, позиція, згідно з якою «у випадку оспорування самого факту укладення правочину, такий факт може бути спростований шляхом надання відповідного висновку про «неукладеність» у мотивувальній частині судового рішення», що може не повністю узгоджуватися із статтею 55 Конституції України та принципом доступу до правосуддя. За

існуючого підходу в судовій практиці позивачеві не компенсують судові витрати, такі як витрати на судовий збір та правову допомогу.

Згідно статті 2 ЦК України «сторонами договору купівлі-продажу можуть бути фізичні та юридичні особи, а також держава України або інші учасники цивільних відносин». Згідно з загальними правилами, встановленими ЦК України, будь-який договір є взаємною домовленістю двох або більше сторін, на підставі якої виникають, змінюються або припиняються їхні цивільні права та обов'язки. Домовленість вважається досягнутою тільки після узгодження всіх істотних умов договору (до внесення змін у законодавство від 19 червня 2021 року, ЦК України передбачав, що домовленість повинна бути досягнута «у належній формі»). Згідно із висловлюванням В. Г. Олюхи: «договір може бути визнаний укладеним, коли волевиявлення сторін узгоджене і відповідає одне одному; виняток становлять договори, спрямовані на організацію спільної діяльності, де узгодженість інтересів можлива» [99]. У відповідності до положень статей 206, 208 ЦК України «договір, який повністю виконується в момент укладення (крім випадків, коли він підлягає нотаріальному посвідченню чи державній реєстрації), зокрема, між фізичними особами на суму, що не перевищує двадцять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути укладений усно, при цьому договори між юридичними особами, між фізичними та юридичними особами (за винятком випадків, передбачених статтею 206 ЦК України), а також між фізичними особами на суму, яка перевищує двадцять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (за винятком випадків, передбачених статтею 206 ЦК України), повинні бути укладені в письмовій формі» [233].

Відповідно до змісту статті 65 СК України «чоловік та дружина мають право розпоряджатися майном, що належить до їхньої спільної сумісної власності, на основі взаємної згоди, тобто якщо один з подружжя має намір укласти будь-який договір, який потребує нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а також у разі якщо предметом договору є цінне майно,

іншому з подружжя повинно бути подано письмову згоду, на укладення такого договору, яка нотаріально засвідчується» [187].

Згідно зі статтями 26 та 30-42 ЦК України, врегульовані питання щодо правоздатності фізичної особи, а також визначено законодавчі норми, які визначають обсяг цивільної дієздатності фізичної особи. Наприклад, неповнолітня особа має право самостійно розпоряджатися своєю стипендією, заробітком чи іншими доходами, а також укладати договори банківського вкладу, банківського рахунку тощо.

Крім того, установчі документи конкретної юридичної особи можуть містити особливості, які стосуються укладення договорів представниками цієї організації під час здійснення її господарської діяльності. Наприклад, згідно положень Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», зокрема частини 1 статті 44 «у статуті товариства може бути визначено спеціальну процедуру отримання згоди відповідних уповноважених органів товариства на укладення конкретних правочинів в залежності від вартості об'єкта договору чи інших критеріїв» [179].

Як вказують деякі вчені: «зростає необхідність вивчення цивільного законодавства та його практики в Україні та економічно розвинених країнах Європейського Союзу» [259]. Зокрема, згідно із Модельними правилами європейського приватного права «оферта розглядається як пропозиція укласти контракт, яку інша сторона приймає, якщо вона містить достатньо визначені умови для укладення контракту та спрямована на це» [270]. Разом з тим, у вказаних Модельних правилах, звертається увага на те, що «у контексті поставки товарів або послуг за зазначеною ціною, розміщеної в публічній рекламі або каталозі, оферта розглядається як пропозиція поставляти товари або послуги за зазначеною ціною до вичерпання запасів чи можливості виконання відповідних зобов'язань» [270]. Також, визначається, що «оферта може бути відкликана до моменту отримання акцепту або до укладення договору у випадках прийняття через поведінку, однак відкликання може бути недійсним, якщо пропозиція вказує на її безвідкличність, має встановлений термін для

прийняття, або якщо одержувач розумів, що оферента можна сприймати як безвідкличного, а якщо обставини свідчать про це, будь-яка форма поведінки одержувача вважається акцептом» [270]. Водночас звертається увага, що «замовчування або бездіяльність самі по собі не вважаються акцептом, а якщо акцепт надіслано, договір вважається укладеним при його отриманні оферентом, при цьому у випадках прийняття через акцепт договір вважається укладеним при отриманні повідомлення про такий акцепт оферентом» [270]. Також «з огляду на важливість пропозиції, звичаїв, узгоджених сторонами та інших обставин, одержувач може прийняти пропозицію, здійснюючи дію без повідомлення оференту, і договір вважається укладеним при вчиненні відповідної дії» [270].

Зазвичай договір вважається укладеним, коли одна сторона пропонує, а інша приймає, повідомивши про свою згоду або виконавши умови пропозиції. У випадку деяких договорів, зокрема при великих операціях, наприклад, купівлі-продажу землі, також можуть знадобитися певні формальності, такі як підписи та свідки. Англійське законодавство виходить за рамки інших європейських країн, вимагаючи від усіх сторін передачі «винагороди» до укладення договору як умови для його виконання, при цьому визначається «принцип, згідно до якого сторони вважаються зобов'язаними тільки у тому випадку, коли вони дали своє засвідчення та згоду на укладення договору» [264].

Відповідно до положень ГК України «договір вважається господарським, якщо його укладають суб'єкти господарювання, а також суб'єкти господарювання та негосподарюючі суб'єкти – юридичні особи» [25]. При цьому, як зазначено в частині 7 статті 179 ГК України «господарський договір, за своєю природою, є цивільно-правовим договором» [25]. Укладання такого договору відбувається відповідно до правил, визначених ЦК України, з урахуванням особливостей, встановлених ГК України та іншими нормативно-правовими актами для різних видів договорів. На відміну від загального порядку укладення цивільно-правових договорів, який передбачає стадії оферти та акцепту, процес укладення господарського договору регулюється

спеціальними правилами, такими як наявність єдиного двадцятиденного терміну для складання та розгляду протоколу розбіжностей.

Важливо відзначити твердження науковців, які стверджують, що «частина 1 статті 181 ГК України не обмежує можливість укладення господарських договорів усно» [185]. Дійсно, аналіз положень ГК України не виявляє обмежень щодо форми укладення господарських договорів, що підтверджує можливість укладення таких договорів між суб'єктами господарювання чи негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами у спрощеній формі або підтвердженням прийняття до виконання замовлень.

Кілька дослідників вказують на правильність того, що «підтвердженням прийняття оферти є конкретні дії, які включають повне виконання умов, визначених у самій оферті, такі як відвантаження товарів, надання послуг, виконання робіт або сплата зазначеної суми» [185, с. 823]. У таких випадках дотримання письмової форми договору розглядається як виконане завдання.

Також слушною є теза, що відповідно до частини 2 статті 205 ЦК України «конклюдентні дії можуть служити заміною тільки для усної форми договору» [185, с. 822]. Крім того, можливість акцепту через конклюдентні дії можлива тоді, коли оферта не визначає обов'язкової форми акцепту, яку повинна використовувати друга сторона, або коли закон не встановлює певну форму акцепту. Важливо відзначити, що «вчинення акцепту у формі конклюдентних дій є недопустимим, якщо оферта не встановлює термін для відповіді» [32, с. 578].

Одночасно, згідно з висловлюванням О. А. Беляневича, «можна виділити два методи укладення господарських договорів: неконкурентний (традиційний) та конкурентний (торги)» [4, с. 87, 127]. З урахуванням цього можна зробити висновок, що правовий статус сторін конкретного договору є значущою обставиною, що впливає на особливості укладення договору купівлі-продажу.

Наразі в юридичній літературі не існує загальної згоди щодо визначення предмету будь-якого цивільно-правового договору, тобто об'єкта цивільних правовідносин, для якого укладається договір, і дій, що мають бути вчинені для

досягнення його цілей чи результату таких дій. Однак раціональним вважається підхід, відповідно до якого договори можна класифікувати на речові та зобов'язальні. Суть розмежування полягає в тому, що предметом речових договорів є не дії зобов'язаної сторони, а безпосередньо речі. Це означає, що «такі договори породжують у контрагента речове право, зокрема право власності, на відміну від зобов'язальних, де предметом є виконання робіт чи надання послуг» [217, с. 628].

Отже, оскільки договір купівлі-продажу є класичним договором про передачу майна у власність, можна вважати обґрунтованим визначення змісту цього договору, виходячи із трактування предмета договору купівлі-продажу як об'єкта цивільних прав.

Відповідно до положень статті 657 ЦК України, «у договорі купівлі-продажу можуть бути визначені наступні предмети: наявний товар у продавця на момент укладення договору; товар, який буде створений, придбаний або набутий продавцем у майбутньому; майнові права; право вимоги неособистого характеру» [233].

У юридичних джерелах можна знайти вказівки, що «об'єкт цивільних правовідносин, який є предметом оборотоздатності, визначається наявністю двох складових елементів: появою самого об'єкта та прав власності на нього, що забезпечує можливість його подальшого передачі між суб'єктами права» [87]. Отже, для належного освітлення особливостей укладання договору купівлі-продажу з урахуванням його предмета (об'єкта), розгляд визначень, що зустрічаються в юридичній літературі, є доцільним. Зокрема, відзначається, що «законодавство України широко користується терміном «товар», проте його нормативно-правові визначення визначаються в контексті цілей їх введення та об'єкта регулювання» [123]. Ця точка зору є обґрунтованою, оскільки відповідно до пункту 14.1.244 Податкового кодексу України «товарами вважаються матеріальні та нематеріальні активи, включаючи земельні ділянки, земельні частки (паї), а також цінні папери та деривативи, які використовуються у всіх види операцій, крім їх випуску (емісії) та погашення» [117].

У зарубіжній юридичній літературі висувається такі твердження, що «існуючі товари - це продукти, які мають фізичне існування і, водночас, знаходяться у власності або володінні продавця під час укладення договору; продавець може продати річ, яка належить третій стороні на момент укладення договору та буде придбана ним в майбутньому з цією метою; майбутні товари є товарами, які не існують на момент укладення контракту або перебувають не в володінні продавця, хоча вони мають матеріальне існування, так само, товари, які виробляються, виготовлені або придбані продавцем після укладення договору купівлі-продажу, також є майбутніми товарами» [265].

З. В. Ромовська вказує, що «товар - це, як висловлював Іван Франко, річ, призначена для продажу, а отже за визначенням ЦК України речі є об'єктами матеріального світу, стосовно яких можуть виникати цивільні права та обов'язки» [181, с. 213].

У більшості чинних нормативно-правових актів, зокрема в спеціальному законі «Про ринок електричної енергії», закріплено нормативне визначення електричної енергії як товару. Відповідно до положень Цивільного кодексу України про право власності, електрична енергія може бути відчужена на рівних з іншими товарами.

Термін «електрична енергія» визначається як «енергія, що виробляється на об'єктах електроенергетики та призначена для купівлі-продажу» [170]. Прийняття цього закону мотивовано потребою адаптації національного законодавства до актів Європейського співтовариства, зокрема приєднання України до Третього Енергетичного Пакету ЄС (згідно з Директивою 2009/72/ЄС). Вперше в історії України на суб'єктів владних повноважень і суди покладено обов'язок «враховувати правозастосовну практику Енергетичного Співтовариства та ЄС, зокрема Суду ЄС, практику Європейської Комісії та Секретаріату Енергетичного Співтовариства щодо застосування законодавчих актів ЄС у сфері забезпечення функціонування ринку електричної енергії».

Зате, використання такого утилітарного підходу до визначення електричної енергії як речі не повністю відповідає її фізичним особливостям.

Енергія не є звичайним предметом матеріального світу; вона є властивістю матерії в конкретно визначеному стані. У даному випадку мова йде про потужність електричного струму. Ціннісна характеристика електричної енергії полягає в її здатності виконувати певну роботу. Це узгоджується, наприклад, з поглядом Д.В. Мурзина, який описує енергію як «безтілесну річ». Такий підхід пов'язаний з римським поділом речей на тілесні та безтілесні згідно з їх матеріальною субстанцією.

Розвиток виробництва та економіки призвів до перегляду концепції майна та юридичного визнання нових його форм. Електроенергія та газ, а потім й інші види енергії та сировини, які виходять за рамки традиційного розуміння речі, почали розглядатися як об'єкти власності. У науковій літературі зазначається, що «у зв'язку з особливими фізичними властивостями електроенергії, так само як і теплової енергії, виникла неможливість включення їх до договорів майнового найму або зберігання, оскільки, відмінно від традиційного майна, після закінчення встановленого терміну ці енергетичні ресурси вичерпуються в процесі використання і не можуть бути повернуті» [24].

Характеристичною особливістю енергопостачання є відсутність, як правило, етапу накопичення (зберігання) енергії через обмежені технічні можливості на даному етапі технологічного розвитку. Таким чином, енергетичні організації повинні враховувати об'єктивні зміни у споживанні енергії та можливий вплив діяльності одних споживачів централізованої системи енергопостачання на інших споживачів.

Проте, що стосується ВДЕ, то Законом України «Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціонування» врегульовано наслідки встановлення на об'єктах відновлюваної енергетики установок зберігання енергії, зокрема «виробникам з ВДЕ дозволено встановлювати на своїх об'єктах установки зі зберігання електричної енергії без отримання ліцензії на провадження господарської діяльності зі зберігання, за умови, що ці установки накопичуватимуть виключно електричну енергію,

вироблену самим об'єктом електроенергетики, та матимуть окремий комерційний облік» [167]. Важливо відзначити, що згідно з постановою НКРЕКП від 30 серпня 2019 року № 1817: «встановлення зберігальної установки не вважатиметься, і, відповідно, не впливатиме на рівень встановленого «зеленого» тарифу» [159]. Ці положення враховані та закріплені у постанові Національної комісії від 22 липня 2022 року № 798, що дозволяє виробникам з ВДЕ реалізовувати такі проекти [157].

Ще одним напрямком у розширенні кола об'єктів майнових прав є введення та використання концепції «безтілесного майна», яке охоплює електроенергію, газ та цінні папери.

Законодавством встановлено, що об'єктом правовідносин можуть бути різноманітні речі, такі як гроші, цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, творча та інтелектуальна діяльність, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага. У сучасній юридичній літературі виникає дискусія стосовно того, чи можна вважати енергію річчю. З прийняттям у законодавстві ЦК України та ГК України стало актуальнішим вивчення цього питання, оскільки визначено, що річ – це предмет матеріального світу (стаття 179 ЦК України). Енергія не може розглядатися як звичайний предмет матеріального світу; це властивість матерії, якій притаманний певний стан (напруга струму, температура води, пара, тощо). Ця властивість проявляється у здатності здійснювати корисну роботу, забезпечувати виконання технологічних операцій, створювати необхідні умови для трудової діяльності та відпочинку людей (освітлення, вентиляція, опалення, тощо).

У випадку, коли предметом договору є електрична енергія, відповідні юридичні відносини можуть підлягати регулюванню не лише згідно до ЦК України, але й іншими законами та правовими актами, а також правилами, які прийняті відповідно до них. Проте таке регулювання застосовується лише у тій частині, яка не визначена ЦК України.

Традиційно товар визначається як результат трудової діяльності, призначений для подальшої продажу. Для того, щоб об'єкт став визнаним як

товар, він повинен мати економічні характеристики, а саме мати споживчу вартість, яка означає його здатність задовольняти конкретні потреби людей, і мінову вартість, тобто можливість обмінюватися на інші товари. Об'єкт стає товаром, коли виникають відповідні правові відносини стосовно нього. Важливою майновою ознакою об'єктів торгівельного права є їхня комерційна обігоспроможність, тобто здатність брати участь у торгівельних договорах і змінювати власника. Таким чином, «товарами визнаються об'єкти, які володіють оборотоздатністю та продаються в ході торговельної діяльності на підставі договорів» [92, с. 70-71].

Електрична енергія, як особливий об'єкт цивільних прав і товар, відрізняється наявністю характеристик, що відсутні в інших товарах, і відсутністю характеристик, що притаманні іншим товарам. Поняття «енергія» у більшості підручників з фізики визначається як: «запас роботи, яку може виконати тіло, змінюючи свій стан» [79].

У контексті правової природи договору постачання електричної енергії споживачу важливо відзначити, що такий договір має специфічний предмет, який не можна ідентифікувати з предметом договорів на постачання газу, нафти, нафтопродуктів чи води. Енергія, у даному випадку, розглядається як річ зі своєю власною специфікою, яка об'єктивно існує, є об'єктом цивільного права та представляє собою певне майно. Серед представників цієї позиції слід відзначити В. В. Луця, який підкреслює, що «предметом договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу є електрична енергія у вигляді електричного струму та теплової енергії у вигляді пари або гарячої (перегрітої) води, які є товарною продукцією, призначеною для купівлі-продажу» [30].

Зазначаючи цю точку зору, важливо відзначити, що енергія є речовиною із своєю власною специфікою, що означає, що вона є нематеріальним об'єктом, але має матеріальну природу і є товаром. Наразі законодавець, не ототожнює поняття електричної енергії та потужності, як це було до впровадження Енергетичної стратегії України на період до 2035 року. Зазначений підхід вважався некоректним, оскільки під потужністю розумілося проведення

комплексних робіт із забезпечення електричною енергією, а сам енергоресурс у вигляді енергії вважався товаром. Такий підхід повністю відповідає специфіці продажу такого товару, який полягає в передачі споживачеві енергії через приєднану мережу та прав споживача на отримання енергетичного ресурсу, що відповідає встановленим кількісним та якісним характеристикам, що фіксуються відповідними засобами обліку.

Безсумнівно, незважаючи на тривалу історію нормотворчості у сфері правового регулювання ринку електричної енергії, питання визначення її як категорії об'єктів речового права залишається відкритим. Спостерігаються тенденції віднесення її до особливої властивості матерії, яка виконує корисну роботу, робіт або послуг, або до споживчих речей. Загалом, фізичні властивості об'єктів цивільного права не завжди вирішальні для встановлення правового режиму використання.

Важливо відзначити, що законодавство встановлює, що момент продажу електричної енергії визначається межею балансової належності, де відбувається перехід права власності на неї. Однак питання визначення потужності як особливого товару залишається відкритим.

Виходячи із вище викладеного, пропонується ввести зміни до ЦК України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав, а саме статтю 177 викласти у наступній редакції «Об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага, в тому числі електрична, теплова, гідро та інші види електричної енергії». Також, вважається доцільним доповнити статтю 179 ЦК України визначенням електричної енергії в якості особливого предмету матеріального світу, стосовно якого можуть виникати цивільні права та обов'язки, тобто як предмет договору купівлі-продажу, який має особливий статус та класифікацію. Зокрема, слід зазначити електричну енергію в якості специфічного товару стосовно якого можуть виникати відносини купівлі-продажу з одночасним визначенням

правового статусу сторін, умов припинення або розірвання, та ключових аспектів відповідальності.

Також потребує перегляду концепція набуття права та припинення власності стосовно електричної, теплової та інших видів енергії. Зокрема, якщо розглядати дану позицію в рамках запропонованого дослідження то за приватними домогосподарствами доцільно закріпити набуття та припинення права власності на майно, в нашому випадку на електричну енергію, тому потребує удосконалення відповідно до сучасних потреб суспільства глава 24 та глава 25 ЦК України.

М. В. Венецька, стосовно права вимоги, визначає таке право, як «один із видів майнових прав, що є об'єктом цивільних прав; суб'єктивне майнове право, що впливає з зобов'язальних відносин і пов'язане з матеріальними вимогами, що виникають між учасниками цивільного обігу стосовно майнових благ, розподілу майна та обміну товарами, виконаними роботами, послугами, тощо; зобов'язальне право кредитора вимагати певну дію від боржника» [17, с. 634].

Разом з тим, Ю. О. Гладько зазначає, що «право вимоги відноситься до безтілесного майна, яке може перебувати в цивільному обігу і має дві сторони: як суб'єктивне право кредитора на вимогу певної поведінки від боржника і як об'єкт, що може переходити від первісного кредитора до нового, при цьому зрозуміло, що право вимоги особистого характеру не може бути предметом договору купівлі-продажу, так як вказане може включати право на аліменти, компенсацію шкоди для здоров'я, тощо» [23, с. 189].

У ЦК України міститься визначення майнових прав, зокрема: «майновими правами є особливий об'єкт, який є неспоживною річчю та визнаються речовими правами» [233]. При цьому, окремі науковці критично відносяться до вказаного визначення. Так, О. С. Яворська вважає, що «майнові права не можна ідентифікувати з річчю, тому визначення їх через неспоживну річ є некоректним, при цьому речові права, маючи свої специфічні ознаки, не можуть бути самостійним об'єктом зобов'язального правовідношення» [254].

Щодо цього питання, на наш погляд, слід з одного боку визнати, що визначення майнових прав як неспоживної річчю може бути несправедливим, оскільки речі, як визначено в законі, є об'єктами матеріального світу. З іншого боку, не слід відкидати можливість того, що «право користування чужим майном»(сервітут) може бути об'єктом договору купівлі-продажу.

Отже, фактор, який впливає на процес укладення договору купівлі-продажу, полягає у правовому статусі його предмета як об'єкта цивільних прав. Договір купівлі-продажу може бути укладений в різних контекстах, таких як біржі, конкурси, аукціони (публічні торги), в різних місцевостях, де можуть або відсутні нотаріуси та інше.

У навчальних матеріалах, на підставі узагальнення ознак, які містить законодавство України, визначають «біржу як некомерційну господарську організацію корпоративного типу, призначену для організації та проведення торгів та укладення біржових договорів, а також може надавати платні послуги, пов'язані з її основною діяльністю (за винятком комерційного посередництва)» [138].

У зарубіжних країнах з розвиненими правовими системами, укладання усних договорів щодо нерухомого майна на аукціонах є усталеною практикою. Наприклад, в Німеччині, згідно з § 156 Німецького цивільного уложення, присвяченого укладенню договорів на аукціоні, не передбачається укладення письмового, а тим більше нотаріально посвідченого, договору за результатами аукціону. Договір укладається безпосередньо під час аукціону. Подібний підхід використовується й у США [88].

Зрештою, як правильно вказано в численних наукових джерелах «письмова форма договору є способом конкретизації через використання письмових та умовних знаків на різних носіях вираження думок, зміст яких визначається взаємними правами й обов'язками сторін» [247]. Проте, за нашим переконанням, важко згодитися із підходом, який розрізняє письмову форму договору та письмове оформлення договору, укладеного усно. Дійсно, будь-який договір, навіть якщо його виконують миттєво, має здатність бути укладеним у

письмовій формі, що проявляється в офіційному документуванні такого договору. Зокрема, у випадку включення різних умов у договір купівлі-продажу, таких як розстрочення платежу, виникають особливості як у процесі укладення, так і виконання таких договорів. Право власності на передане майно, що ще не було сплачене покупцем, настає з моменту укладення договору купівлі-продажу та фіксується в нотаріальному акті. З іншого боку, від моменту передачі майна, яке було продано з розстроченням платежу і до моменту його оплати, продавець має право на заставу цього майна. Як зазначають окремі науковці «це право на заставу (іпотеку) виникає автоматично згідно з законодавством і не вимагає додаткового оформлення, але для набуття юридичної сили підпадає під обов'язкову державну реєстрацію відповідно до законодавства України» [246, с. 41].

Також науковці надають пропозиції щодо можливості укласти договір у мережі Інтернет. Так, окремі науковці, Р. Б. Шишка, С. В. Резніченко зазначають, що «вибір товарів в інтернет-магазині та формування замовлення є акцептом публічної оферти; оформлення замовлення є зустрічною офертою, яку пропонує покупець» [218, с. 109]. Водночас О. О. Полуніна зазначає «лібералізація законодавства у сфері регулювання електронного цифрового підпису має провадитися шляхом відмови від зайвих вимог до центрів сертифікації ключів та акредитованих центрів сертифікації ключів, які стримують розвиток відповідного ринку послуг в Україні та сприяють встановленню занадто високих цін, які є надмірними для більшості продавців, що мають намір здійснювати електронну комерцію» [121]. Також остання «сформулювала пропозиції щодо узгодження позицій Закону України «Про захист прав споживачів» та Закону України «Про електронну комерцію» в аспекті належної форми вираження акцепту та запропонувала доповнити Закон України «Про захист прав споживачів» приписами про встановлення особи покупця шляхом присвоєння одноразового ідентифікатора під час реєстрації або використання ним електронного цифрового підпису (за умови забезпечення його доступності та зручності оформлення)» [120].

У наукових джерелах можемо знайти твердження, що «незважаючи на те, що ЦК України трактує договори роздрібної купівлі-продажу в мережі Інтернет як такі, що їх можна вважати укладеними письмово, у доктрині не висловлено єдиної позиції щодо форми, притаманної договорам, укладення яких відбувається з допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, а тому вказано, що остаточну відповідь на ці питання допоможе дати судова практика» [108, с. 106].

У цьому відношенні слушною є точка зору Ю. О. Патинки, яка стверджує, що «весь процес взаємодії між продавцями товарів і покупцями на веб-сайтах обмежується оформленням бланків замовлень. Ці бланки відправляються на сервери і є єдиними документами, що закріплюють договори між сторонами. Таким чином, у таких випадках відбувається обмін документами, який підтверджує дотримання форми правочинів» [111]. Зазначена обставина визначає особливості процедури укладення договору купівлі-продажу, враховуючи місце, спосіб та умови його укладення.

Згідно з юридичною літературою зазвичай зазначається, що: «продавцем за умовами договору купівлі-продажу може виступати лише особа, яка є власником майна» [93, с. 549]. Це визначається як добровільний порядок укладення договору купівлі-продажу.

У свою чергу, С. М. Бервено обґрунтовано «виділяє та розподіляє різні способи укладення договору, враховуючи також метод узгодження змісту договору, окрім неконкурентного та конкурентного способів, які визначаються за специфікою формування волевиявлення. За цим критерієм виокремлює загальний, спеціальний і судовий порядок укладення договору, зазначаючи, що загальний порядок передбачає формування договору відповідно до визначень ЦК України; спеціальний порядок передбачає укладення договорів, які мають свої особливості і залежать від способів укладення; судовий порядок укладення договору є окремою стадією, його регулюють матеріальні та процесуальні норми законодавства, при цьому характеристикою такого порядку є те, що

волевиявлення сторін підтверджується судовим рішенням, а дія починається з моменту набуття чинності самого рішення суду» [6, с. 10].

Однак, варто відзначити, що в питанні відмови від укладення основного договору після попереднього договору є різниця в підходах між ЦК України та ГК України. Згідно зі статтею 635, частиною 2 ЦК України, сторона, яка необґрунтовано відмовляється від укладення основного договору, зобов'язана відшкодувати іншій стороні збитки, що виникли внаслідок такої неправомірної відмови. Проте, відповідно до частини 3 статті 182 ГК України, така сторона має право вимагати укладення основного договору в судовому порядку.

Таким чином, можна сформулювати узагальнення, зокрема ключовим фактором, що впливає на порядок укладення договору купівлі-продажу, є характер волевиявлення у правочині, тобто це залежить від того, чи укладений відповідний договір добровільно, чи застосовано примусові засоби.

У вересні 2018 року НКРЕКП, оголосила «про публікацію проекту постанови «Про затвердження нормативно-правових актів, що регулюють діяльність гарантованого покупця та купівлі електричної енергії за «зеленим» тарифом», у якій міститься представлений проект типового контракту на купівлю-продаж електроенергії, отриманої з відновлюваних джерел енергії, для гарантованого покупця, а також встановлено порядок проведення процедури придбання електричної енергії за «зеленим» тарифом» [158].

Для виробників електричної енергії з відновлюваних джерел (відомих як «виробники ВДЕ»), передбачено спеціальні умови для їхньої діяльності на новому ринку. Особливо важливою є обов'язкова продаж електричної енергії гарантованому покупцю, яким є правонаступник Державного підприємства «Енергоринок». Проте для впровадження цього нового порядку роботи для виробників ВДЕ, Регулятору необхідно затвердити спеціальні регуляторні акти. У цьому контексті, у вересні 2018 року НКРЕКП, оприлюднила проекти таких актів як «Порядок проведення купівлі електричної енергії за «зеленим» тарифом (відомий як «Порядок»); Стандартний договір купівлі-продажу електричної енергії між гарантованим покупцем та суб'єктом господарювання, який

виробляє електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії (відомий як «PPA» від «Power Purchase Agreement»)).

Ці документи мають важливе значення не лише для впровадження нового ринку електричної енергії, а також для подальшого зростання виробництва електричної енергії з відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та приваблення інвестицій. Перш за все, інвестори звертатимуть увагу на PPA та Порядок під час вивчення можливості фінансування ВДЕ проектів. Таким чином, затвердження цих документів має сприяти залученню інвестицій в проекти ВДЕ в Україні.

Угода про купівлю-продаж електричної енергії між гарантованим покупцем і виробником електроенергії з відновлюваних джерел (ВДЕ) або договір Power Purchase Agreement (PPA) - це договір, який визначений у стандартній формі, затвердженій НКРЕКП. З 1 липня 2019 року вона застосовується для продажу виробленої електричної енергії з ВДЕ (за винятком електроенергії, спожитої для власних потреб), відповідно до «зеленого» тарифу, гарантованому покупцю.

Новий PPA – це «юридичний договір, який встановлено у стандартній формі НКРЕКП, і призначений для продажу електричної енергії, виробленої з 1 липня 2019 року з використанням відновлюваних джерел енергії (за винятком електроенергії для власних потреб), за «зеленим» тарифом гарантованому покупцю».

Примірні та типові договори у сфері енергетики можуть здаватися на перший погляд менш важливими у порівнянні з іншими нормативно-правовими актами в Україні. Однак, вони мають важливе значення при укладанні конкретних договорів, особливо в цій сфері, яка характеризується монополізацією. Саме ця монополізація призводить до жорсткого регулювання умов договору, і типові форми договорів стають важливим інструментом для учасників ринку енергетики.

Важливим аспектом у структурі типового PPA і його основною характеристикою є предмет договору, що означає, що виробник, укладаючи цей

договір за «зеленим» тарифом, зобов'язується продавати, а Гарантований покупець – купувати всю вироблену електричну енергію, вироблену виробником за «зеленим» тарифом.

У порівнянні зі звільненням від чинності примірним договором РРА, предмет договору був у новому типовому РРА більш конкретизований і розширений, а також містив пряме посилання на нормативний акт НКРЕКП, а саме Порядок.

Загальні умови нового типового РРА, передбачені в статті 2 РРА, були спрощені. Це стало можливим завдяки тому, що ряд нормативно-правових актів НКРЕКП втратив чинність або був скасований, і їх вміст було систематизовано в нових положеннях Порядку. Це спрощення є однією з переваг нової форми РРА, оскільки сприяє більшій ясності та зрозумілості умов договору.

Новий типовий РРА також визначає суб'єктивні права та обов'язки сторін, встановлює правовий контекст, у межах якого вони функціонують і який не може бути переданий третім особам без письмової згоди іншої сторони РРА. Також, новий типовий РРА включає вичерпний перелік обставин непереборної сили, які можуть призвести до неможливості виконання зобов'язань однією зі сторін. Крім того, цей договір має положення, яке встановлює, що на тривалість таких обставин і на спроби усунення їх наслідків сторони звільняються від виконання своїх зобов'язань. Крім того, у новому РРА додано новий пункт, який стверджує, що у випадку, якщо такі обставини тривають понад три місяці, сторони мають право вирішити питання щодо подальшого виконання договору.

У випадку виникнення суперечок, претензій або розбіжностей між сторонами, які можуть виникнути в зв'язку з умовами або виконанням РРА, перш за все слід намагатися вирішувати їх шляхом переговорів. Однак нові положення типового РРА розширили можливості щодо вирішення таких суперечок. Зокрема, вони дозволяють сторонам вибирати судовий орган для вирішення спорів і передбачають можливість одночасного звернення до арбітражу і господарського суду. Крім того, існує можливість звернутися до Центру з вирішення спорів та переговорів Секретаріату Енергетичного

співтовариства для допомоги в мирному вирішенні таких суперечок, до арбітражу (за розглядом Міжнародного арбітражного суду Міжнародної торгової палати (ICC) за Арбітражним регламентом Міжнародної торгової палати) або до господарського суду України.

Дія типового РРА може бути достроково припинена за згодою сторін або за рішенням суду. Якщо об'єкт електроенергетики або черга будівництва електростанції (пускового комплексу), щодо яких укладено договір купівлі-продажу електроенергії за «зеленим» тарифом, не було введено в експлуатацію протягом трьох років з моменту реєстрації відповідної декларації про початок виконання будівельних робіт або отримання дозволу на будівництво, то договір втрачає чинність.

Положення Типового РРА і його можливих додатків можуть бути змінені тільки в разі зміни законодавства. РРА визначає, що ці зміни не можуть звужувати обсяг прав Виробника за «зеленим» тарифом. Також в договорі встановлені правила і строки для внесення таких змін. У такому випадку Гарантований покупець повинен опублікувати їх на своєму вебсайті та надіслати Виробнику нову версію РРА.

Виробник повинен надати підписаний договір Гарантованому покупцеві протягом 15 днів з моменту його отримання і одну копію підписаного додаткового договору, що стосується приведення договору у відповідність до нової редакції. У випадку, якщо Виробник не виконає ці обов'язки, це розглядається як ініціювання розірвання РРА.

Однією з найважливіших нововведень у Типовому РРА є включення положення, яке робить цей договір «bankable» (придатним для фінансування). Це означає, що всі права і обов'язки, що виникають з РРА для однієї зі сторін, не можуть бути передані третій стороні без письмової згоди іншої сторони за договором. «Bankable РРА» є важливою умовою для привернення фінансування для проектів відновлюваної енергетики, оскільки наявність такого договору може вплинути на рішення про виділення коштів і обсяги фінансування. Для

приваблення інвестицій у проекти ВДЕ важливо мати стандартний договір («bankable PPA»), який відповідає вимогам фінансових установ.

З початку вересня 2017 року до діючої стандартної форми PPA були внесені зміни, що передбачали можливість укладання попередніх договорів - pre-PPA для виробників, які мають намір виробляти електроенергію з ВДЕ. Для укладення pre-PPA було достатньо звернутися до Державного підприємства «Енергоринок», і вже багато майбутніх виробників енергії з ВДЕ скористалися цією можливістю. Порядком також передбачено можливість укладання pre-PPA за умови надання необхідних документів відповідно до проекту ВДЕ. Зокрема, 13 серпня 2019 року Регулятор опублікував на своєму веб-сайті проект внесення змін до Постанови № 641 від 26 квітня 2019 року під назвою «Про затвердження законодавчих актів, що регулюють діяльність Гарантованого покупця та купівлі електроенергії за «зеленим» тарифом» («Проект змін до процедур ЗТ»), Цей проект включає в себе поправки до наступних законодавчих актів: Порядок купівлі електроенергії за «зеленим» тарифом («Порядок») та Стандартний договір про купівлю-продаж електроенергії за «зеленим» тарифом між Гарантованим покупцем і суб'єктом господарювання, який виробляє електроенергію з альтернативних джерел енергії («Стандарт ЗТ PPA»). Інформація про проект змін до процедур ЗТ доступна на вебсайті: <http://www.nerc.gov.ua/?news=9313>.

У той же час Регулятор розмістив на своєму вебсайті проект Постанови, що затверджує Типовий договір купівлі-продажу електроенергії між Гарантованим покупцем та суб'єктом господарювання, який отримав право на підтримку в результаті аукціонів («Проект стандартного аукціону PPA»). Проект Постанови, що затверджує проект стандартних аукціонів PPA, доступний на веб-сайті: <http://www.nerc.gov.ua/?news=9314>.

Стандартний PPA ЗТ охоплюватиме виробників електроенергії з відновлюваних джерел, які мають право продавати електроенергію гарантованому покупцеві. Продавці електроенергії в рамках Стандартного PPA ЗТ сплачуватимуть внески до спеціального фонду для вирішення арбітражних

витрат гарантованого покупця, якщо це застосовується. Зроблено незначні поправки до пункту про форс-мажорні обставини для акцентування того, що такі обставини унеможливають виконання РРА та не просто впливають на його виконання. Також встановлено, що форум для вирішення спорів (арбітраж або український комерційний суд) визначається за вибором виробника ВДЕ, якщо цей виробник є іноземною компанією з інвестиціями. Термін для підписання змін до РРА виробниками ВДЕ у разі внесення поправок до Стандартного РРА ЗТ скорочено з 1 місяця до 10 календарних днів (якщо поправку не було підписано, вважається, що Виробник ВДЕ ініціював припинення РРА).

Також 5 липня 2019 року Регулятор розмістив проект постанови, який стосується процедур встановлення, перегляду та припинення застосування «зеленого» тарифу на електроенергію для різних суб'єктів господарювання та споживачів, включаючи енергокооперативи та домогосподарства, які мають установки для виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії («Проект процедури ЗТ»). Процедури ЗТ та пропозиції учасників ринку, знову ж таки доступні на веб-сайті: <http://www.nerc.gov.ua/?news=9312>.

Постановою НКРЕП від 29 грудня 2023 року № 2652 визначено «нове встановлення «зелених» тарифів на електричну енергію та надбавки до «зелених» тарифів за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва для суб'єктів господарювання» [151]. Проте до неї вже були внесені зміни, у відповідності до яких «регулятор залишає за собою право вносити уточнення та зміни до «зелених» тарифів відповідно до економічних потреб та в силу обставин, що складаються на ринку енергетичних послуг» [151].

Згідно з визначенням, вказаним у Правилах роздрібного ринку електричної енергії (ПРРЕЕ), приватне домогосподарство визначається як земельна ділянка, на якій розташовані один або декілька житлових будинків або котеджів (та, в разі наявності господарських (присадибних) будівель, які є

наземними та/або підземними комунікаціями), належить індивідуальному побутовому споживачу на правах власності [162].

Для приватного домогосподарства притаманний такий механізм внутрішнього виробництва як система підтримки активних споживачів, яка призначена для використання власної електричної енергії. Згідно з цією системою, відбувається взаєморозрахунок за вартістю обсягу передачі електричної енергії до електричної мережі генеруючими установками таких споживачів та вартістю електричної енергії, яку вони відбирають з електричної мережі, з урахуванням вартості послуг з передачі та/або розподілу електричної енергії.

Державна підтримка активних споживачів за механізмом самовиробництва здійснюється через гарантований викуп обсягу електричної енергії, який був вироблений з альтернативних джерел енергії та переданий цими активними споживачами на підставі укладеного договору купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва. Цей договір є додатком до договору про постачання електричної енергії споживачу.

Якщо активний споживач укладає договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва, то вартість послуг з розподілу та/або передачі електричної енергії, спожитої активним споживачем, сплачується електропостачальнику або постачальнику універсальних послуг.

Отже активні споживачі укладають договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва з постачальником універсальних послуг або електропостачальником у випадках, передбачених даним Законом.

Активні споживачі, яким надано право на купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом згідно з правилами, визначеними статтею 91 цього Закону, мають можливість укласти договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва в рамках підключеної потужності їхніх генеруючих установок. Договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва укладається згідно зі стандартною формою, затвердженою Національною комісією, що здійснює державне регулювання у

сферах енергетики та комунальних послуг. Також, цей договір включає проведення розрахунків між електропостачальником або постачальником універсальних послуг та активним споживачем з урахуванням погодинного балансування вартості обсягу передачі електричної енергії в електричну мережу та обсягу спожитої електричної енергії з електричної мережі протягом відповідного розрахункового періоду (місяця). Відповідно до умов договору купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва, електропостачальник або постачальник універсальних послуг в односторонньому порядку проводить взаємний розрахунок вартості постачання та споживання електричної енергії, враховуючи вартість послуг з передачі та/або розподілу електричної енергії станом на перше число календарного місяця після закінчення розрахункового періоду.

У випадку, якщо вартість спожитої електричної енергії з мережі перевищує вартість постачаної електричної енергії за розрахунковий період (місяць), різниця у вартості між спожитою та постачаною електричною енергією повинна бути оплачена активним споживачем на користь постачальника. У разі, якщо вартість постачаної електричної енергії перевищує вартість спожитої електричної енергії за розрахунковий період (місяць), різниця у вартості між постачаною та спожитою електричною енергією повинна бути оплачена постачальником на користь активного споживача у наступному місяці.

Зазначається, що: «активні споживачі, які користуються механізмом самовиробництва, мають право змінити свого електропостачальника відповідно до умов, встановлених Законом України «Про ринок електричної енергії» та правилами роздрібного ринку, при цьому зміна електропостачальника відбувається з першого дня наступного календарного місяця» [162; 170].

Взаємовідносини між особою, яка використовує послуги у сфері побутового споживання, та постачальником універсальних послуг пов'язані з продажем та обліком електричної енергії, яка була згенерована з використанням альтернативних джерел енергії приватними господарствами та об'єктами електроенергетики (генеруючими установками). Розрахунки за цю енергію та її

продаж керуються Правилами та договором про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватного господарства. Цей договір є додатком 2 до головного договору про надання послуг у сфері електропостачання між споживачем та постачальником універсальних послуг, відповідно до Цивільного та Господарського кодексів України.

Звертається увага, що «останні рекомендації щодо «зеленого» тарифу для приватних домогосподарств, генеруючі установки яких введені в експлуатацію з 1 січня 2024 року, встановлюється та діють за умови наявності у межах приватного домогосподарства будівель та інших капітальних споруд, споживання електричної енергії приватним домогосподарством» [145].

Зазначимо, що «для процедури встановлення або перегляду «зеленого» тарифу суб'єкт господарювання має подати заяву до НКРЕКП разом із необхідним пакетом документів. Додаткові умови для встановлення «зеленого» тарифу встановлені для суб'єктів господарювання, чий електроенергетичний об'єкт був запущений в експлуатацію після 31 грудня 2019 року і виробляє електричну енергію з використанням сонячного випромінювання з встановленою потужністю більше 1 МВ або вітру з встановленою потужністю більше 5 МВ» [159].

Електричну енергію, яка виробляється приватними домогосподарствами з енергії сонячного випромінювання (генеруючими установками) зі встановленою потужністю до 10 кВт, закупають енергопостачальники, що діють на ліцензійних територіях за регульованим тарифом. Додатковий обсяг електроенергії, що перевищує щомісячне споживання такими домогосподарствами, може бути придбаний за «зеленим» тарифом. Важливо зауважити, що виробництво електроенергії з енергії сонячного випромінювання приватними домогосподарствами не вимагає спеціальної ліцензії. Порядок продажу, обліку та розрахунків за такою електроенергією регулюється національною комісією, яка здійснює державне регулювання у сфері енергетики та відповідно до «Правил роздрібного ринку електричної енергії» [137].

Індивідуальний споживач, який встановив генеруючу установку для перетворення сонячної чи вітрової енергії в електричну енергію, може продавати вироблену електроенергію за «зеленим» тарифом, який встановлюється за умовами договору про постачання електричної енергії універсального постачальника. Постачальник універсальних послуг (ПУП) не може відмовити споживачеві в купівлі електроенергії за «зеленим» тарифом, якщо відповідні умови та вимоги виконані, включаючи приєднання відповідно до встановленого Кодексом систем розподілу [155] порядку та у відповідності вимогам «Правил роздрібного ринку електричної енергії».

З метою реалізації електричної енергії за «зеленим» тарифом, що виробляється генеруючою установкою приватного домогосподарства з використанням сонячного випромінювання, побутовий споживач подає заяву-повідомлення до постачальника універсальних послуг. Заява повинна містити інформацію, яка подається відповідно до форми, визначеної в додатку 13 до Правил роздрібного ринку електричної енергії, а також документ, який підтверджує право власності чи користування об'єктом (наприклад, житловою нерухомістю). У випадку розташування генеруючих установок на земельній ділянці, споживач подає документ, що визначає межі цієї ділянки. До заяви-повідомлення слід додати копії паспорта точки розподілу (передачі) електричної енергії. У заяві споживач обов'язково вказує свої банківські реквізити для отримання коштів від постачальника універсальних послуг за електроенергію, що вироблена генеруючою установкою та реалізована за «зеленим» тарифом.

Постачальник універсальних послуг при прийманні заяви-повідомлення зобов'язаний перевірити повноту інформації та правильність документів. При умові представлення повного пакета документів, заява реєструється в день її отримання. Якщо побутовий споживач надає неповну інформацію чи не всі необхідні документи, постачальник універсальних послуг повинен упродовж 3 робочих днів від дня отримання заяви-повідомлення обґрунтовано відмовити в реєстрації.

Споживач, що отримав відмову, має право повідомити постачальника після усунення причин відмови та представити необхідні підтверджуючі документи. Після отримання повного пакета документів, постачальник реєструє заяву-повідомлення відповідно до Правил роздрібного ринку електричної енергії.

Взаємовідносини між побутовим споживачем та постачальником універсальних послуг, пов'язані з продажем, обліком та розрахунками за електричну енергію, вироблену з альтернативних джерел енергії приватними господарствами, регулюються Правилами та укладеним договором про купівлю-продаж за «зеленим» тарифом.

Побутовий споживач повинен надати копію паспорта точки розподілу (передачі) електричної енергії постачальнику універсальних послуг протягом 15 календарних днів з дня отримання цього паспорта від оператора системи. Це слід зробити не пізніше закінчення календарного місяця, якщо існує укладений договір про постачання електричної енергії з постачальником універсальних послуг.

Згідно з пунктом 11.3.6 «Правил роздрібного ринку електричної енергії»: «копія паспорта точки розподілу (передачі) електричної енергії є обов'язковою складовою частиною договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством» [137].

Постачальники універсальних послуг (ПУП) зобов'язані регулярно розміщувати та оновлювати на своїх веб-сайтах інформацію щодо розміру «зеленого» тарифу для приватних домогосподарств, установленого НКРЕКП, зокрема щокварталу.

Визначені Регулятором величини «зеленого» тарифу застосовуються постачальниками універсальних послуг відповідно до дати подачі та реєстрації заяви-повідомлення про встановлення генеруючої установки побутовим споживачем.

Регулятором на ринку енергетичних послуг виступає НКРЕКП. Верховний Суд, висловив правовий висновок, згідно до якого НКРЕКП, як

уповноважений орган для належного державного регулювання ринку електричної енергії, має повноваження отримувати необхідну інформацію від учасників ринку, включаючи сторони двосторонніх договорів купівлі-продажу електричної енергії, що належать до складу одного вертикально інтегрованого суб'єкта або є афілійованими між собою. Ця інформація включає предмет договору, ціни електричної енергії, обсяги, графіки обсягу, строки та порядок постачання електричної енергії. Необхідно враховувати, що відсутність прямого зазначення в Законі України «Про ринок електричної енергії» стосовно права НКРЕКП отримувати інформацію щодо додаткових домовленостей до двосторонніх договорів не виключає її повноважень з моніторингу ринку, включаючи такі договори. Так-як додаткові договори є невід'ємними частинами двосторонніх договорів, НКРЕКП може отримувати інформацію відносно них на підставі інших законодавчих положень, включаючи статті 3, 5, 6 Закону України «Про ринок електричної енергії» та статті 3 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» [128].

Умови та порядок оплати електричної енергії, виробленої генеруючою установкою приватного домогосподарства, визначені Правилами роздрібного ринку електричної енергії і вказані в договорі про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством.

Отже, будь-яка фізична чи юридична особа може звернутися за отриманням «зеленого» тарифу. Щоб уникнути відмови в укладенні договору на постачання «зеленої» енергії, важливо переконатися, що ви маєте чинний договір на постачання електроенергії.

Для оформлення тарифу слід спочатку визначити потужність, яка подається до вашого об'єкта. Це можна здійснити, звернувшись до вашого постачальника універсальних послуг або переглянувши дані в договорі на приєднання.

У випадку потреби в збільшенні потужності подайте заявку до оператора системи розподілу за відповідним зразком. Після цього підготують технічні

умови та укладуть договір про приєднання протягом 10 днів (або до 20 днів у разі погодження). Після вирішення питань із приєднанням слід розробити та затвердити проектну документацію та виконати будівельні роботи.

Завершивши ці етапи, можна приступити й до будівництва сонячної станції. Після завершення будівництва, подати відповідні документи до вашого постачальника, вказавши технічні характеристики станції та інші необхідні відомості.

Останнім етапом є укладення договору купівлі-продажу за «зеленим» тарифом в Обленерго. Потрібно надати їм всі необхідні документи, підтверджуючи наявність сонячної електростанції та її технічні характеристики. Середній термін підключення до «зеленого» тарифу складає приблизно 30 днів.

Державою розроблена процедура для підключення та ліцензування юридичних осіб, що вибрали роль «донора» альтернативної енергії. Процес включає наступні етапи: проведення закупівлі обладнання, яке відповідає визначеним стандартам та вимогам; монтаж сонячної електростанції згідно з визначеними технічними вимогами; отримання ліцензії від постачальника універсальних послуг для здійснення діяльності в області альтернативної енергії; проходження експертизи для підтвердження відповідності встановленого обладнання вимогам та стандартам; а також узгодження тарифів та укладення договору з компанією ДП «Енергоринок», що представляє інтереси держави, з метою забезпечення стабільного функціонування альтернативних джерел енергії в системі.

Після введення в Україні воєнного стану, відбулися зміни у вимогах до тимчасового приєднання електроустановок. На даний момент регулювання системи розподілу та формування плати за приєднання до систем передачі та розподілу встановлені постановою, що набрала чинності 26 березня 2022 року.

Оператори систем розподілу (ОСР) можуть забезпечувати тимчасове приєднання електроустановок, призначених для споживання електроенергії, з умовою, що замовник дотримується установленої постановою. У такому

випадку оператор системи не має права відмовити в приєднанні. До того ж, послуга з приєднання здійснюється безоплатно.

Важливо відзначити, що протягом шести місяців після скасування або припинення воєнного стану всі тимчасові під'єднання електроустановок повинні бути переоформлені відповідно до положень Кодексу систем розподілу.

3.2. Цивільно-правова відповідальність сторін за договором купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством

У випадку порушення прав споживачів існують різноманітні засоби захисту, кілька з яких може вживати сам споживач, які передбачені законодавством. Ці заходи можуть бути впроваджені безпосередньо споживачем або ж у судовому порядку. Таким чином, поняття «відповідальність» визначається з метою правильного вибору засобів захисту прав споживача та вдосконалення чинного законодавства в цій області.

Відповідальність за порушення прав споживачів може мати різні форми, такі як цивільно-правова, кримінальна та адміністративна. Важливо відзначити, що юридична відповідальність є складовою частиною цивільно-правової відповідальності.

За словами Є. О. Харитонова: «цивільно-правова відповідальність представляє собою сукупність правовідносин, що виникають при покладанні вини за вчинення правопорушення, ініціюються негативними наслідками цього порушення та супроводжуються осудом поведінки правопорушника» [228].

Зокрема, є думка про те, що варто розрізняти різні види відповідальності, такі як моральна, соціальна, політична та юридична. Соціальна відповідальність включає в себе усі аспекти відповідальності у суспільстві, а моральна, політична та юридична відповідальність розглядаються як різновиди соціальної відповідальності. Варто зауважити, що «на відміну від

моральної відповідальності, юридична відповідальність завжди пов'язана з конкретною оцінкою минулих наслідків вчиненої поведінки» [222].

Юридична відповідальність за правопорушення, зокрема цивільно-правова, становить найбільш обговорювану тему в сфері правової науки та правозастосовчої практики. Виділяється подвійна спрямованість юридичної відповідальності в правовій державі: «по-перше, захист прав і свобод особистості; по-друге, ефективна охорона суспільного правопорядку від порушень» [224].

Соціальна відповідальність розглядається у двох аспектах – позитивному та негативному. Моральна відповідальність вважається позитивною, в той час як юридична відповідальність є негативною. Цю класифікацію підтверджують вчені-правознавці, встановлюючи критерії її розмежування. Згідно з деякими дослідниками, особа, установа, організація або посадова особа несуть відповідальність, перш за все, у позитивному контексті за правильне виконання своїх обов'язків. У разі невиконання обов'язків настає відповідальність у негативному сенсі – застосування примусу, стягнення, покарання, тощо. За словами С.С. Алексєєва: «позитивна відповідальність – це беззастережне, строге та найбільш ініціативне виконання своїх обов'язків» [218].

Отже, сутність відповідальності полягає в тому, щоб кожна особа, перш ніж вчинити правопорушення, розглядала можливі наслідки цих дій. Тобто: «юридична відповідальність спирається на особу, яка має певний обов'язок, протягом всього того часу, коли цей обов'язок повинен бути виконаний» [58]. Проте це не означає, що кожен суб'єкт, наприклад, громадянин, несе кримінальну відповідальність незалежно від того, чи вчинив він злочин чи ні.

Інші автори прямо вказують, що «позитивна відповідальність у сфері зобов'язань, по суті, збігається з належним виконанням зобов'язань, і це твердження важко відкинути, однак належне виконання зобов'язань та цивільно-правова відповідальність підпорядковуються різним правилам і не можуть бути реалізовані в одних і тих самих діях боржника, при цьому поки дотримується належне виконання зобов'язань, відповідальність не виникає, а

отже з іншого боку, виникнення відповідальності виключає належне виконання зобов'язань» [2].

У сфері цивільного права існують загальновизнані правові принципи, які визначають основи цивільно-правової відповідальності. Зокрема, зазначається, що юридична підстава для будь-якої форми цивільно-правової відповідальності полягає в порушенні конкретної норми права. Фактичною основою цивільно-правової відповідальності є наявність певних умов, які в сукупності становлять склад цивільного правопорушення. Обов'язковими умовами, які, за загальним правилом, визначають цей склад, є: протиправна поведінка особи; завдана шкода в результаті такої протиправної поведінки; наявність причинного зв'язку між протиправною дією та завданою шкодою; визнання вини особи, яка спричинила збитки [227].

В юридичній науці «існує загальновизнана концепція вини, яка відображає психологічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її наслідків і вважається суб'єктивною підставою цивільно-правової відповідальності» [232]. Важливо відзначити, що в цивільному праві форма вини (умисел, необережність) не впливає на розмір відповідальності порушника, тобто цивільна відповідальність може виникнути у будь-якій формі при наявності вини. Водночас законодавство передбачає випадки відповідальності без вини (незалежно від вини).

Згідно зі статтею 1209 ЦК України «продавець, виготовлювач товару або виконавець робіт (послуг) зобов'язані відшкодувати завдану шкоду, навіть якщо вона виникла внаслідок недоліків товарів чи робіт, незалежно від їх вини та факту перебування потерпілого у договірних відносинах, однак ці особи можуть звільнитися від відповідальності, якщо доведуть, що шкода виникла через непереборну силу, порушення правил користування або зберігання товару» [28].

Шкода, спричинена недоліками продукції, відшкодовується відповідно до Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» [144].

Наголошується що, вказаний нормативно-правовий акт майже повністю включає положення Директиви Ради Європейських Співтовариств «Про уніфікацію правових та адміністративних норм щодо відповідальності виробників за дефектну продукцію» від 25 липня 1985 року № 85/37/374/ЄС.

Щодо порушень умов споживчих договорів, ситуація стає складнішою, оскільки ЦК України у ст. 708 конкретизує вимоги, які покупець (споживач) може пред'явити продавцеві в договорі роздрібної купівлі-продажу в разі виявлення недоліків товару. Слід відзначити, що ця стаття не визначає умови відповідальності продавця, включаючи питання вини в його діях. Вона містить лише одне застереження в частині 1, де йдеться про те, що продавець несе відповідальність за недоліки товару, які він не застеріг у договорі. У частині 2 статті 679 ЦК України вказано, що «продавець відповідає за недоліки товару з гарантією, якщо не доведе, що вони виникли через порушення правил користування чи зберігання товару, дії третіх осіб, випадку або непереборної сили, тобто виникають певні сумніви щодо розповсюдження цієї норми загальної дії на споживчі правовідносини, оскільки вони регулюються спеціальним законодавством» [233].

Постанови Пленуму Верховного Суду України визначають, що вимоги споживача можуть не бути задоволені через неналежну якість товару, якщо продавець або виробник доведуть, що недоліки виникли через порушення правил користування чи зберігання товару споживачем. Таким чином, питання щодо обов'язковості встановлення вини продавця (виробника) у цьому випадку залишається відкритим.

Оскільки споживче законодавство спрямоване на надання високого рівня захисту прав споживачів, було б доцільно включити в Закон «Про захист прав споживачів» ст. 8 положення, що продавець чи виробник повинні нести відповідальність за незазначені недоліки товару, за винятком випадків, коли ці недоліки виникли через дії самого покупця або внаслідок непереборної сили.

Отже, відшкодування збитків вважається універсальною (загальною) формою цивільно-правової відповідальності, яка застосовується навіть у

випадках, коли порушення боржником зобов'язань не призвело до збитків у кредитора [93; 210; 213].

Згідно з ЦК України, у статті 22 визначається поняття збитків, які охоплюють втрати, що спричинені знищенням або пошкодженням майна особи, а також витрати, які особа понесла або повинна понести для відновлення свого порушеного права (фактичні збитки); доходи, які особа могла б отримати у звичайних обставинах, якби її право не було порушене (пропущена вигода). У частині 3 цієї статті встановлюється презумпція повного відшкодування шкоди (тобто усі види збитків), якщо договором або законом не передбачено інше відшкодування в меншому чи більшому обсязі.

У науковій літературі зазначається «цивільно-правова відповідальність виявляє певні особливості та характеристики: майновий характер; відповідальність правопорушника перед потерпілим, тобто одного учасника цивільно-правових відносин перед іншим; компенсаційний характер, що передбачає еквівалентне відшкодування збитків потерпілому; застосування однакових за обсягом заходів відповідальності до різних учасників цивільного обігу за аналогічні правопорушення, що виражає принцип рівності учасників цивільних правовідносин» [181].

Для розгляду відповідальності за порушення прав споживачів у контексті загальних рис цивільно-правової відповідальності важливо розглянути форми цієї відповідальності, які використовуються при порушенні прав споживачів. Зокрема розрізняють дві форми відповідальності за порушення зобов'язань: відшкодування завданих збитків та сплата неустойки.

Загалом, цивільно-правова відповідальність визначається як форма, в якій правопорушник зобов'язаний відшкодовувати додаткові тягарі потерпілому. Ця відповідальність може виявлятися у формі відшкодування збитків, сплати неустойки, втрати завдатку. За думку деяких вчених, міри відповідальності охоплюють відшкодування збитків, неустойку (штраф, пеню), конфіскаційні заходи, а також окремі нетипові міри відповідальності, які включають сплату процентів за безпідставне користування чужими грошима.

Стаття 623 ЦК України визначає відшкодування збитків як універсальну міру відповідальності: «Боржник, який порушив зобов'язання, має відшкодувати кредиторів завдані цим збитки». Ця міра відповідальності відрізняється тим, що може застосовуватися у всіх випадках порушення, якщо закон чи договір не передбачає інших умов.

Згідно із Законом України «Про захист прав споживачів»: «споживач має право на відшкодування збитків у випадках, таких як відсутність своєчасного початку виконання договору або повільне виконання, невиконання вимог замовника стосовно усунення недоліків, істотне відхилення від умов договору чи інші суттєві недоліки, а також надання недостовірної інформації» [164]. У всіх цих випадках споживач має право вимагати відшкодування збитків та розірвання договору.

У деяких ситуаціях споживач має можливість вимагати компенсації не лише збитків, а й завданої шкоди, яка включає як фінансову компенсацію, так і немайнові втрати. Згідно з пунктом 7 статті 15 та пунктом 1 статті 16 Закону України «Про захист прав споживачів», це право виникає, коли шкода виникає внаслідок інформаційних недоліків про продукцію або виробника, або ж внаслідок використання дефектної продукції або продукції неналежної якості.

Слід зауважити, що саме термін «шкода» використовується в статті 16 Закону «Про захист прав споживачів», а не «збитки». При аналізі статті 22 Цивільного кодексу України можна прийти до висновку, що законодавець розглядає відшкодування збитків як один із методів компенсації шкоди. Отже, термін «шкода» наочно ілюструє більш широкий обсяг відшкодування порівняно із поняттям «збитки».

Не заходячи в поле наукових дискусій, що ведуться не одне десятиліття, щодо співвідношення категорій «збитки» та «шкода», опираючись на аналіз наукової та законодавчої літератури визначимо, що споживач, як слабка сторона у відносинах із суб'єктами підприємницької діяльності, визнається такою, що потребує особливого захисту прав. У зв'язку з цим, у законодавстві слід

закріпити принцип повного відшкодування збитків для споживачів, забезпечуючи їм максимальний обсяг захисту.

Цивільне законодавство інших країн, зокрема Німеччини, може слугувати моделлю для створення аналогічних правових концепцій і нормативів. У німецькому праві відшкодування збитків є частиною загального поняття відшкодування шкоди. Параграф 249 Німецького цивільного кодексу (НЦУ) підкреслює «цілісність та недоторканість інтересів потерпілої особи при порушенні договірних зобов'язань, а у разі порушення зобов'язань потерпіла особа може вимагати відшкодування збитків у натуральній формі, і лише тоді, коли неможливе або невчасне надання послуг у натурі, або це пов'язано з значними витратами, може виникнути вимога до відшкодування у грошовій формі (компенсація)» [97].

Важливо відзначити, що «оцінка майнових втрат у грошовому еквіваленті є однією з конкретних характеристик поняття збитків в українському цивільному законодавстві та науковій доктрині» [49, с. 98].

Законодавство про захист прав споживачів передбачає та встановлює форму відповідальності відому як неустойка. Загальні правові принципи неустойки визначені у ЦК України, зокрема в статтях 549-552, 611, 622, 624. Згідно зі статтею 549 ЦК України «неустойкою (штрафом, пенею) визнається грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторі у випадку порушення боржником своїх зобов'язань» [232]. Деякі вчені права зазначають, що: «неустойка є одним із найзручніших методів компенсації втрат, оскільки для її стягнення не потрібно доводити наявність збитків, при цьому достатньо довести факт невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків виконавцем (суб'єктом господарської діяльності)» [233].

Незважаючи на важливість даної правової категорії у контексті її правової сутності, тривалості історичного розвитку та широкого застосування, на сьогодні є багато невирішених питань. Деякі вчені розглядають неустойку як міру відповідальності, інші сприймають її як спосіб оперативного захисту, тоді як треті використовують інші визначення. У пункті 1 статті 549 Цивільного

кодексу України визначається: «Неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання». Статтею 610 Цивільного кодексу України визначається, що порушення зобов'язання є підставою для виникнення права на вимагання сплати неустойки. Таким чином, порушенням зобов'язання вважається його невиконання або неналежне виконання, тобто виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання.

Зазначається, що «неустойка як засіб захисту прав споживачів не знайшла належного закріплення в Законі України «Про захист прав споживачів», однак у частині 9 статті 8 передбачається, що за кожний день затримки виконання вимоги щодо надання товару аналогічної марки та за кожний день затримки усунення недоліків понад встановлений строк (чотирнадцять днів) споживачеві виплачується неустойка в розмірі одного відсотка вартості товару, що представляє собою одноразову суму» [164]. Згідно зі статтею 549 ЦК України: «у разі неналежного виконання або невиконання зобов'язання відсотки нараховуються за кожний день прострочення, якщо договором або законом передбачено застосування неустойки, яка є пенею» [233].

Отже, в умовах затримки виконання вимоги щодо надання товару аналогічної моделі чи усунення недоліків понад визначений строк, передбачається стягування пені у розмірі одного відсотка вартості товару за кожен день прострочення виконання.

У судовій практиці виникають випадки нерівної інтерпретації статті 8, частини 9, абзацу 3 Закону України «Про захист прав споживачів», коли розглядаються справи щодо захисту прав споживачів та вимагання сплати неустойки за порушення умов виконання вимог споживача. Це пояснюється недосконалістю законотворчої техніки при формулюванні цього положення. Зокрема, буквальний зміст статті може призводити до висновку, що неустойка може бути стягнута тільки в разі, якщо споживач подав письмову вимогу щодо усунення недоліку товару та одночасно просив надати йому аналогічний товар

для користування протягом чотирнадцяти днів, і обидві ці вимоги не були вчасно виконані.

Такий висновок може виникнути через використання законодавцем з'єднувача «та» замість відповідного у цьому випадку «та/або» «за кожний день затримки виконання вимоги про надання аналогічного товару та за кожний день затримки усунення недоліків понад установлений строк (чотирнадцять днів)» [164]. Така формулювання може призводити до враження, що обидва порушення повинні відбуватися одночасно. Однак такий підхід до розуміння цього положення може бути неправомірним, враховуючи, що обов'язок створення обмінного фонду передбачено не для всіх видів товарів, і, відповідно, право споживача вимагати аналогічного товару для користування під час ремонту не завжди може бути активоване.

Г. А. Осетинська висловлює думку, що «для підвищення дисципліни в укладанні договорів було б доцільно розширити коло обставин, за яких може бути застосована штрафна неустойка у варіативному розмірі в разі порушення продавцями, виробниками та виконавцями їх основних обов'язків за будь-якими договорами споживчого характеру» [102].

Питання відшкодування негативних наслідків, спричинених моральною шкодою, залишається однією з найбільш актуальних та обговорюваних тем у теорії та практиці цивільної відповідальності.

Стаття 23 ЦК України присвячена питанню відшкодування моральної шкоди. Однак формулювання поняття моральної шкоди суттєво визначила Постанова Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової шкоди)». Згідно з цією постановою «моральна шкода може включати в себе приниження честі, гідності, ділової репутації, моральних переживань у зв'язку з ушкодженням здоров'я, порушенням нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, а також інші негативні наслідки» [173].

Основна конструкція статті 23 ЦК України створює враження, ніби вона підтверджує принцип вини у відшкодуванні моральної шкоди, але закон може передбачати інше. Проте в Законі «Про захист прав споживачів» і ЦК України немає конкретних вказівок. Згідно з частиною 2 статті 23 ЦК України «моральна шкода може бути спричинена фізичному болю та стражданням, душевними стражданнями внаслідок протиправної поведінки, душевними стражданнями через знищення або пошкодження майна, а також приниженням честі, гідності та ділової репутації фізичної або юридичної особи» [233]. Разом з тим, «відшкодування моральної шкоди, заподіяної неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, передбачено відповідно до правила частини 1 статті 1167 ЦК України за умови наявності вини особи, яка завдала шкоди» [231].

Згідно з ч. 1 статті, відшкодування моральної шкоди передбачається лише у випадках вини особи, яка завдала шкоду, за винятком ситуацій, установлених ч. 2 цієї статті. На жаль, в частині другій немає конкретних визначень, що стосуються прав споживачів.

Крім того, у статті 1209 Цивільного кодексу України розглядаються додаткові підстави компенсації шкоди, включаючи моральну, що виникла в результаті дефектів товару, робіт або послуг. Зокрема, виготовлювач товару зобов'язаний відшкодувати шкоду, викликану конструктивними, технологічними, рецептурними та іншими недоліками, а також надавати інформацію про них. Це не залежить від вини виробника чи виконавця робіт (послуг), а також від наявності договірних відносин із зазначеними особами.

Незважаючи на це, відшкодування моральної шкоди, зазначеної в статті 1209, може застосовуватися лише у випадках, передбачених статтею 23 та статтею 1167 ЦК України, що стосуються недоговірних зобов'язань (деліктних). Порушення договірних зобов'язань вимагає конкретного законодавчого чи договірного підтвердження для відшкодування моральної шкоди. На жаль, ЦК України та Закон України «Про захист прав споживачів» не передбачають явного відшкодування виробниками чи продавцями моральної шкоди при

порушенні прав споживачів у разі продажу товарів неналежної якості, якщо це право не визначено договором.

Положення частини 2 статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» надає загальне попередження, вказуючи, що суд, вирішуючи питання щодо задоволення вимог споживача, одночасно розглядає питання про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. У той час як частина 1 статті 611 ЦК України надає загальний перелік можливих засобів захисту в разі порушення договірних зобов'язань, визначених законом або договором. Отже, ці норми не свідчать про те, що продаж товару неналежної якості є самостійною підставою для відшкодування моральної шкоди.

Відповідно до цього споживачу слід довести факт завдання моральної шкоди і наявність обставин, що дають йому право на відшкодування відповідно до вимог частини 2 статті 23, частини 1 статті 611 та частини 2 статті 1167 ЦК України. Зокрема, така позиція визначена в рішеннях Верховного Суду України у справах, пов'язаних із стягненням моральної шкоди від виробників або продавців.

Наприклад, у одній із справ колегія суддів судової палати в цивільних справах Верховного Суду України зауважила, що Закон України «Про захист прав споживачів» та стаття 22 цього Закону надають судам право одночасно розглядати питання відшкодування моральної шкоди та захисту прав споживачів, але не надають самостійної підстави для відшкодування моральної шкоди в разі продажу товару неналежної якості. Спеціально визначені в Законі України «Про захист прав споживачів» випадки відшкодування моральної шкоди стосуються лише небезпечної для життя і здоров'я продукції.

Відсутність чіткого регулювання відповідальності за моральну (немайнову) шкоду в Законі «Про захист прав споживачів» вимагає звернення до положень ЦК України, зокрема, статті 23, яка визначає основні принципи відшкодування моральної шкоди як засобу захисту цивільних прав та інтересів. Однак, розмежування термінів «моральна шкода» і «немайнова шкода»

залишається предметом дискусій в юридичній літературі та може створювати труднощі у визначенні обсягу та відшкодуванні цих видів шкоди [217, с. 234].

На думку дослідників, більш обґрунтованим є використання терміну «компенсація» у контексті моральної шкоди, оскільки, з одного боку, моральна шкода не може бути адекватно оцінена, а з іншого боку, неможливо повністю відновити моральну шкоду незалежно від обставин. Таким чином, можна підтримати тих вчених, які вважають, що «метою компенсації є не винагорода за страждання, а полегшення, згладжування переживань і відновлення психічного стану потерпілого за допомогою грошових коштів, що можуть бути використані на придбання бажаних речей, відпочинок, зміну місця проживання та способу життя» [194]. На жаль, в ЦК України закріплено нормативний термін «відшкодування» (ст. 23 ЦК України), що може викликати сумнів у вдалому вирішенні цієї проблеми.

Ще однією проблемою є визначення розміру відшкодування моральної шкоди, оскільки не існує чіткої методики нарахування компенсації в цьому контексті. У літературі відзначається, що «низький розмір компенсації інколи «ображає» почуття потерпілого і, відповідно, не викликає дисциплінарного впливу на винуватця шкоди» [195].

Щодо визначення розміру компенсації, запропоновано встановлювати межі компенсації моральної шкоди або розробляти чітку методику нарахувань.

Вивчення чинного цивільного законодавства України не дозволяє встановити точний відсоток взаємозв'язку між моральною та майновою шкодою через відсутність окремої норми, яка регулювала б їхню компенсацію. Тим не менш, деякі аспекти цього відношення можна з'ясувати та зробити наступні висновки. Відшкодування моральної шкоди пов'язане із завданням майнової або фізичної шкоди потерпілій особі, а сама моральна шкода підлягає компенсації лише у випадках приниження честі, гідності та ділової репутації (частина. 2 стаття 23 ЦК України). Таким чином, існує певний взаємозв'язок між моральною шкодою та заподіяною майновою шкодою.

Однак, у частині 4 статті 23 ЦК України чітко визначено, що «моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування». Із цього випливає, що навіть у випадку, коли майнова шкода відшкодовується, моральна шкода може бути відшкодована.

При вивченні цивільного законодавства важливо відзначити, що згідно з частиною 1 статті 1209 ЦК України, відшкодування шкоди не залежить від вини продавця, виготовлювача товару або виконавця робіт (послуг). Проте стаття не вказує на можливість відшкодування моральної шкоди на підставі, передбаченої статтею 1209 ЦК України.

Стаття 1167 ЦК України також не включає в перелік підстав для відшкодування моральної шкоди без вини посилення на підстави, встановлені в статті 1209 ЦК України.

У контексті обговорення цивільно-правового захисту, Г. В. Єрмоєнко вказує: «Основною метою цивільно-правового захисту є відновлення прав суб'єктів, чий права порушені. Водночас цивільне право допускає такі засоби захисту, призначенням яких є додатковий вплив на правопорушника з метою його покарання і стимулювання до позитивного ставлення при виконанні своїх цивільних прав та обов'язків у майбутньому. Саме різниця в основних цілях різних способів захисту, призвела до їх поділу на «міри захисту» та «міри відповідальності» [49]. Таким чином, цей поділ свідчить про доцільність розмежування способів захисту цивільних прав на «міри захисту» та «міри відповідальності».

У частині 2 статті 1166 та частині 1 статті 1167 ЦК України закріплено загальний принцип, що є однією з умов застосування майнової та моральної відповідальності. Згідно до Закону «відшкодування моральної шкоди може застосовуватися у всіх випадках порушення прав споживачів, якщо присутня вина правопорушника» [164].

У пункті 2 статті 1167 ЦК України визначено перелік підстав відшкодування моральної шкоди без вини правопорушника, проте цей перелік

не є вичерпним. Згідно з частиною 2 пункту 3 статті 1167 ЦК України, обов'язок відшкодування моральної шкоди споживачу може виникнути в «інших випадках, передбачених законом».

Такий випадок закріплений у статті 1209 ЦК України, де зазначено, що «незалежно від вини виготовлювач товару, виконавець робіт (послуг) зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану фізичній або юридичній особі внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків товарів, робіт (послуг), а також недостовірної або недостатньої інформації про них» [233]. Проте, цей закон не прямує на можливість пред'явлення вимог про відшкодування моральної шкоди у випадку відсутності вини правопорушника.

Згідно з більш поширеним підходом у цивільній науці, цивільна відповідальність поділяється на договірну та позадоговірну.

Зауважимо, що відшкодування моральної шкоди відбувається виключно в рамках позадоговірної відповідальності, як вказує Г. В. Єрмоєнко [50, с. 388]. Звісно, поняття моральної шкоди, її розмір та порядок відшкодування повинні визначатися відповідно до положень Цивільного кодексу України. Таким чином, визначення моменту припинення договору роздрібної купівлі-продажу у вітчизняній цивілістиці набуває важливого практичного значення, оскільки це питання тісно пов'язане із загальним інститутом цивільної відповідальності за порушення зобов'язань, що випливають з договору купівлі-продажу.

Законодавство деяких країн ЄС вказує на можливість відшкодування моральної шкоди в конкретних випадках. У той час як законодавство Франції, Іспанії та Бельгії не передбачає такого відшкодування. У цих країнах суди, враховуючи принципи права, можуть задовольнити позови про відшкодування немайнової шкоди лише у певних обставинах [202].

Щодо захисту прав споживачів електричної енергії та механізм реалізації цього захисту регулюються Законом України «Про ринок електричної енергії», а також іншими законами України, зокрема «Про захист прав споживачів», «Про захист економічної конкуренції», «Про енергозбереження», іншими нормативно-правовими актами.

Відносини між громадянами (споживачами електричної енергії) та енергопостачальниками (операторами) регулюються за Правилами роздрібного ринку електричної енергії (ПРРЕЕ), що були затверджені постановою НКРЕКП від 14 березня 2018 року № 312.

Відповідно до статті 60 Закону України «Про ринок електричної енергії» «захист прав споживачів електричної енергії та механізм реалізації цього захисту регулюються цим Законом, а також іншими законами України, такими як «Про захист прав споживачів», «Про захист економічної конкуренції», іншими нормативно-правовими актами».

Згідно з вимогами Закону та Правил роздрібного ринку електричної енергії, затвердженими постановою НКРЕКП від 14.03.2018 № 312: «учасники ринку під час надання послуг повинні дотримуватись чинного законодавства та умов укладених договорів».

Постачання електричної енергії споживачу може здійснюватись, якщо споживач є стороною чинних договорів про розподіл електричної енергії з оператором системи розподілу (ОСР) та договорів про постачання електричної енергії з відповідним постачальником.

Однак, згідно з пунктом 5.1.2 глави 5.1 розділу V ПРРЕЕ, оператор системи має дотримуватись показників якості електропостачання, які визначають рівень надійності (безперервності) електропостачання та комерційну якість послуг з розподілу (передачі) електричної енергії, а також якість самої електричної енергії, узгоджену з Регулятором. Оператор системи також повинен компенсувати та/або відшкодовувати збитки користувачам системи передачі та системи розподілу, або споживачам у випадках порушення оператором системи показників якості, визначених Регулятором та відповідним договором про надання послуг з розподілу (передачі) електричної енергії.

Оператор системи несе відповідальність відповідно до законодавства України за завдані споживачу збитки, які виникли внаслідок порушення ним умов договору та Правил роздрібного ринку електричної енергії (ПРРЕЕ), як це передбачено пунктом 5.1.4 глави 5.1 розділу V ПРРЕЕ.

Відповідно до пункту 5.1.6 глави 5.1 розділу V ПРРЕЕ, Оператор системи розподілу (ОСР) не несе відповідальності перед споживачем за якість електричної енергії, яка не відповідає встановленим показникам, за умови, що споживач не дотримувався установленого договором режиму електроспоживання, порушував умови договору, такі як перевищення дозволеної (договірної) величини електричної потужності та інші умови, які підтверджено відповідними документами.

Згідно з умовами, визначеними у пунктах 11.4.6 – 11.4.7 глави 11.4 розділу XI Кодексу систем розподілу (КСР) «параметри якості електричної енергії в точках приєднання споживачів під час нормальної експлуатації повинні відповідати стандартам, визначеним у ДСТУ EN 50160:2014 «Характеристики напруги електропостачання в електричних мережах загального призначення», при цьому зміна напруги не повинна перевищувати $\pm 10\%$ від величини номінальної напруги».

Положенням пункту 8.2.2 глави 8.2 розділу VIII ПРРЕЕ встановлено, що «ОСР повинен розглядати претензії/скарги споживачів щодо якості електричної енергії протягом 15 днів з дня отримання, а в разі проведення вимірювань показників якості електричної енергії в точці розподілу електричної енергії – протягом 30 днів». Питання розгляду претензій та скарг, вимірювання показників та відшкодування збитків виникають відповідно до вимог Кодексу систем розподілу (КРС), затвердженого постановою від 14.03.2018 № 310 НКРЕКП.

Процедура розгляду скарг та претензій споживачів з питань якості електричної енергії регламентована у розділі 13.2 Кодексу систем розподілу (КСР).

У випадку отримання скарги, звернення чи претензії від окремого споживача або групи споживачів (колективної скарги/звернення/претензії) стосовно якості електричної енергії, оператор системи розподілу (ОСР) зобов'язаний розглянути її протягом 15 днів з моменту отримання, а в разі проведення вимірювань параметрів якості електричної енергії на точці

розподілу споживача - протягом 30 днів. У випадку колективних скарг/звернень/претензій, розгляд відбувається протягом 45 днів. Повторні скарги/звернення/претензії від того самого споживача протягом строку розгляду розглядаються спільно.

Після розгляду скарги (претензії) споживача стосовно якості електричної енергії, оператор системи розподілу (ОСР) подає письмову відповідь споживачеві. Відповідь повинна включати наступну інформацію:

У випадку визнання скарги/звернення/претензії обґрунтованою, а саме: «причини недотримання показників якості електричної енергії; заходи та строки для усунення причин недотримання показників якості електричної енергії, враховуючи вимоги Кодексу систем розподілу; результати вимірювання параметрів якості електричної енергії, якщо такі вимірювання проводились».

У випадку визнання скарги/звернення/претензії як такої, що не підлягає задоволенню, потрібні «документи, що підтверджують порушення споживачем вимог Кодексу систем розподілу; результати вимірювання параметрів якості електричної енергії, що підтверджують дотримання ОСР нормативів».

У випадку відмови споживача від скарги/звернення/претензії щодо якості електричної енергії «ОСР надає письмову відповідь з інформацією про залишення її без розгляду до закінчення строку її розгляду. При цьому оператор системи розподілу може вислати свого представника для узгодженого з споживачем аналізу можливих причин недотримання показників якості електричної енергії та/або проведення необхідного вимірювання з подальшим наданням відповіді споживачу в рамках визначених вище термінів. Разом із тим, представник ОСР, за необхідності, здійснює вимірювання параметрів якості електричної енергії в точці розподілу протягом не менше 7 календарних днів, за винятком періоду перерв в електропостачанні».

У разі визнання факту недотримання показників якості електричної енергії в точці розподілу електричної енергії споживача, ОСР може скоротити тривалість вимірювання або взагалі не проводити його.

Всі витрати, пов'язані з вимірюванням параметрів якості електричної енергії, несе ОСР.

Споживач має право залучити профільні організації для проведення вимірювань за письмовою згодою ОСР. Отримані таким чином дані вважаються доказом при розгляді скарги/звернення/претензії щодо показників якості електричної енергії. У разі підтвердження факту недотримання показників якості електричної енергії, ОСР зобов'язаний відшкодувати витрати споживача на організацію проведення вимірювань.

Постановою НКРЕКП від 12.06.2018 № 375 був затверджений Порядок забезпечення стандартів якості електропостачання та компенсації за їх недотримання (далі – Порядок № 375). Цей документ визначає загальні та гарантовані стандарти якості електропостачання і встановлює порядок компенсації споживачам в разі невиконання компанією гарантованих стандартів якості.

Оператор системи розподілу (ОСР) має обов'язок відшкодувати споживачеві збитки, які виникли через невиконання показників якості електропостачання. Проте збитки, спричинені форс-мажорними обставинами або виниклі з вини споживача, в електричних мережах споживача чи через порушення ним вимог експлуатації електроприладів, не підлягають відшкодуванню. Якщо ОСР відмовляється відшкодувати збитки, які не зумовлені його винною поведінкою, у відповіді споживачу надаються всі необхідні матеріали, які свідчать про відсутність вини ОСР у завданні збитків через невиконання стандартів якості електропостачання.

У випадку незгоди з результатами розгляду звернення про відшкодування збитків, споживач має право оскаржити рішення в суді.

Відносно нещодавно було висловлено позицію Верховного Суду України стосовно «особливостей проведення контролю НКРЕКП та визначення виду і розміру штрафів для учасників ринку енергетики та комунальних послуг, при розгляді скарги спрямованої проти постанови апеляційної інстанції, якою задоволено позов (позивача) стосовно визнання протиправною та скасування

рішення про накладення штрафу за порушення вимог нормативно-правових актів, що регулюють діяльність на ринку електричної енергії» [127].

Приймаючи рішення про задоволення позову, апеляційний суд враховував, серед іншого, той факт, що несвоєчасне або невнесення звітності, подання недостовірної інформації у звітності та порушення вимог нормативно-правових актів, що регулюють ринок електричної енергії, представляють собою різні види порушень, визначені в пункті 7 та окремо в пункті 2 частини другої статті 77 Закону України «Про ринок електричної енергії». Таким чином, застосування штрафної санкції відповідачем фактично за інший вид порушення, ніж той, що був виявлений та відображений в акті перевірки, є юридичним підґрунтям для визнання неправомірністю та скасування оскаржуваного рішення про накладення штрафу.

Верховний Суд у цій частині погоджується з висновками апеляційного суду та, базуючись на розгляді статті 77 Закону України «Про ринок електричної енергії», вбачає, що «юридична конструкція частини першої цієї статті визначає, що учасники ринку електричної енергії несуть відповідальність в установленому законом порядку та обсягах за порушення нормативно-правових актів, що регулюють функціонування ринку електричної енергії» [127].

Крім того, Верховний Суд відмічає, що зміст положень частини четвертої статті 77 Закону України «Про ринок електричної енергії» дозволяє зробити висновок, що санкції у вигляді штрафу за порушення, яке виявляється в неподанні або несвоєчасному поданні звітності, не передбачені. У цьому контексті, суд підкреслює, що законодавець не відсторонює суб'єкта господарювання, який є учасником ринку електричної енергії, від відповідальності за неподання або несвоєчасне подання звітності, визначеної Законом, і встановлює в частині третій статті 77 зазначеного Закону інші види санкцій, зокрема попередження про необхідність усунення порушень.

Отже, Враховуючи положення статті 77 Закону України «Про ринок електричної енергії» та статті 22 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»,

Верховний Суд прийшов до висновку, що у НКРЕКП існує обмеження дискреційних повноважень при визначенні виду та конкретного розміру санкції для учасника ринку електричної енергії. Це обмеження пов'язане з видом конкретного порушення, за яке може бути застосована відповідна санкція згідно із законом; ступенем тяжкості порушення, визначеної впливом на споживачів та функціонування ринку електричної енергії; поведінкою порушника, включаючи ставлення учасника ринку до вчиненого порушення та спрямованість його дій на усунення або приховання наслідків такого порушення.

У зв'язку з питанням визначення виду та розмірів санкцій за правопорушення на ринку енергетики та комунальних послуг, дане питання розглядається в контексті постанов Верховного Суду України від 11 березня 2021 року у справі № 640/20494/19, від 8 липня 2021 року у справі № 160/1598/20 та від 2 листопада 2022 року у справі № 260/2484/21. Згідно з цим висновком «широке тлумачення терміну «інші нормативно-правові акти», що використовується у Ліцензійних умовах, може призвести до непередбачуваного застосування цього пункту, надаючи НКРЕКП широкі дискреційні повноваження без чітких меж» [131].

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, термін «згідно із законом» вимагає наявності визначеної правової підстави в національному законодавстві та доступності відповідного законодавства для відповідної особи. Поняття «якість закону» включає «чіткість, точність, недвозначність, зрозумілість, узгодженість, доступність, виконуваність, передбачуваність і послідовність» [98]. Норми, які не відповідають цим критеріям, суперечать принципу верховенства права і можуть порушувати конституційні права особи, позбавляючи її можливості адекватного захисту від необмеженого втручання владних повноважень у її права.

Ще одним прикладом із практики Верховного Суду України є справа «яка справа стосується оскарження рішення НКРЕКП від 10 березня 2021 року № 395 «Про накладення штрафу на ТОВ «ДТЕК СХІДЕНЕРГО» за порушення вимог нормативно-правових актів, які регулюють функціонування ринку

електричної енергії, та порушення Ліцензійних умов з виробництва електричної енергії» [133]. Визначені порушення включають в себеб «відсутність у виробника електричної енергії необхідних резервів палива для забезпечення безпеки постачання електричної енергії та невідкладне повідомлення Міністерства, Регулятора та оператора системи передачі про факти чи обставини, що можуть становити загрозу безпеці постачання електроенергії» [133].

В юридичній практиці визначено поняття дискреційних повноважень, які означають, що адміністративний орган в межах, визначених законом, має можливість самостійно вибирати один із кількох варіантів конкретного правомірного рішення на свій розсуд. Однак повноваження державних органів не є дискреційними, якщо існує лише один законно обґрунтований та правомірний варіант поведінки суб'єкта владних повноважень. Таким чином, у випадку визначених законодавством умов відповідач зобов'язаний вчинити конкретні дії, і якщо він цього не робить, його можна примусити до цього за допомогою судового порядку.

Національна комісія, посилаючись на висновки, викладені в рішенні Верховного Суду від 21.04.2021 року у справі № 480/2675/20, вказує, що у випадку виявлення порушень у діяльності суб'єкта господарювання під час проведеної згідно з установленими процедурами перевірки, вирішення питання про визначення конкретного розміру санкцій в рамках, визначених частиною четвертою, з урахуванням вимог частини п'ятої статті 77 Закону № 2019-VIII, є владою Нацкомісії і має характер дискреційних повноважень.

У даній справі було визначено, що оспорювана постанова Національної комісії не включає жодного обґрунтування, яке пояснює тяжкість скоєного правопорушення ТОВ «ДТЕК СХІДЕНЕРГО» та відповідність розміру штрафу цьому порушенню.

Також, до недавнього часу, закон звільняв суб'єктів ВДЕ від відповідальності за небаланси і гарантував повну компенсацію недоотриманого прибутку у разі можливих обмежень. Проте 23 лютого 2021 року було успішно

впроваджено відповідальність суб'єктів ВДЕ за небаланси, які виникають внаслідок різниці між прогностичними та фактичними обсягами виробництва і споживання енергоресурсів. Таким чином, всі виробники електричної енергії за «зеленим» тарифом, які входять до балансувальної групи ДП «Гарантованого покупця» були зобов'язані сплатити частку відшкодування вартості вирішення небалансу електричної енергії ДП «Гарантованого покупця» [1].

Згідно із Законом України «Про ринок електричної енергії», небаланси електричної енергії визначаються як відхилення між реальними обсягами постачання або споживання, імпорту та експорту електричної енергії сторони, яка несе відповідальність за небаланс, та обсягами електричної енергії, яку ця сторона купує чи продає. Розрахунок небалансів проводиться відповідно до встановлених правил ринку для кожного розрахункового періоду.

В Європейському Союзі правила щодо балансування на ринку електричної енергії регулюються Регламентом (ЄС) 2017/2195 від 23 листопада 2017 року, який визначає основні принципи балансування електроенергії. Згідно з цим регламентом, небаланс - це відхилення обсягу електричної енергії, розрахованого для сторони, відповідальної за небаланси, від різниці між виділеним обсягом та кінцевою позицією цієї сторони, включаючи будь-які коригування небалансу протягом визначеного періоду.

Такі небаланси можуть бути позитивними або негативними в залежності від різниці між відпуском та споживанням електроенергії.

У випадку позитивного небалансу, коли обсяг відпуску електричної енергії перевищує обсяг, запланований до продажу, або обсяг спожитої електричної енергії менший, ніж обсяг закупленої, маємо надлишок виробленої, але неспожитої електричної енергії.

У випадку негативного небалансу, коли обсяг відпуску електричної енергії менший, ніж запланований, або обсяг спожитої більший, ніж закупленої, виникає дефіцит виробленої електричної енергії або потреба в додатковому закупівлі для споживання. Оплата за небаланси вирішується оператором системи передачі (ОСП) Національної енергетичної компанії «Укренерго»

наступним чином. При позитивному небалансі ОСП викуповує надлишок електричної енергії, проте за меншою ціною, ніж на інших сегментах ринку. При негативному небалансі сторона, відповідальна за баланс, має докуповувати електричну енергію за вищими цінами, і ці витрати покладаються на цю сторону.

Для розуміння, хто несе відповідальність за небаланси, слід визначити, яка сторона відповідає за баланс на ринку електричної енергії в Україні.

В Україні відповідальність за баланс несуть учасники ринку, що мають зобов'язання повідомляти та виконувати свої графіки подачі електричної енергії на годинній основі відповідно до обсягів купленої та/або проданої електроенергії, а також фінансово відповідальний перед оператором системи передачі (ОСП) за свої небаланси. Усі учасники ринку електричної енергії, за винятком споживачів, що придбали її за договором про постачання, несуть відповідальність за небаланси.

В Європейському Союзі вимоги щодо відповідальності за небаланси для виробників відновлювальної енергії (ВДЕ) зазнали змін згідно з регламентом (ЄС) 2019/943 від 5 червня 2019 року, який стосується внутрішнього ринку електроенергії. Згідно з цим регламентом, всі виробники ВДЕ несуть відповідальність за небаланси, за винятком наступних категорій: «демонстраційні проекти інноваційних технологій; установки, які отримують підтримку відповідно до правил ЄС щодо державної допомоги та були введені в експлуатацію до 4 липня 2019 року; об'єкти ВДЕ з встановленою потужністю менше 400 кВт, які були введені в експлуатацію до 1 січня 2026 року; для об'єктів ВДЕ в ЄС, які були введені в експлуатацію після 1 січня 2026 року, звільнення від відповідальності за небаланс може застосовуватися лише до установок із встановленою потужністю менше 200 кВт» [271].

Починаючи з 2021 року, виробники відновлювальної енергії (ВДЕ) в Україні також несуть відповідальність за небаланси в межах балансуєної групи гарантованого покупця. Зокрема «вони компенсують гарантованому покупцеві вартість врегулювання небалансів за наступними умовами: Для об'єктів ВДЕ з

встановленою потужністю більше 1 МВт: з 1 січня 2021 року - 50%; з 1 січня 2022 року - 100%; Для об'єктів ВДЕ з встановленою потужністю менше 1 МВт: з 1 січня 2021 року - 10%, з подальшим збільшенням на 10% щороку до 100% у 2030 році, при цьому для виробників ВДЕ, які компенсують вартість врегулювання небалансів до 31 грудня 2029 року, встановлені допустимі відхилення у фактичних погодинних обсягах відпуску електричної енергії на рівні 10% для вітрової генерації та 5% для сонячної генерації» [271].

Вирішення небалансів у системі електроенергетики, відповідно до статті 70 Закону України «Про ринок електричної енергії», передбачає вчинення стороною, яка несе відповідальність за баланс, відповідних правочинів щодо купівлі-продажу електричної енергії з оператором системи передачі (ОСП) в обсягах небалансів за цінами, визначеними згідно з правилами ринку. У заснованому на цьому принципі процесі регулювання небалансів можливий шляхом продажу надлишкової електричної енергії або придбання недостатнього обсягу на балансуєчому ринку.

Основні кроки учасників ринку для вирішення небалансів включають: становлення стороною, відповідальною за баланс, або учасником балансуєчої групи для передачі фінансової відповідальності іншій стороні, що несе відповідальність за баланс; укладання договору про врегулювання небалансів з ОСП, в якому визначаються умови та обов'язки сторін; забезпечення гарантій виконання фінансових зобов'язань, передбачених у договорах про врегулювання небалансів, відповідно до встановлених Правил ринку.

Важливою особливістю є те, що згідно з пунктом 6.1.1 Правил ринку, гарантований покупець звільнений від обов'язку подавати ОСП фінансові гарантії виконання зобов'язань за договорами щодо врегулювання небалансів електроенергії.

Згідно з Правилами ринку «гарантований покупець несе фінансову відповідальність перед оператором системи передачі (ОСП) за небаланси електричної енергії всіх учасників балансуєчої групи, при цьому вартість небалансів гарантованого покупця обчислюється ОСП для кожного

розрахункового періоду доби в залежності від обсягу небалансів та їх цін, визначених згідно з Правилами ринку» [161].

Водночас, відзначається, що «учасники балансуючої групи несуть фінансову відповідальність за небаланси перед стороною, відповідальною за баланс, у межах своїх небалансів електричної енергії, а отже виробники ВДЕ, що є учасниками балансуючої групи гарантованого покупця, несуть відповідальність за небаланси перед гарантованим покупцем» [209].

Так, науковцями стверджується, що «усі учасники ринку електричної енергії в Україні, за винятком певних виробників ВДЕ та споживачів, зобов'язані нести фінансову відповідальність за небаланси електричної енергії перед оператором системи передачі, однак ця відповідальність залежить від результатів врегулювання небалансів» [105].

Отже, введення відповідальності для суб'єктів відновлювальної енергетики (ВДЕ) за виявлені небаланси і, в результаті, подолання дефіциту енергії в Україні, є значущим досягненням у регулюванні юридичного статусу суб'єктів «зеленої» енергетики. Наприклад, завдяки звільненню суб'єктів ВДЕ від відповідальності за небаланси та гарантуванню їм повного відшкодування збитків, єдиний покупець «зеленої» енергії - ДП «Гарантований покупець» - мав борг перед виробниками ВДЕ на суму понад 7 мільярдів гривень станом на квітень 2020 року.

Якщо розглядати конкретний приклад, то в лютому 2021 року ДП «Гарантований покупець» вперше виставило рахунки виробникам електроенергії за виявлені небаланси, що виникли в січні 2021 року [1].

Відповідно до законодавства, виробники електроенергії повинні внести частку вартості врегулювання дисбалансу протягом трьох робочих днів після отримання відповідного акта. Випадки, коли виробники не сплачують у встановлений термін, призводять до їх виключення з балансуючої групи «Гарантованого покупця» і, в результаті, втрати можливості продажу виробленої електроенергії за «зеленим» тарифом.

3.3. Припинення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством

Вивчення питань щодо регулювання договірних правовідносин між фізичними або юридичними особами було предметом розгляду та дослідження неодноразово і надалі залишається актуальним. Зокрема, у системі договірного права важливим є дослідження підстав і порядку визначення поняття, класифікації, зміни або розірвання договорів. Варто звернути увагу, що згідно з законодавством України, зокрема згідно з ЦК України, укладення договорів між суб'єктами цивільного права, а також зміна або розірвання цих договорів із підстав для виникнення цивільних прав і обов'язків осіб (частина 2 статті 11 ЦК України). Зазначено, що договір є одним із видів правочинів і визнається законною дією.

Цивільне законодавство України визначило основи для зміни та розірвання договорів. Однією з таких підстав для розірвання або зміни договору є узгодження сторін, що беруть участь у цьому договорі (частина 1 стаття 651 ЦК України). Це пов'язано з обов'язковістю виконання умов договору для сторін, що визначено положеннями статті 629 ЦК України. Проте важливо зазначити, що не завжди згода сторін договору щодо його зміни або припинення (розірвання) є достатньою, особливо коли договір укладено на користь третьої особи, тобто особи, яка має намір використовувати права, надані цим договором.

Отже, на підставі рішення суду або за вимогою однієї зі сторін договору, останній може бути змінений або розірваний, якщо інша сторона порушила значущі умови виконання договору. Додатково, розглядаючи судові рішення: «договір може бути розірваний або змінений і в інших обставинах за запитом однієї зі сторін договору, що регулюється чинним законодавством або умовами самого договору» [91].

Щодо односторонньої відмови від договору, така дія може здійснюватися у відповідності до умов, передбачених законом або умовами самого договору.

Одностороння відмова однієї зі сторін договору від виконання цього договору здійснюється без необхідності отримання судового рішення. Внаслідок цього, одностороння відмова особи від договору призводить до його розірвання, і в разі часткової односторонньої відмови від договору – до зміни умов цього договору.

Отже, крім узгодження між двома сторонами, які уклали договір в інтересах третьої особи, для припинення чи зміни договору необхідна ще одна умова - згода самої третьої особи, якщо інше не передбачено законом або умовами договору (частина 3 стаття 636 ЦК України).

Втім ЦК України також регулює інші підстави для припинення (розірвання) або зміни договору, такі як: розірвання або зміни за вимогою однієї зі сторін договору за рішенням суду (частина 2 стаття 651 ЦК України), а також виявлення бажання однієї зі сторін договору односторонньо відмовитися від виконання цього договору (частина 3 стаття 651 ЦК України).

Розглянемо деякі положення ЦК України, які визначають підстави для розірвання або зміни договору за наявності істотних обставин. Відповідно до статті 652 ЦК України: «якщо істотні обставини змінились настільки, що сторони договору, за наявності можливості передбачити такі зміни та істотні обставини, могли б не укласти договір взагалі або одразу передбачити інші умови виконання договору, то договір може бути змінений або розірваний» [181].

Важливо зауважити, що істотні обставини мають зовнішній характер і їх поява не порушує можливість виконання умов договору, але створює не вигідні умови для обох сторін договору, суттєво впливаючи на їхні взаємні інтереси.

Важливо відзначити, що поняття істотних обставин, які викликають розірвання або зміну договору, не має бути ототожнене з поняттям «непереборної сили», оскільки остання унеможлиблює виконання умов договору, і за таких умов сторони не несуть відповідальності. Таким чином, «правова регламентація зміни та розірвання договору за істотних обставин,

відповідно до положень ЦК України, спрямована на забезпечення балансу інтересів сторін договору» [257].

На основі вище викладеного виникає питання щодо того, як саме сторони можуть змінити чи анулювати істотні умови договору і в якій мірі це можливо. Ця проблема ускладнюється тим, що серед істотних умов неможливо чітко виділити, які з них є основними, а які - додатковими. Згідно з нормативно-правовим регулюванням договорів, можна припустити, що «питання про можливість зміни чи виключення істотних умов з договору не обмежено жодними заборонними положеннями цивільного законодавства» [91, с. 44].

Зміна істотних умов для виконання умов договору після його укладення вважається автономним правом сторін, яке не є обмеженим [91, с. 44]. Окрім того, виключення окремих умов змісту договору після його укладення частково може бути компенсоване положеннями статті 213 ЦК України. Оскільки для укладення договору необхідно досягти певної згоди стосовно істотних обставин, вважається, що для досягнення мети необхідна наявність у змісті договору істотних умов, які визнані законом і є необхідними для договору.

Отже, сторони мають певну автономію у визначенні істотних умов договору та можуть укладати договір, враховуючи свої потреби та інтереси. При цьому вони можуть змінювати чи виключати істотні умови, які спричиняють зміну обставин після укладення договору, але повинні це робити відповідно до закону й у рамках встановлених процедур.

У контексті свободи договору, укладання будь-якої договору, зазвичай передбачається, що всі учасники такого договору мають інтереси, які враховуються на умовах, що забезпечують оптимальний баланс між їхніми інтересами. Кожна особа оцінює свій інтерес у виконанні того чи іншого договору, враховуючи не абстрактну ситуацію, а всі наявні зовнішні обставини та передбачені прогнози щодо їх розвитку у майбутньому.

Відповідно Постанові КЦС ВС від 30 вересня 2020 року у справі № 559/1605/18, свобода укладання договору охоплює кілька ключових аспектів, серед яких важливо відзначити можливість самостійного вибору сторонами

договору, вибір конкретного контрагента, визначення типу договору та умов його укладання, а також форми документа. У реалізації цього принципу необхідно враховувати вимоги ЦК України, інших актів цивільного законодавства, традицій ділового обороту, а також принципи розумності та справедливості.

Законодавець, закріплюючи свободу договору, визначив не лише його основні принципи, але також встановив обмеження. Ці обмеження визначаються врахуванням ряду чинників, таких як вимоги законодавства, зокрема Цивільного кодексу України, а також звичаїв бізнесового середовища.

Ці обмеження не лише є важливим елементом законодавчого контролю, а й виступають як рамки для саморегулювання. Таким чином, при реалізації принципу свободи договору необхідно узгоджувати інтереси сторін договору з вимогами закону, що визначаються як мінімальні стандарти справедливості та розумності.

При укладенні договору, оцінюючи можливість змін у зовнішніх обставинах у майбутньому, сторони зазвичай намагаються захистити свої інтереси в разі таких змін. Наприклад, передбачаючи можливість знецінення орендної плати через різкий інфляційний ріст, орендодавець може вимагати визначення еквівалента орендної плати в стабільній валюті під час укладення орендного договору.

Проте, під час виконання договору можуть виникати зміни зовнішніх обставин, які суттєво впливають на інтереси сторін, і, не могли бути передбачені ними при укладенні договору.

У підсумку, у контексті свободи договору, сторони мають право узгоджувати умови договору на основі своїх інтересів та розглядати можливі наслідки змін зовнішніх обставин. Проте існує можливість, що не передбачені події можуть виникнути під час виконання договору, що вимагає додаткового аналізу і регулювання таких ситуацій в рамках договору.

Розірвання або зміна договору через істотні зміни обставин є окремим випадком припинення або модифікації договірних зобов'язань. Його метою є

«відновлення балансу інтересів між сторонами договору, який був суттєво порушений через непередбачені зміни зовнішніх обставин, над якими сторони не мають контролю» [91, с. 44].

Суттєві зміни в отримуваній вигоді або повна втрата очікуваного позитивного результату з боку сторони договору можуть виникнути через суттєві зміни обставин, такі як ринкові умови або невдача в досягненні цілі, для якої було укладено договір (наприклад, заборона виконання робіт на придбаній земельній ділянці для будівництва).

Зниження цінності очікуваного результату виконання зобов'язань за договором повинно бути об'єктивно вимірним і мати конкретні показники, інакше проста зміна поглядів сторони, яка отримує результат, не повинна впливати на цінність виконання. Щодо марності мети укладення договору, вона може бути врахована лише в тому випадку, коли конкретна ціль договору була відомою або повинна була бути відомою обом сторонам договору.

Аналіз інституту істотної зміни обставин у порівнянні з інститутом неможливості виконання зобов'язань є необхідним у зв'язку з тим, що в багатьох правових системах країн Європейського Союзу на початку XX століття питання неможливості виконання зобов'язань розглядалися як випадки економічної неможливості. Правило, яке було характерним для класичних римських юристів, переважно стосувалося формальних зобов'язань, спрямованих на передачу речей у власність. Основним принципом було «неможливо нічого, що не зобов'язує», і це принцип був важливим у визначенні впливу неможливості виконання.

У літературі виділяють два види неможливості виконання: «фактичну, або фізичну, неможливість і юридичну неможливість виконання зобов'язань». Юридичне поняття неможливості включає в себе неможливість виконання через акти або заборони органів державної влади. Сучасне право допускає такий випадок лише в разі дій актів державних органів, але не органів місцевого самоврядування. Ця практика часто призводила до відмови у задоволенні вимог позивача виключно за такими формальними підставами.

Найчастіше фізична неможливість виконання застосовується у випадках, коли індивідуально визначені речі знищуються. Цей підхід також підтримується положеннями Конвенції ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів» та підтримується ключовими рішеннями основних міжнародних третейських інститутів.

Із вищезазначеного можна зробити висновок про те, що застосування положень статті 607 ЦК України до грошових зобов'язань є необґрунтованим, і це також виключає можливість застосування цих положень до вимог зацікавленої сторони з посиленням на її власну неплатоспроможність.

Проте, для застосування статті 607 ЦК України потрібно, серед іншого, дотримуватися правила, згідно з яким неможливість виконання не передбачає абсолютної фізичної неможливості. Вона вказує лише на неможливість виконати зобов'язання тими засобами, які були визначені до виникнення обставин, що призвели до неможливості виконання зобов'язання.

Незважаючи на певні недоліки стосовно встановлення моменту настання неможливості виконання у статті 607 ЦК України, це положення все ж містить вимоги про подальшу неможливість виконання зобов'язань, оскільки неможливість призводить до недійсності всього зобов'язання, оскільки неможливе не може стати предметом зобов'язань. Такий підхід до подальшої об'єктивної неможливості виконання був закріплений у статті 79 Конвенції ООН про договори купівлі-продажу міжнародних товарів.

У деяких європейських країнах, зокрема в Нідерландах, існують моральні критерії неможливості, які враховуються при вирішенні справ [216]. Такі критерії включають у себе питання сумлінності і доброї волі сторін наприклад, ст. 6:258 ЦК Нідерландів).

Аналогічні висновки можна знайти і в роботах деяких дослідників, які, крім фактичної (фізичної та юридичної) неможливості, розрізняли також логічну неможливість. Логічна неможливість включала випадки, коли виконання було надзвичайно важким або суперечило моральним чи етичним принципам. Важливо відзначити, що, окрім зазначених категорій неможливості,

вони також виділяли економічну неможливість, яку «не можна було звести лише до зміни кон'юнктури цін».

Вищезазначена класифікація також була зафіксована в німецькому праві, де відрізняють суб'єктивну, об'єктивну і практичну категорії неможливості [205]. У відміну від положень статті 607 ЦК України, німецьке цивільне законодавство надає кредитору право використовувати певний набір засобів правового захисту, до якого входить, зокрема, реституція, припинення договору та вимога збитків.

Як зазначається в науковій літературі «відсутність прямого закріплення права вимагати збитки у статті 607 ЦК України, не має розглядатися як обмеження можливостей використання засобів правового захисту стороною, чії майнові інтереси постраждали внаслідок об'єктивних обставин. У цьому випадку кожна сторона має право вимагати повернення того, що вона не отримала. Інакше існує ризик безпідставного збагачення однієї із сторін договору» [181].

Хоча конструкція практичної неможливості невідома сучасному українському праву, суди на практиці використовують схожий підхід при аналізі справ, пов'язаних з істотними змінами обставин.

Питання щодо застосування «моральної неможливості» актуальні виключно для зобов'язальних правовідносин з вираженим елементом особистої участі й довіри, наприклад у фідучіарних правовідносинах. Для прикладу, ці положення можна застосовувати до неможливості виконання зобов'язань за договором надання послуг, де вимагається особиста участь виконавця (наприклад, через хворобу виконавця).

Деякі дослідники наголошують на об'єктивній неможливості виконання, яка не може бути спричинена умисними винними діями або бездіяльністю учасника зобов'язальних правовідносин. Крім того, вони підкреслюють абсолютний і безумовний характер такої неможливості, що виключає тимчасову неможливість виконання зобов'язань.

Положення статті 607 ЦК України спрямовані «на повне припинення зобов'язання або припинення частини зобов'язання, яке стало неможливим

через об'єктивні причини, при цьому застосування інституту істотної зміни обставин (стаття 652 ЦК України) спрямовано на забезпечення того, щоб договір як такий залишався вигідною для сторін в умовах нових обставин» [233]. Метою цього інституту є відновлення балансу інтересів сторін договору, який був суттєво порушений через непередбачені зміни зовнішніх обставин, які не залежать від їхньої волі.

У випадках, коли стаття 607 ЦК України застосовується, подальше виконання зобов'язання в принципі стає неможливим, наприклад, через загибель речі або інші об'єктивні обставини, які настали без участі зацікавленої сторони. У випадку, коли розглядається можливість застосування статті 652 Цивільного кодексу України, виконання зобов'язань за договором, у принципі, можливе, але таке виконання буде пов'язане з такими зусиллями і витратами зацікавленої сторони, що це нівелює будь-який сенс укладення договорів для сторін.

У галузі цивільного законодавства встановлена концепція «розірвання договору» (передбачена статтями 651-654 ЦК України). Ця концепція включає в себе можливість припинення договору за взаємною згодою сторін, на підставі рішення суду або внаслідок односторонньої відмови від договору. У спеціальних положеннях ЦК України часто використовується термін «відмова від договору» (наприклад, у статтях 665, 739, 766, 782) [134].

Односторонню відмову від договору в тих випадках, коли вона передбачена законом або договором, слід розглядати як односторонній правочин. Це волевиявлення особи, спрямоване на припинення цивільних прав та обов'язків, і вона отримує юридичний статус, визначений відповідними нормами права.

Також існують певні відмінності у визначенні причинно-наслідкового зв'язку між об'єктивними обставинами та застосуванням інституту неможливості виконання зобов'язання. Суди частіше задовольняють вимоги позивачів, посилаючись на статтю 607 ЦК України, і обґрунтовують відмову в задоволенні вимог за статтею 652 ЦК України відсутністю доведення причинно-наслідкового зв'язку. Відповідно до статті 652 ЦК України, для того, щоб будь-

яка зміна обставин вважалася суттєвою, необхідно виконати чотири умови одночасно. Зазначена стаття може бути використана, якщо сторони доведуть, що на момент укладення договору вони вважали відповідні обставини непередбаченими, нездоланими, надмірними, і жодна сторона договору не припускала необхідності покласти ризик зміни обставин події на зацікавлену сторону.

Таким чином, законодавством встановлюються додаткові вимоги до характеру істотності, до впливу зазначених подій на динаміку зобов'язальних правовідносин, тощо. Одночасно з цим, суди надають перевагу застосуванню положень статті 607 ЦК України, оскільки в цьому випадку не потрібно проводити детальний аналіз фактичних обставин справи та вирішувати питання про наслідки розірвання договору відповідно до статті 652 ЦК України.

Також існують відмінності в можливості виключення застосування положень статей 607 та 652 ЦК України до відносин сторін договору. Застосування положень статті 652 ЦК України можна виключити, вказавши про це явним чином у договорі між сторонами. Положення статті 607 ЦК України таку можливість не передбачають. Крім того, у разі припинення зобов'язання відповідно до статті 607 ЦК України, сторона може пред'явити вимогу про безпідставне збагачення. Застосування статті 652 ЦК України надає суду право визначити наслідки зміни або розірвання договору з урахуванням принципу справедливого розподілу витрат сторін, зазначених у зв'язку з виконанням договору. Отже, статті 607 та 652 ЦК України, незважаючи на зовнішню схожість і те, що в судовій практиці існують випадки плутанини, відрізняються за деякими критеріями.

Якщо порівнювати функції інститутів неможливості виконання зобов'язання та істотної зміни обставин, можна виокремити важливі відмінності: «функція, яка включає інститут неможливості виконання зобов'язання спрямований на припинення зобов'язання; інститут істотної зміни обставин спрямований на підтримання балансу інтересів сторін та забезпечення економічної прийнятності договору; механізм застосування, що складається із

інституту неможливості виконання застосовується автоматично, тобто без додаткових дій сторін договору та інститут істотної зміни обставин застосовується лише на підставі вимоги сторони договору і в більшості випадків на підставі рішення суду» [181].

Ці відмінності вказують на унікальність обох інститутів та підкреслюють їхню різну роль у регулюванні динаміки зобов'язальних правовідносин.

Існує тонка межа між положеннями частини 1 статті 617 статті 652 ЦК України, що спричиняє певні труднощі в розмежуванні обставин непереборної сили від істотної зміни обставин. Такі труднощі виникають не лише через нерозуміння правової природи, функціональної ролі та внутрішньої логіки цих правових інститутів, але також через можливість теоретично «виникнення ситуацій, які одночасно відповідають вимогам непереборної сили та призводять до істотної зміни обставин». Навіть у сучасних вітчизняних дослідженнях правильно вказується на необхідність чіткого визначення між інститутами істотної зміни обставин і непереборної сили (форс-мажору).

Послуги з розподілу електричної енергії надаються Користувачам системи розподілу неперервно, за винятком ситуацій, які передбачені в договорі про надання послуг з розподілу електричної енергії та Кодексі системи розподілу (далі – КСР).

Згідно з Кодексом системи розподілу електроенергії (КСР), припинення розподілу електричної енергії може мати місце в різних ситуаціях, зокрема «за заявою користувача: припинення (тимчасове або остаточне) експлуатації електроустановки; продаж або передача прав власності або користування об'єктом користувача; інші тимчасові причини припинення електропостачання, такі як виконання будівельних, аварійно-відновлювальних робіт тощо. За зверненням електропостачальника: припинення електроживлення споживача електричної енергії у випадках, передбачених Правилами роздрібного ринку електричної енергії» [155].

За ініціативою оператора системи розподілу (ОСР) «закінчення строку дії або розірвання договору про надання послуг з розподілу електроенергії;

несплата або неповна оплата послуг згідно з умовами договору про надання послуг з розподілу електроенергії; виявлення несанкціонованого відбору електроенергії або втручання в роботу засобів обліку електроенергії чи елементів системи розподілу; інші випадки, такі як наявність заборгованості за несанкціонований відбір електроенергії, несанкціоноване відновлення електроживлення та невиконання вимог припису уповноваженого представника органу виконавчої влади» [155].

За ініціативою адміністратора комерційного обліку: «невиконання обґрунтованих вимог щодо приведення засобів розрахункового обліку до вимог щодо технічного стану, передбачених Кодексом комерційного обліку; за форс-мажорними обставинами, включаючи застосування графіків та протиаварійних систем для зниження електроспоживання з метою запобігання порушенню режиму роботи об'єднаної енергетичної системи України та аварійні перерви електропостачання» [155].

Припинення повного чи часткового постачання електроенергії споживачу відбувається за умови повідомлення споживача не пізніше, ніж за 10 робочих днів до дня відключення. Причини відключення включають: «заборгованість за спожиту електроенергію відповідно до умов договору з електропостачальником; недопущення уповноважених представників електропостачальника до розрахункових засобів комерційного обліку електроенергії, розташованих на території споживача» [155].

Для споживача, який у встановленому законодавством порядку визнаний банкрутом, припинення електропостачання у зв'язку з заборгованістю може відбутися без попередження. Це можливо у випадку існування від'ємного сальдо на особовому рахунку згідно з показниками засобу комерційного обліку, за винятком ситуацій, коли споживач своєчасно розраховується за поточне споживання електроенергії, а погашення його заборгованості входить до заходів, спрямованих на задоволення вимог кредиторів.

Попередження щодо припинення електропостачання надається споживачу через індивідуальне письмове повідомлення, яке включає наступну інформацію:

підстава, дата і час, з якого електропостачання буде повністю або частково припинено; прізвище, ім'я, по батькові та підпис відповідальної особи, яка складає попередження.

Отримання попередження вважається здійсненим у такі строки: 1) дата особистого вручення, підтверджена підписом отримувача та/або реєстрацією вхідної кореспонденції; 2) або третій календарний день від дати отримання поштою рекомендованим листом в поштовому відділенні, що обслуговує адресата.

Попередження про припинення електропостачання може надаватися іншими способами, передбаченими договором із постачальником.

У випадку, коли причиною відключення є заборгованість споживача перед постачальником, в повідомленні також вказується сума заборгованості за відповідним договором та період, за який ця заборгованість виникла.

Якщо споживач усуває порушення до визначеного строку, що підтверджується відповідним чином до дня відключення, електропостачання не припиняється.

Обмеження або припинення електропостачання захищеним споживачам проводиться відповідно до встановлених вимог, затверджених Кабінетом Міністрів України (пункт 7.14. розділу VII Правил).

Припинення подачі електроенергії споживачеві регулюється оператором системи відповідно до визначень, визначених Кодексом системи передачі та Кодексом системи розподілу.

Згідно з розділом VII Правил, коли рішення про зупинення чи обмеження електропостачання приймається через заборгованість по декількох об'єктах, які вказані в договорі з електропостачальником, вимкнення може застосовуватися до всіх об'єктів споживача.

Якщо у споживача є два або більше договори з різними електропостачальниками для одного об'єкта, зупинення чи обмеження електропостачання повинно відбуватися для всього обсягу його споживання,

незалежно від того, чи подавали такі електропостачальники заяву оператору системи розподілу.

Для суб'єктів ЖКГ, житлових кооперативів та інших спільних власників багатоквартирних будинків, в тому числі домогосподарств, заходи щодо припинення чи обмеження постачання електроенергії надаються в першу чергу щодо електроустановок адміністративного, виробничого та службового призначення.

На час розгляду судових справ, пов'язаних із порушенням споживачем Правил та/або умов договору про припинення електропостачання, які виникають з оспорюваного порушення, відключення не здійснюється за умови своєчасного подання споживачем до моменту відключення судового рішення про прийняття позовної заяви для розгляду. Відновлення електропостачання стає можливим при відкритті провадження у справі після відключення.

Рахунок за спожиту електроенергію має бути розрахований протягом 5 робочих днів для непобутових споживачів і протягом 10 робочих днів для побутових споживачів або в інший строк, узгоджений договором, але не пізніше 20 календарних днів після закінчення розрахункового періоду.

У разі розірвання договору між електропостачальником та споживачем до відновлення електропостачання споживач може самостійно подати запит на відновлення електропостачання (за умови укладання нового договору про постачання з іншим електропостачальником) або такий запит може надавати новий електропостачальник для даного споживача.

Чинне законодавство України визначає підстави для припинення чинності «зеленого» тарифу, включаючи наступне «заява суб'єкта господарювання; закінчення строку дії «зеленого» тарифу; анулювання ліцензії на право провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії; невиконання обов'язку щодо подання до НКРЕКП, заяви та необхідних документів у визначені законом строки щодо встановлення або перегляду «зеленого» тарифу, при цьому ця основа включає в себе ситуації, коли загальна встановлена потужність електрогенеруючого обладнання на об'єкті

електроенергетики, якому встановлений або був встановлений «зелений» тариф, збільшується шляхом проведення реконструкції, технічного переоснащення або капітального ремонту через додаткове встановлення обладнання або його заміну; визнання в установленому порядку інформації, яка міститься в документах, поданих для встановлення «зеленого» тарифу, недостовірною або такою, що не відповідає дійсності» [159].

Згідно з положенням частини 41 статті 71 Закону України «Про ринок електричної енергії»: «підприємства, які виготовляють електроенергію з альтернативних джерел енергії на об'єктах електроенергетики або в процесі будівництва таких об'єктів (пускових комплексів) і реалізують електроенергію за «зеленим» тарифом, мають право вийти зі складу балансуючої групи гарантованого покупця». Це може бути здійснено шляхом призупинення чинності договору про купівлю-продаж електроенергії за «зеленим» тарифом. Процедура виходу підприємств, включаючи об'єкти електроенергетики із визначеним «зеленим» тарифом, з балансуючої групи гарантованого покупця проводиться відповідно до встановлених правил ринку та враховує вимоги, визначені порядком придбання електроенергії гарантованим покупцем, яка виробляється з використанням альтернативних джерел енергії. Цей процес здійснюється через укладання додаткового договору про призупинення чинності договору між гарантованим покупцем і виробником, якому призначено «зелений» тариф.

Згідно з процедурою, визначеною в Порядку купівлі гарантованим покупцем електричної енергії, який було затверджено рішенням НКРЕКП від 26 квітня 2019 року № 641 (відредаговано рішенням НКРЕКП від 25 квітня 2023 року № 758), призупинення чинності договору про купівлю-продаж електроенергії за «зеленим» тарифом може мати місце не раніше, ніж через 20 календарних днів з моменту подання продавцем заяви про призупинення договору гарантованому покупцю, та розпочинається з першого дня календарного місяця.

Для укладення додаткового договору про призупинення дії договору про купівлю-продаж електроенергії за «зеленим» тарифом, продавець подає гарантованому покупцеві заяву про призупинення зазначеного договору, вказуючи заплановану дату призупинення, та надає підписану своєю уповноваженою особою додатковий договір Цей документ повинен відповідати стандартній формі, визначеній в додатку до типового договору купівлі-продажу електроенергії за «зеленим» тарифом.

Упродовж 5 робочих днів від отримання заяви та додаткового договору гарантований покупець повертає продавцеві підписаний своєю уповноваженою особою документ про призупинення. Призупинення дії договору купівлі-продажу електроенергії за «зеленим» тарифом є тимчасовим і триває до відновлення його чинності сторонами.

Треба зазначити, що Рішення про встановлення або припинення дії «зеленого» тарифу для суб'єктів господарювання, споживачів електроенергії, включаючи енергетичні кооперативи та приватні домогосподарства, приймаються на засіданні НКРЕКП. Це вирішення виноситься в рамках відкритого слухання, згідно з вимогами, визначеними у статті 14 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» [159].

У положеннях Закону України «Про ринок електричної енергії» закріплено, що «у разі вилучення всіх об'єктів електроенергетики або черг їх будівництва з балансуєючої групи гарантованого покупця, суб'єкт господарювання приймає рішення щодо призупинення дії договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом в цілому або його розірвання» [170].

Вилучення та включення об'єктів електроенергетики або черг їх будівництва (пускових комплексів) з балансуєючої групи гарантованого покупця реалізується відповідно до встановлених правил ринку. Цей процес враховує вимоги щодо придбання гарантованим покупцем електричної енергії, виробленої з альтернативних джерел енергії, а також правил функціонування

балансуючої групи гарантованого покупця. Включає в себе укладання додаткових договорів про призупинення або відновлення дії договорів між гарантованим покупцем та виробником, якому призначено «зелений» тариф, або їх розірвання.

У положеннях Закону України «Про ринок електричної енергії» визначаються: «тимчасове зупинення дії договору про участь у балансуєчій групі; призупинення дії договору між гарантованим покупцем та виробником з «зеленим» тарифом; включення об'єкта електроенергетики або черг його будівництва (пускових комплексів), які мають «зелений» тариф, до балансуєчій групи гарантованого покупця; призупинення чинності договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом; поновлення чинності договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом; призупинення або припинення (розірвання) договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом та договору про участь у балансуєчій групі гарантованого покупця, тощо» [170].

Разом із тим, вказаним законодавчим актом закріплено, що «суб'єкт господарювання, який виключив з балансуєчій групи гарантованого покупця об'єкт електроенергетики або черги його будівництва шляхом припинення або розірвання договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом, має право звернутися до гарантованого покупця із заявою про повторне укладення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом або його поновлення» [170]. Звертається увага, що: «призупинення дії або припинення чи розірвання договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом не звільняє сторони від належного виконання зобов'язань протягом періоду перебування у балансуєчій групі гарантованого покупця» [170].

Важливо також, що будівництво, капітальний ремонт, реконструкція, реставрація та технічне переоснащення об'єктів електроенергетики або черг їх будівництва (пускових комплексів) суб'єктами господарювання, які генерують електричну енергію з альтернативних джерел, при умові, що не збільшується

встановлена потужність об'єкта електроенергетики та для яких встановлений «зелений» тариф, не може послужити підставою для зміни розміру «зеленого» тарифу, його анулювання або припинення для вказаних об'єктів електроенергетики або черг будівництва електростанції (пускового комплексу) [145].

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено комплексне дослідження договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. Це дослідження сприяло визначенню поняття та особливостей даного договору та концепції «зеленого» тарифу, а також вивченню порядку укладання договору, відповідальності сторін та наслідків припинення договору. Додатково, були розроблені науково-теоретичні пропозиції для вирішення проблемних аспектів у галузі договірних відносин, що стосуються купівлі-продажу електроенергії за «зеленим» тарифом. На основі проведених досліджень можна зробити наступні висновки:

1. До введення нової моделі ринку електроенергії, єдиним оптовим покупцем електроенергії за «зеленим» тарифом було Державне підприємство «Енергоринок». Закон передбачив створення Гарантованого покупця електричної енергії як правонаступника Енергоринку в галузі відновлюваної електроенергетики.

Таким чином, з 1 липня 2019 року виробники електроенергії з відновлюваних джерел продають свою продукцію Гарантованому покупцю, який є правонаступником Енергоринку. Гарантований покупець має зобов'язання придбати всю електроенергію з відновлюваних джерел, яка не була реалізована за двосторонніми договорами, і сприяти збільшенню частки виробництва такої електроенергії до 1 січня 2030 року. Отже, нова модель ринку електроенергії створює основи для розвитку договірних відносин для виробників електроенергії з відновлюваних джерел. Держава на законодавчому рівні гарантує виконання зобов'язань щодо закупівлі електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел, протягом усього терміну дії Закону України «Про альтернативні джерела енергії» та оплату цієї електроенергії в повному обсязі, при цьому купівля-продаж електроенергії між сторонами у особі виробника, якому встановлено «зелений» тариф та гарантованого покупця, здійснюється на підставі типового договору.

2. Договір купівлі-продажу виступає як основний інструмент регулювання суспільних відносин і функціонує як посередник у переході права власності за плату, може бути визнаний юридичним фактом. Відповідно до цього договору сторони приймають на себе взаємні зобов'язання, які регулюються правовими нормами. Договір купівлі-продажу електричної енергії – це договір між виробником або постачальником електроенергії (продавцем) та споживачем (покупцем), яка передбачає постачання та споживання електроенергії згідно з умовами, визначеними у договорі.

3. Законодавство України передбачає наявність певних правил та вимог для укладання та виконання договорів купівлі-продажу електричної енергії. Також звертається увага на те, що відносини за договорами купівлі-продажу електричної енергії за зеленим тарифом, регулюються відповідним законодавством України та підзаконними спеціалізованими актами, які визначають права та обов'язки сторін договору, механізм формування тарифів на електричну енергію, порядок розрахунків за її споживання та багато інших питань.

4. Основні труднощі, що виникають на практиці укладання договорів купівлі продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом - це спори щодо укладення договору та його змісту, оскільки, електрична енергія, як особливий об'єкт цивільних прав і товар, відрізняється наявністю характеристик, що відсутні в інших товарах, і відсутністю характеристик, що притаманні іншим товарам. Таким чином, лише окремі положення, що стосуються передачі права власності за договором купівлі-продажу, застосовуються до постачання електричної енергії.

5. У сучасній науковій літературі виникає дискусія стосовно того, чи можна вважати енергію річчю. У законодавстві ЦК України та ГК України стало актуальнішим вивчення цього питання, оскільки визначено, що річ - це предмет матеріального світу. Разом із тим, енергію не слід розглядати в якості звичайного предмету матеріального світу, оскільки це властивість матерії, якій притаманний певний стан (напруга струму, температура води, пара і тощо). Ця

властивість проявляється у здатності здійснювати корисну роботу, забезпечувати виконання певних операцій технологічного характеру, а також створювати, для трудової діяльності необхідні умови.

6. Пропонується доповнити статтю 179 ЦК України визначенням електричної енергії як особливого предмету матеріального світу, стосовно якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Зокрема, зазначити електричну енергію як специфічний товар (майно) відповідно до якого можуть виникати відносини купівлі-продажу, визначивши правовий статус сторін, умови припинення або розірвання та ключові аспекти відповідальності.

7. Електрична енергія, як особливий об'єкт цивільних прав і товар, відрізняється наявністю характеристик, що відсутні в інших товарах, і відсутністю характеристик, що притаманні іншим товарам. Традиційно товар визначається як результат трудової діяльності, призначений для подальшої продажу. Тобто товарами визнаються об'єкти, які володіють оборотоздатністю та продаються в ході торговельної діяльності на підставі договорів. Проте наш інтерес, передусім, спрямований на розгляд електричної енергії як особливого виду товару, який продається як на оптовому, так і на роздрібному ринках електричної енергії.

8. На даний момент у юридичній доктрині також відсутня чітка позиція стосовно визначення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. У випадку, коли предметом договору є електрична енергія, відповідні юридичні відносини можуть підлягати регулюванню не лише згідно до ЦК України, але й іншими законами та правовими актами, а також правилами, які прийняті відповідно до них. Проте таке регулювання застосовується лише в тій частині, яка не визначена ЦК України.

9. Також потребує перегляду концепція набуття права та припинення власності стосовно електричної, теплової та інших видів енергії. Зокрема, якщо розглядати дану позицію в рамках запропонованого дослідження то за приватними домогосподарствами доцільно закріпити набуття та припинення

права власності на майно, у нашому випадку на електричну енергію, тому потребує удосконалення відповідно до сучасних потреб суспільства глава 24 та глава 25 ЦК України.

10. У Правилах роздрібного ринку електричної енергії, приватне домогосподарство визначається як земельна ділянка, на якій розташовані один або декілька житлових будинків або котеджів (та, в разі наявності господарських (присадибних) будівель, які є наземними та/або підземними комунікаціями), належить індивідуальному побутовому споживачу на правах власності.

Для приватного домогосподарства притаманний такий механізм внутрішнього виробництва як система підтримки активних споживачів, яка призначена для використання власної електричної енергії. Згідно з цією системою, відбувається взаєморозрахунок за вартістю обсягу передачі електричної енергії до електричної мережі генеруючими установками таких споживачів та вартістю електричної енергії, яку вони відбирають з електричної мережі.

11. У відповідності до стандартної форми, затвердженої НКРЕКП, укладається договір купівлі-продажу електричної енергії за механізмом самовиробництва. Зазначений договір включає проведення розрахунків між постачальником електроенергії та активним споживачем, з урахуванням встановленого погодинного балансування вартості обсягів передачі електроенергії в електричну мережу та обсягу її споживання протягом відповідного розрахункового періоду. Взаємовідносини між особою, яка використовує послуги у сфері побутового споживання, та постачальником універсальних послуг пов'язані з продажем та обліком електричної енергії, яка була згенерована з використанням альтернативних джерел енергії приватними господарствами та об'єктами електроенергетики (генеруючими установками). Розрахунки за цю енергію та її продаж керуються відповідними Правилами та договором.

12. У випадку виникнення суперечок, претензій або розбіжностей між сторонами, які можуть виникнути у зв'язку з умовами або виконанням РРА,

перш за все слід намагатися вирішувати їх шляхом переговорів до звернення до судових органів. Однак нові положення типового РРА розширили можливості щодо вирішення таких суперечок. Зокрема, вони дозволяють сторонам вибирати судовий орган для вирішення спорів і передбачають можливість одночасного звернення до арбітражу і господарського суду. Крім того, існує можливість звернутися до Центру з вирішення спорів та переговорів Секретаріату Енергетичного співтовариства для допомоги в мирному вирішенні таких суперечок, до арбітражу (за розглядом Міжнародного арбітражного суду Міжнародної торгової палати (ІСС) за Арбітражним регламентом Міжнародної торгової палати) або до господарського суду України.

13. Рішення про встановлення або припинення дії «зеленого» тарифу для суб'єктів господарювання, споживачів електроенергії, включаючи енергетичні кооперативи та приватні домогосподарства, приймаються на засіданні НКРЕКП. Стосовно випадків із вилучення всіх об'єктів електроенергетики або черг будівництва пускових комплексів з балансуєної групи гарантованого покупця, суб'єкт господарювання може прийняти рішення стосовно призупинення дії договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом повністю або припинити його дію шляхом розірвання такого договору. Відмічається, що законодавством передбачено процедуру поновлення, зокрема поновлення чинності договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом, а також договору участі в балансуєній групі гарантованого покупця, що відбувається з першого дня календарного місяця, однак не раніше, ніж через 60 календарних днів з дня подання суб'єктом господарювання відповідної заяви гарантованому покупцеві про відновлення дії вказаних договорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Гарантований покупець» «Запровадження відповідальності суб'єктів ВДЕ за небаланси відбулось успішно» від 23.02.2021 р. URL: <https://www.gpee.com.ua/main/news?id=579>.
2. Безклубий І. Запрошення до наукової дискусії про правову відповідальність. *Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. К., 2010. Чис. У. С. 18 -22 .
3. Беяневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 592с.
4. Беяневич О. А. Господарський договір та способи його укладення: навч. посіб. Київ : Наукова думка, 2002. 392 с.
5. Бервено С. М. Проблеми договірного права України : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.
6. Бервено С. Цивільно-правова характеристика укладення договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 4. С. 10-13.
7. Білоусов Ю. В., Черняк О. Ю. Цивільно-правовий статус споживача : у контексті адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу : монографія. К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. 239 с.
8. Богославець В.М. Договори про надання правових послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 256 с.
9. Богославець В.М. Юридична характеристика договору-правовідношення щодо надання правових послуг. *Приватне право і підприємництво*. 2007. № 6. С. 116-120.
10. Богославець В.М. Договір про надання правової допомоги: цивільно-правовий правочин. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2004. Вип. XIV. С. 88-93.

11. Бошук Є.М. Зелена економіка в системі економічної безпеки. *Věda a perspektivy*. 2021 № 1 (1): С. 47-58
12. Вавженчук С. Я. Договір купівлі-продажу: класична доктрина та проблеми українського цивільного права. *Юридичний вісник*. 2010. № 4 (17). С. 73-76.
13. Вавженчук С. Я. Договірне право : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2011. 584 с.
14. Вавженчук С. Я. Основні конструктивні елементи договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 2. С. 90-93.
15. Васильєва В. В. Договір як підстава виникнення цивільно-правового зобов'язання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2013. 214 с.
16. Великанова М. М. Теоретичні питання укладення цивільно-правових договорів. *Юридичний вісник*. 2011. № 1 (18). С. 57-61.
17. Венецька М. В. Право вимоги. Енциклопедія цивільного права. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2009. 952 с.
18. Веретельник Л. К. Систематизація договорів у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 2007. 19 с.
19. Волошин О. Л. Розвиток альтернативної енергетики в Україні: сучасний стан та результативність механізмів державного регулювання. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 176-181.
20. Гайдаєнко І. Альтернативна енергетика в Україні: стан та перспективи розвитку. *Наукові записки з української історії*. 2014. Вип. 34. С. 146-151.
21. Гелетуха Г.Г., Желєзна Т.А., Прахівник А.К. Аналіз енергетичних стратегій країн ЄС та світу в них відновлюваних джерел енергії. *Аналітична записка БАУ*. 2015. № 13. URL: <http://www.uabio.org/activity/uabio-analytics> (дата звернення: 15.12.2023).
22. Гетьман А.П., Борисова В.І., Євсєєв О.П. Договір як універсальна правова конструкція : монографія. Харків : Право, 2012. 428 с.

23. Гладь Ю. О. Право вимоги як особливий різновид майна. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 186-190.
24. Голубєва Н. Ю. Особливості зобов'язань, що виникають з договору постачання енергетичними ресурсами та іншими ресурсами через приєднану мережу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С. 86-91.
25. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
26. Господарський кодекс України : науково-практичний коментар. Харків : Одисей, 2004. 673 с.
27. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності : підручник. 4-те вид. перероб. та допов. К. : Центр учбової літератури, 2008. 432 с.
28. Гринько С. Д. Шкода як обов'язкова умова виникнення деліктних зобов'язань за Цивільним кодексом України. *Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 12 травня 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 41-44.
29. Гудима М. М. До питання про поняття предмета цивільного договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 23. Ч. I. Т. 1. С. 182-186.
30. Гуйван П. Д. Правове регулювання постачання електричною енергією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 2000. 19 с.
31. Гуйван П. Часові та змістовні регулятори договору енергопостачання. *Юридичний вісник*. 2022. Вип. 3. С.82-89.
32. Денисюк В.В. Акцепт як стадія укладення цивільно-правового договору. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. №. 61. С. 575-583.
33. Деревянко Б.В. Господарське право: особлива частина (правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки) : навчальний посібник. МВС України, Донецький державний університет внутрішніх справ. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 314 с.

34. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження в Україні (Держенергефективності) : офіційний сайт. URL : <http://saee.gov.ua/uk/news/3336>
35. Дзюбенко Л.О. Класифікація договорів про надання послуг. *Митна справа*. 2013. № 3(87). Ч. 2. С. 153-158.
36. Договір купівлі-продажу / Л.М. Горбунова, С.В. Богачов, І.Ф. Іванчук, Ю.В. Трало; Міністерство юстиції України. Київ : ТОВ «Поліграф-Експрес», 2006. 61 с.
37. Договір як універсальна правова конструкція : монографія / А.П. Гетьман, В.І. Борисова, О.П. Євсєєв та ін.; за ред. А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. Харків, 2012. 432 с.
38. Договірне право в умовах ринкової економіки : конспект лекцій / І.В. Жилінкова, В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. І.В. Жилінкової, В.І. Борисової. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. 116 с.
39. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.; за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
40. Долінський А., Клименко В. Когенерація – нові потужності для енергетики. *Вісник Національної академії наук України*. 2002. № 4. С. 26-32.
41. Драпак М. Дороге задоволення. Нинішні тарифи для підтримки зеленої енергетики неадекватно високі. URL : https://texty.org.ua/articles/84623/Doroge_zadovolenna_Nynishni_taryfy_dla_pidtrymky_zelenoji-84623/
42. Дришлюк В.І. Публічний договір (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 23 с.
43. Дришлюк В.І. Правова природа та поняття публічного договору за цивільним законодавством України. *Проблеми правового забезпечення підприємницької діяльності, пов'язаної з морем* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 квіт. 2006 р.). Одеса, 2006. С. 77-79.

44. Дрішлюк В.І. Публічний договір (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 23 с.
45. Дудла І.О. Захист прав споживачів : навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.
46. Дудченко Д. Теорія договору: до історії виникнення та обґрунтування. *Сучасні проблеми адаптації цивільного законодавства до стандартів ЄС*. Львів : ЛДУ, 2006. С. 103-104.
47. Енциклопедія сучасної України. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=20698
48. Смільчик С. Послуга в цивільному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 3. С. 105-108.
49. Єрмоєнко Г.В. Відповідальність у цивільному праві. Цивільне право України : академічний курс : підруч. Т. 1. К. : ІнЮре, 2003. 520 с.
50. Єрмоєнко Г.В. Відшкодування моральної шкоди. Цивільне право України : підручник. К., 2003. Т.2. 514 с.
51. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України. М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
52. Загарій В. К., Ковальчук Т. Г. Відновлювана енергетика: тенденції розвитку у світі та Україні. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Випуск 36. С. 70-75
53. Зобов'язальне право України : підручник / Голубєва Н.Ю., Харитонов Є.О. К. : Істина, 2011. 848 с.
54. Зозуляк І.І. Істотні умови договору: теоретичний аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 2009. 172 с.

55. Зябіна Є. А., Люльов О. В., Пімоненко Т. В. Розвиток зеленої енергетики як шлях до енергетичної незалежності національної економіки: досвід країн ЄС. *Науковий вісник Полісся*. 2020. 3(19). С. 39-48.

56. Інструкція з ведення погосподарського обліку в сільських, селищних та міських радах : наказ від 11.04.2016 р. № 56. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0689-16#Text>

57. Історія держави і права зарубіжних країн - Маймескулов Л.М. - 7. Французький цивільний кодекс 1804 року. URL : <https://westudents.com.ua/glavy/60628-7-frantsuzkiy-tsivlniy-kodeks-1804-roku.html>

58. Канзафарова І.С. Теорія цивільно-правової відповідальності : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 264 с.

59. Карлащук В. «Зелений» акциз: чи стане він вироком для відновлювальної енергетики в Україні. *СУСПІЛЬНЕ НОВИНИ* : вебсайт. 23 червня 2021. URL: <https://suspilne.media/141764-zelenij-akciz-ci-stane-vin-virokom-dla-zelenoi-energetiki/>

60. Карнаух Б. Власність як майно і майно як власність. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав* : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Ч.Н. Азімова (м. Харків, 18 грудня 2015 р.). Х., 2016. С. 185-188.

61. Касич А.О., Литвиненко Я.О Чинники розвитку альтернативної енергетики у сучасних умовах. *ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО*. 2017. Випуск 12. С. 93-99.

62. Кваша Т. К., Мусіна Л. А. Вимірювання зеленого зростання в Україні: концепції, системи індикаторів, досвід формування та перспективи застосування : монографія. 2015. 280 с.

63. Кваша Т.К. Перспективні напрями іноваційного розвитку енергетики в світі та Україні. *Економічна теорія. Економічний вісник*. 2018. № 3. С. 21-31.

64. Кицик Я.Р. Використання примірних та типових договорів у галузі електроенергетики України. *Приватне право і підприємництво*. 2016. № 16. С. 120-123.

65. Кізлова О.С. Загальні положення про договір в праві та законодавстві. Окремі види договорів у сучасному законодавстві України : колективна монографія / за заг. ред. О.С. Кізлової. Одеса, 2013. 392 с.

66. Клопов І. О. Техніко-економічні засади використання альтернативних джерел енергії. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип. 1. С. 137-143.

67. Кніпер Р. Власність, володіння та їх відображення в договірному праві. *Право України*. 2012. № 9. С. 37-43.

68. Конституційне подання народного депутата України Дубінського О.А. URL : https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_332_2020.pdf

69. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141

70. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

71. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. К. : Алерта, 2017. 494 с.

72. Кохановська О.В. Втілення та реалізація ідей розробників ЦК України щодо нормативного закріплення поняття та видів об'єктів цивільних прав. Актуальні проблеми приватного права України : зб. статей до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Наталії Семенівни Кузнєцової / відп. ред. Р.А. Майданик та О. В. Кохановська. К. : ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 247-271.

73. Кохановська О.В. Нормативне закріплення поняття та видів об'єктів цивільних прав як втілення та реалізація ідей розробників ЦК України. *Спогади про Людину, Вченого, Цивіліста епохи (до 85-річчя від Дня народження академіка Ярославнії Миколаївни Шевченко)* / за заг. ред. Р.О. Стефанчука. К. : АртЕк, 2017. С.153-175.

74. Кошарська Л., Бредньова В., Шахов В. Зелена енергетика: стан та

перспективи. *Вісник Одеського національного морського університету*. 2023. № 68. 178-189.

75. Кудря С. О. Стан та перспективи розвитку відновлюваної енергетики в Україні (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 7 жовтня 2015 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 12. С. 19-26.

76. Кузнєцова Н.С. Договір у механізмі регулювання цивільно-правових відносин. *Право України*. 2012. № 9. С. 12-18.

77. Кузьмінський Є.В., Голуб Н.Б., Щурська К.О. Стан, проблеми та перспективи біоенергетики в Україні. *Відновлювана енергетика*. 2009. № 4. С.70-76.

78. Кучерява І.М., Сорокіна Н.Л. Відновлювана енергетика в світі та Україні станом на 2019 р. - початок 2020 р. *Гідроенергетика України*. 2020. № 12. С. 38-44.

79. Ландсберг Г.С. Елементарний підручник фізики. Том 3. URL : http://lexikoukr.ho.ua/divannot/scien_physics.html

80. Ліга антитрасту : допис. URL: <https://www.facebook.com/league.antitrust/posts/268234217994867>

81. Луць В. Інститут договору в цивільному праві України (до 10-ї річниці чинності ЦК України). *Приватне право*. 2013. № 2. С. 29-37.

82. Луць В.В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 118-128.

83. Мачуський В.В., Постульга В.Є. Господарське законодавство : навч. посібн. Київ : КНЕУ, 2004. 275 с.

84. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. №№ 44-45, 46-47, 48. Ст. 112.

85. Михайлова, Л., Семенишина, І., & Шпатакова, О. Зелена енергетика як чинник енергетичної незалежності України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2090/2018>

86. Мілаш В.С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання : монографія. Х. : ХНУМГ, 2014. 227 с.
87. Міндарьова М. Ю. Облігації як об'єкт цивільного обороту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків. 2015. 219 с.
88. Мірошниченко А.М., Попов Ю.Ю. Укладення договорів на аукціоні: можливість усної форми та відмови від нотаріального посвідчення (зокрема щодо нерухомості), недійсність, способи захисту прав учасників. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 1 (9). С. 154-164.
89. Мороз О.В. Предмет цивільно-правового договору. *Право та інновації*. 2020. № 1. С. 40-45.
90. Мхитарян Н.М. Енергетика нетрадиційних і відновлювальних джерел : Дослід і перспективи. Київ : Видавництво «Наукова думка», 1999. 314 с.
91. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: в 4 т. Т. 1. Загальні положення. Особисті немайнові права фізичної особи. Права власності та інші речові права / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В.В. Кривенко, В. Г. Ротань. Київ: А.С.К.; Севастополь: Ін-т юрид. Дослідж., 2004. 928 с.
92. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : У 2-х т. - 3-є вид., перероб. і доп. / за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2008. Т. II. 1088 с.
93. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. Київ : Істина, 2004. 976 с.
94. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В.М. Коссака. К. : Істина, 2006. 982 с.
95. Немченко С.С. Договір постачання електричної енергії через приєднану мережу за цивільним законодавством України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.0.03. К., 2010. 201 с.
96. Немченко С.С. Договір постачання електричної енергії через приєднану мережу за цивільним законодавством України : автореф. дис. ...

канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2010. 21с.

97. Німецький цивільний кодекс від 18.08.1896. URL : <http://www.pravo.vuzlib.s>

98. Огляд практики Європейського суду з прав людини щодо застосування принципу юридичної визначеності : окремі аспекти. Київ, 2023. 236 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/17_10_web_overview_of_the_practice_of_the_european_court_of_human_0.pdf

99. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 191 с.

100. Омельченко В. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни. *Razumkov*. 2022. URL : <https://razumkov.org.ua/statti/sector-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny>

101. Оновлення Договірному регулювання приватноправових відносин в Україні : монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 488 с.

102. Осетинська Г.А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2006. 20 с.

103. Основи вітроенергетики : підручник / Г. Півняк, Ф. Шкрабець, Н. Нойбергер, Д. Циценков ; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Д. : НГУ, 2015. 335 с.

104. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонova. Одеса : Фенікс. 2019. 296 с.

105. Особливості притягнення до відповідальності суб'єктів ринку енергетики та комунальних послуг : позиція Верховного Суду. URL : <https://sud.ua/uk/news/publication/272048-osobennosti-privlecheniya-k-otvetstvennosti-subektov-rynka-energetiki-i-kommunalnykh-uslug-pozitsiya-verkhovnogo-suda>

106. Офіційний сайт державної інспекції енергетичного нагляду. URL : <https://den.energy.gov.ua>
107. Офіційний сайт Frankfurt School FS-UNEP Collaborating Centre. URL : <http://fs-unep-centre.org/>
108. Паєнок А. О. Правова характеристика порядку укладення договору роздрібної купівлі-продажу товарів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 5. Том. 1. С. 102-107.
109. Паєнок А. Характеристика особливостей предмета договору роздрібної купівлі-продажу як однієї з його істотних умов. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 40-45.
110. Панченко С.В. Джерела цивільного договірної права : дис. ... д-ра філософії : 081. Хмельницький, 2021. 241 с.
111. Патинка Ю. О. Правові проблеми укладення договору купівлі-продажу з використанням мережі Інтернет. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. №. 3. С. 53-56.
112. Патон Б. Є. Національна парадигма сталого розвитку України. Патон БЄ. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України. 2012. 72 с.
113. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти / авт. кол. Власенко Н.С., Лібанова Е.М., Осауленко О.Г. та ін. К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. 558 с.
114. Підпригора О.А. Цивільне право : навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. К. : Вентурі, 1995. 416 с.
115. Пімоненко Т. В., Лущик К. В. Зелене інвестування: досвід ЄС для України. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2017. № 4. С. 121-127.

116. Пленюк М.Д. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення зобов'язань : нотатки до наукової дискусії. Питання розвитку договірних відносин. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 102-107.

117. Податковий кодекс України : Закон України від 10.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. №№ 13-14, 15-16, 17. Ст. 112.

118. Походжук Р.В. Проблеми правового статусу фізичної особи-споживача електричної енергії через приєднану мережу. *Часопис цивілістики*. Вип. 18. С. 82-86.

119. Положення про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна : постанова Кабінету Міністрів України від 22.12.1997 р. *Офіційний Вісник України*. 1998. № 33. Ст. 1239;

120. Полуніна О. О. Договір роздрібної купівлі-продажу за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2016. 225 с.

121. Полуніна О. О. Укладення договору роздрібної купівлі-продажу через мережу інтернет. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : ВД «Гельветика», 2017. С. 680-682.

122. Полянський О. С. Напрями розвитку альтернативних джерел енергії: акцент на твердому біопаливі та гнучких технологіях його виготовлення: монографія / О. С. Полянський, О. В. Дьяконов, О. С. Скрипник [та ін.]; за заг. ред. В. І. Д'яконова ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 136 с.

123. Поняття товару та особливості правового режиму обігу його окремих видів. Господарське право.

[URL:https://pidru4niki.com/1350082648674/pravo/ponyattya_tovaru_osoblivosti_pravovogo_rezhimu_obigu_yogo_okremih_vidiv](https://pidru4niki.com/1350082648674/pravo/ponyattya_tovaru_osoblivosti_pravovogo_rezhimu_obigu_yogo_okremih_vidiv)

124. Порівняльне правознавство: підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2012. 272 с.

125. Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним : постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.1998 р. *Офіційний Вісник України*. 1998. № 34. Ст. 1280.

126. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 145/2047/16-ц від 16.06.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90933484>

127. Постанова Верховного Суду від 1 травня 2023 року у справі № 540/913/21 (адміністративне провадження № К/9901/40933/21). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110568942>

128. Постанова Верховного Суду від 19 січня 2023 року у справі № 640/10685/21 (адміністративне провадження № К/990/21171/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108487924>

129. Постанова Верховного Суду у справі 456/2946/17 від 18.03.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88337788>

130. Постанова Верховного Суду у справі № 761/26618/15-ц від 11.06.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89763023>

131. Постанова Верховного Суду України від 11 березня 2021 року у справі № 640/20494/19. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/95494648>

132. Постанова Верховного Суду України від 2 листопада 2022 року у справі № 260/2484/21. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107090657&red=100003b5e88e590bfde23ddb5b329b1233027a&d=5>

133. Постанова Верховного суду України від 26 травня 2021 року (справа № 824/266/20-а. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/97218445>)

134. Постанова КЦС ВС від 08 вересня 2021 року у справі № 727/898/19 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99522004>

135. Постанова Львівського апеляційного суду у справі № 456/2946/17 від 08.07.2019. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83201328>

136. Походжук Р.В. Захист прав споживачів за договором постачання електричною енергією через приєднану мережу : монографія. К. : НДІ ПрПіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 218 с.

137. Правила роздрібного ринку електричної енергії. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18#Text>

138. Правовий статус біржових організацій. URL : <https://studfile.net/preview/5169818/page:26/>

139. Прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку систем накопичення енергії» Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України (Опубліковано 15 лютого 2022, о 13:08). URL : <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/219439.html>

140. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 р. № 555-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст.155. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/555-15#Text>

141. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 року № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 30. Ст. 239

142. Про виконавче провадження : Закон України від 21.04.1999 № 606-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 24. Ст. 207.

143. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII (втрата чинності від 21.10.2019). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 31. Ст. 440.

144. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції : Закон України від 19.05.2011 №3390-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. №47. Ст. 531. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17#Text>

145. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України : Закон України від 30.06.2023 р. № 3220-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-20#Text>

146. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу : Закон України від 25.09.2008 № 601-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 13. Ст. 155. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-17#Text>

147. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії : проект Закону України від 05.12.2018 р. № 8449-д. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65076

148. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії : Закон України від 21.07.2020 № 810-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 50. Ст. 456. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810-20#Text>

149. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії», який зменшує «зелений» тариф і запроваджує нове поняття «зеленої металургії» : проект Закону України від 15.06.2020 р. № 3658. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69138

150. Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання використання альтернативних джерел енергії» : Закон України від 01.04.2009 № 1220-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 32–33. Ст. 312. (Втрата чинності від 01.07.2019)

151. Про встановлення «зелених» тарифів на електричну енергію та надбавки до «зелених» тарифів за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва для суб'єктів господарювання : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 29 грудня 2023 р. № 2652. URL : <https://www.nerc.gov.ua/acts/pro-vstanovlennya-zelenih-tarifiv-na-elektrichnu-energiyu-ta-nadbavki-do-zelenih-tarifiv-za-dotrimannya-rivnya-vikoristannya-obladnannya-ukrayinskogo-virobnictva-dlya-subyektiv-gospodaryuva-7>

152. Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку : Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224#Text

153. Про енергозбереження : Закон України від 01.07.1994 № 74/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994 р. № 30. ст. 283 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80#Text> (втрата чинності від 13.11.2021)

154. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.

155. Про затвердження Кодексу систем розподілу : постанова від 14.03.2018. № 310. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0310874-18#n11>

156. Про затвердження Кодексу системи передачі : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 № 309. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309874-18#n23>;

157. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності зі зберігання енергії : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 22.07.2022 № 798. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0798874-22#Text>

158. Про затвердження нормативно-правових актів, що регулюють діяльність гарантованого покупця та купівлі електричної енергії за «зеленим»

тарифом а за аукціонною ціною : постанова НКРЕКП від 26.04.2019 р. № 641.

URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0641874-19#Text>

159. Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності, споживачів електричної енергії, у тому числі енергетичних кооперативів, та приватних домогосподарств, генеруючі установки яких виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 1817 від 30.08.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1817874-19#Text>.

160. Про затвердження Порядку продажу, обліку та розрахунків за електричну енергію, що вироблена з енергії сонячного випромінювання об'єктами електроенергетики (генеруючими установками) приватних домогосподарств : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики від 27.02.2014р. № 170 (втрата чинності від 27.06.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0539-14#Text>

161. Про затвердження Правил ринку : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 № 307. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-18#n9>

162. Про затвердження Правил роздрібного ринку електричної енергії: постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 р. № 312. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18#n28>

163. Про затвердження Примірних договорів, які укладаються із суб'єктами господарювання, що виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії : постанова НКРЕКП від 11.10.2012 р. № 1314 (Втрата чинності від 01.07.2019). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1314862-12/>

164. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 30. Ст. 379.

165. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 51. Ст. 833. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text>

166. Про особливості визначення обсягу та проведення розрахунків за вироблену електричну енергію генеруючими установками приватних домогосподарств під час дії в Україні воєнного стану : Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 26 квітня 2022 р. № 396. URL : <https://www.nerc.gov.ua/acts/pro-osoblivosti-viznachennya-obsyagu-ta-provedennya-rozrahunkiv-za-viroblenu-elektrichnu-energiyu-generuyuchimi-ustanovkami-privatnih-domogospodarstv-pid-chas-diyi-v-ukrayini-voyennogo-stanu>

167. Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання під час дії воєнного стану та подальшого відновлення їх функціонування : Закон України № 2479-ІХ від 29.07.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-20#Text>

168. Про право власності на окремі види майна : постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 № 2471-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 35. Ст. 517.

169. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2000 № 3480-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268

170. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 27-28. Ст. 312. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>

171. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 (Втрата чинності від 07.02.2019). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 17. Ст. 184.

172. Про сільськогосподарський перепис: Закон України від 23.09.2008 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 9. Ст.115 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-17#Text>

173. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової шкоди) : постанова Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/178122__524591

174. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09/conv#Text>

175. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80> (дата звернення: 18.10.2023).

176. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку атомно-промислового комплексу на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1804-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1804-2021-%D1%80#Text>

177. Про схвалення Меморандуму про взаєморозуміння щодо врегулювання проблемних питань у сфері відновлювальної енергетики в Україні : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 17.06.2020 № 1141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v1141874-20>.

178. Про теплопостачання : Закон України від 2 червня 2005 року № 2633-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2633-15#Text>

179. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>

180. Рабінович М. Д. Альтернативна енергетика: проблеми класифікації та положення Кіотського протоколу. *Проблеми загальної енергетики*. 2003. № 9. 387 с.

181. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Договірне право: Академічний курс. Львів : ПАІС, 2020. 464 с.

182. Савенко Б. В. Еколого-економічна оцінка ефективності використання альтернативних джерел енергії. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 1. С. 136-142.

183. Сагайдак І. С., Балагура О. О., Макаренко В. В. «Зелена» енергетика в контексті загроз економічній та національній безпеці. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 113–117.

184. Саніахметова Н.О. Поняття та класифікація підприємницьких договорів. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 31-33.

185. Серебрякова Ю.О. Особливості укладення господарських договорів у спрощений спосіб. *Форум права*. 2010. № 4. С. 819-824.

186. Сібільов М. М. Загальні положення регулювання відносин у сфері надання послуг за проектом нового Цивільного кодексу України. *Вісник Академії правових наук України*. 1996. № 4. С. 84-87.

187. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

188. Сімсон О.Е. Правові особливості договорів інвестиційного характеру : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2001. 20 с.

189. Смаль А. Історичний розвиток договору купівлі-продажу в добу козацько-гетьманської держави. *Науковий блог Національного університету «Острозька академія»*. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2012/istorychnyj-rozvytok-dohovoru-kupivli-prodazhu-v-dobu-kozatskohetmanskoji-derzhavy/>

190. Смітюх А.В. Тлумачення Конвенції ООН 1980 р. «Про міжнародну купівлю-продаж товарів» із використанням Принципів міжнародних комерційних договорів: теорія і практика іноземних судів. *Вісник господарського судочинства*. 2002. №1. С. 212-219.

191. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2019 році: статистичний збірник. Київ, 2019. 88 с.

192. Спасибо-Фатєєва І. Актуальні питання форми правочинів. *Економіка. Фінанси. Право*. 2002. №8. С. 20-32.

193. Спасибо-Фатєєва І.В. Види об'єктів цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С.13-18.

194. Стефанчук Р. О. Захист честі, гідності та репутації в цивільному праві. К. : Науковий світ, 2001. 306 с.

195. Стефанчук Р. О. Цивільно-правовий захист честі, гідності та репутації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2000. 17 с.

196. Суха Ю.С. Концепція істотних умов договору за законодавством України та Європейського Союзу. *Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції* : збірник наукових праць / за заг. ред. Ю.В. Білоусова. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2015. С. 60-64.

197. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / С.О. Сліпченко, О.Є. Синегубов, В.А. Кройтор та ін. за ред. Ю.М. Жорнокуя та Л.В. Красицької. Х. : Право, 2017. 808 с.

198. Тацій В.Я. Історія держави і права України: у 2-х т. / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренко. Київ : Видавничий дім, 2003. Т. 1. 644 с.

199. Ткачук Я. Зелений тариф, меморандум і борги: чи досі Україна розвиває ВДЕ. URL : <https://kosatka.media/uk/category/blog/news/zelenyy-tarif-memorandum-i-dolgi-razvivaet-li-ukraina-vie>.

200. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С. М. Гончарова. К. : Центр учбової літератури, 2009. 264 с.

201. Українське цивільне право : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. / за ред. Ю. О. Заїки. К. : Центр учбової літератури, 2014. 358 с.
202. Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право. К., 2003. 421 с.
203. Халатов А. А. Енергетика України: сучасний стан і найближчі перспективи. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 6. С. 53-61.
204. Харитонов Є.О. Динаміка концепції радянського цивільного права та відображення її в основах цивільного законодавства СРСР 1991 р. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 10. МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса : Юрид. л-ра, 2011. С. 313-323.
205. Харитонов Є.О. Підвалини та засади німецького цивільного права (BGB). *Часопис цивілістики*. 2008. Вип.7. С.41-46
206. Харитонов Є.О., Саніахметова Н.О. Цивільне право України : підручник. К. : Істина, 2003. 776 с.
207. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Принципи DCFR : сутність та значення для гармонізації цивільного законодавства України. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С.164-170
208. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Голубєва Н.Ю. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. К. : Правова єдність, 2007. 1140 с.
209. Хринюк О.С. Використання умов ринку електроенергії як інструменту управління фінансовим потенціалом підприємств. *Ефективна економіка*. № 2. 2019. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/41.pdf
210. Хуторян Н. М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин : монографія / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2002. 263 с.
211. Цивільне право України: у 2 кн. / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2004. Кн. 2. 640 с.

212. Цивільне право : навчальний посібник / за заг. ред. Р.О. Стефанчука. Київ : Наукова думка, 2004. 448 с.
213. Цивільне право : навчальний посібник / за ред. Р.О. Стефанчука. К. : Наукова думка, 2004. 366 с.
214. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, Т.І. Бєгова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Х.: Право, 2011. Т. 2. 552 с.
215. Цивільне право : посібник для підготовки до іспиту /Є.О. Харитонов, Н.Ю. Голубєва. Вид. третє, переробл. та доп. Ч. II. Х. : Одиссей, 2013. 256 с.
216. Цивільне право (загальна частина) : навч. посібник / О.В. Кіріяк, Ю.П. Пацурківський, М.М. Гудима-Підвербецька. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.
217. Цивільне право України : Академічний курс : підручник: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / За заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Київ : ВД «Ін Юре», 2006. 696 с.
218. Цивільне право України : курс лекцій. У 6-ти т. Т. 5. Кн. 2. Договірне право : Ч. 1. Загальні положення та договори на передачу майна у власність / Р. Б. Шишка (керівник авт. кол.), Є. О. Мічурін та ін.; За ред. Р. Б. Шишки. Харків: Еспада, 2006. 336 с.
219. Цивільне право України : підручник /за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с
220. Цивільне право України : підручник. 2-х кн. Кн. 2 / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. К. : Юрінком Інтер, 2002. 720 с.
221. Цивільне право України : у 2 кн. / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2004. Кн. 2. 640 с.
222. Цивільне право України / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. К. : Юрінком Інтер, 2004. Кн. 1. 864 с.

223. Цивільне право України. Академічний курс. Т.2. Особлива частина / за заг. ред. Я.М. Шевченко. К, 2004. 408 с.

224. Цивільне право України. Договірні та не договірні зобов'язання : підручник / за заг. ред. С.С. Бичкової. 2-ге вид., змін. та доп. К. : КНТ, 2006. 498 с.

225. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О. Дзери, Н. Кузнєцової, Р. Майданика. 3-є вид. перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. 976 с.

226. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. 3-тє вид. К. : Юрінком Інтер, 2010. 567 с.

227. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О.В. Дзери. Вид. 3-тє, допов. та переробл. К.: Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.

228. Цивільне та сімейне право України : підручник / за ред. Харитонова Є.О., Голубєвої Н.Ю. К. : Правова єдність, 2009. 968 с.

229. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

230. Цивільний кодекс України : коментар / Є. О. Харитонов, Ю. С. Червоний, Ю. В. Білоусов та ін. / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. Одеса, Юридична література, 2004. 1112 с.

231. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. Я.М. Шевченко. К. : Ін Юре, 2004. Ч. 2. 692 с.

232. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубєвої. [6-е вид.] Х. : Одіссей, 2009. 952 с.

233. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред Є.О. Харитонова. 2023. 1424 с.

234. Цивільний кодекс УРСР. Документ № 1540–06. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>

235. Черненко Г.І. Предмет договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Сучасні наукові*

дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 14-15 січня 2022 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2022. С. 33-37.

236. Черненко Г.І. Особливості виконання та розірвання договору купівлі-продажу електричної енергії за зеленим тарифом. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2023 р., № 2 (80). С.259-264. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/46.pdf

237. Черненко Г.І. Особливості укладання договору купівлі-продажу електричної енергії за зеленим тарифом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 520-523. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2023/131.pdf

238. Черненко Г.І. Поняття договору купівлі-продажу електричної енергії за законодавством України. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19-20 березня 2021 року). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2021. С.65-69.

239. Черненко Г.І. Поняття та загальна характеристика договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. Випуск №3. С. 206-214.

240. Черненко Г.І. Права та обов'язки сторін за договором купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С.244-249. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/35.pdf

241. Черненко Г.І. Правове регулювання приватного домогосподарства в Україні. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.) Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. С. 62-66

242. Черненко Г.І. Правове регулювання продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом в Україні. Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI

столітті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 9-10 квітня 2021 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 49-53.

243. Черненко Г.І. Припинення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Актуальні питання юридичної науки* : науковий юридичний журнал. 2023. № 19. С.484-489. URL : http://legalnovels.in.ua/journal/19_2023/65.pdf

244. Черненко Г.І. Сторони договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.) Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. С. 19-24.

245. Чудовська В. А. Роль альтернативної енергетики в забезпеченні розвитку органічного сільського господарства. *Органічне виробництво і продовольча безпека* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 5-6 вересня 2017 р.). Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 321-325.

246. Чуєва О. Особливості укладання договору купівлі-продажу нерухомості з розстроченням платежу. Істотні умови, порядок посвідчення та забезпечення виконання. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 3 (93). С. 39-42.

247. Чучковська А. В. Правове регулювання господарських договорів, що вчиняються через мережі електрозв'язку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2004. 20 с.

248. Шемякіна О.М. Аналіз та перспективи розвитку вітрової енергетики у світі. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2270>.

249. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 58-64.

250. Шимон С. Цивільне та торгове право зарубіжних країн : навч. посібник. К. : КНЕУ, 2004. 220 с.

251. Шимон С.І. «Res incorporales» в римському приватному праві та сучасне поняття безтілесної речі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право*. 2012. Випуск 19. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. С. 219-225.

252. Шимон С.І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія. К. : Юрінком Інтер. 2014. 664 с.

253. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2017. 437 с.

254. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 384 с.

255. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 38 с.

256. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 384 с.

257. Яримович У. В. Форма та порядок укладення договору в праві ЄС і в праві України: порівняльний аспект. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету: Серія: Право*. 2017. Вип. 42. С. 103-108.

258. A historical review of promotion strategies for electricity from renewable energy sources in EU countries / R. Haas, C. Panzer, G. Resch, M. Ragwitz, G. Reese, A. Held. *Renewable and sustainable energy reviews*. 2011. № 15 (2). P. 1003-1034.

259. Babaskin Anatoly Yu., Parkhomenko Natalya M. Legal Regulation of Interest Rates under the Loan Agreement, with the Participation of the Borrower – the Entity, under the Civil Law of Ukraine and Germany: A Comparative

Characteristic. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. V. 10. № 3. P. 695-702. C.695

260. Case Beyler v. Italy. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/>

261. Case Broniowski v. Poland. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/>

262. Case Marckx v. Belgium. URL : <http://hudoc.echr.coe>

263. Draft Articles of European Civil Code. URL : http://www.sgecc.net/pages/en/texts/index.draft_articles.htm

264. English contract law. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/English_contract_law

265. Law of Sales and Security Devices: Teaching Material Prepared by: Gadissa Tesfaye & Mebrathom Fetewi. *Prepared under the Sponsorship of the Justice and Legal System Research Institute*. 2009. 241 p. C.3,4

266. More than 40 countries agree to phase out coal-fired power. 2023 Guardian News & Media. URL : <https://www.theguardian.com/environment/2021/nov/03/more-than-40-countries-agree-to-phase-out-coal-fired-power>

267. Pivniak H., Aziukovskyi O., Papaika Yu., Lutsenko I., Neuberger N. Problems of development of innovative power supply systems of Ukraine in the context of European integration. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2022. (5). P. 89-103. URL : <https://doi.org/10.33271/nvngu/2022-5/089>.

268. Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses United Nations. New York. Series M. № 67/Rev.1 1997 URL : <https://unstats.un.org/depts/unsd>

269. Principles of European Contract Law. URL : https://www.trans-lex.org/400200/_/pecl/

270. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). *Outline Edition*. URL : http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf

271. Regulation (eu) 2019/943 of the European parliament and of the council of 5 June 2019 on the internal market for electricity (recast) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R0943&from=EN>

272. Renewables 2016 Global Status Report. URL : http://www.ren21.net/wpcontent/uploads/2016/06/GSR_2016_Full_Report.pdf

273. Roadmap for a renewable energy future. URL : http://www.irena.org/DocumentDownloads/Publications/IRENA_REmap_2016_edition_report.pdf

274. The Consumer Protection Charter adopted by the Council of Europe on 28th May 1973. URL: www.ekburg.ru/getFile.php?id=193

275. Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden. URL: <http://hudoe.echr.coe.int/rus?i=001-57586>.

276. Van Marie v. the Netherlands URL: <http://hudoe.echr.coe.int/rus?i=001-57590>.

277. World energy perspectives renewables integration 2016. URL: https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2016/09/Variable-Renewables-Integration-in-Electricity-Systems-2016-How-to-get-it-right-_Full-Report-1.pdf

278. Zimmermann R., Whittaker S. (éd.), Good Faith in European Contract Law [note bibliographique] Revue internationale de droit comparé Année 2000 52-4. P. 1006-1007

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Черненко Г. І. Припинення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Актуальні питання юридичної науки* : науковий юридичний журнал. 2023. № 19. С.484-489. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/19_2023/65.pdf
2. Черненко Г.І. Права та обов'язки сторін за договором купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Право та державне управління*. 2023. №2. С.244-249. URL : http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/35.pdf
3. Черненко Г. І. Особливості виконання та розірвання договору купівлі-продажу електричної енергії за зеленим тарифом. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 2 (80). С. 259-264. URL : http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/46.pdf
4. Черненко Г. І. Особливості укладання договору купівлі-продажу електричної енергії за зеленим тарифом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С.520-523. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2023/131.pdf
5. Черненко Г. І. Поняття та загальна характеристика договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. Випуск № 3. С. 206-214.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

6. Черненко Г.І. Поняття договору купівлі-продажу електричної енергії за законодавством України. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19-20 березня 2021 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів- юристів», 2021. С.65-69.

7. Черненко Г.І. Предмет договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 14-15 січня 2022 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2022. С. 33-37.

8. Черненко Г.І. Правове регулювання продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом в Україні. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 9-10 квітня 2021 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 49-53.

9. Черненко Г.І. Сторони договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.) Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. С. 19-24.

10. Черненко Г.І. Правове регулювання приватного домогосподарства в Україні. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.) Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. С. 62-66.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні наукові положення дисертації були апробовані у виступах на наукових конференціях, круглих столах і семінарах, зокрема на: Міжнародній науково-практичній конференції «Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції» (м. Харків, 19-20 березня 2021 року); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпро, 14-15 січня 2022 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті» (м. Одеса, Україна, 9-10 квітня 2021 р.);); міжнародній науково-практичній конференції «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.).

AKT

Комісія вважає, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Південного

міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса). Рекомендовано до використання наступні публікації:

1. Черненко Г.І. Припинення договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. Актуальні питання юридичної науки: Науковий юридичний журнал. № 19/2023. С.484-489. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/19_2023/65.pdf

2. Черненко Г.І. Права та обов'язки сторін за договором купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. Право та державне управління. №2. 2023. С.244-249. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/35.pdf

3. Черненко Г.І. Особливості виконання та розірвання договору купівлі-продажу електричної енергії за зеленим тарифом. Держава та регіони. Серія: Право, 2023 р., № 2 (80). С.259-264. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/46.pdf

4. Черненко Г.І. Особливості укладання договору купівлі-продажу електричної енергії за зеленим тарифом. Юридичний науковий електронний журнал. № 5/2023. С.520-523. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2023/131.pdf

5. Черненко Г.І. Поняття та загальна характеристика договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством в Україні. Юридичний вісник.2023. Випуск №3. С. 206-214.

6. Черненко Г.І. Поняття договору купівлі-продажу електричної енергії за законодавством України. Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19-20 березня 2021 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів- юристів», 2021. С.65-69.

7. Черненко Г.І. Предмет договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 14-15 січня 2022 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2022. С. 33-37.

8. Черненко Г.І. Правове регулювання продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом в Україні. Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 9-10 квітня 2021 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 49-53.

9. Черненко Г.І. Сторони договору про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом приватним домогосподарством. Роль права та закону в громадянському суспільстві: міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.) Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. С. 19-24.

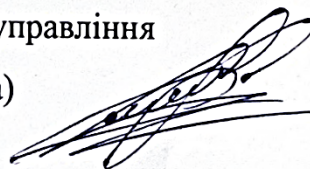
10. Черненко Г.І. Правове регулювання приватного домогосподарства в Україні. Роль права та закону в громадянському суспільстві: міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 18-19 лютого 2022 р.) Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. С. 62-66.

Начальник відділу судової роботи
та міжнародно-правової
допомоги Південного міжрегіонального
управління Міністерства юстиції (м. Одеса)

Є. КОРОТКОВ

Головний спеціаліст відділу судової роботи
та міжнародно-правової допомоги
Південного міжрегіонального управління
Міністерства юстиції (м. Одеса)

Р. САНАГУРСЬКА

Головний спеціаліст відділу судової роботи
та міжнародно-правової допомоги
Південного міжрегіонального управління
Міністерства юстиції (м. Одеса)

Ю. ПЕТРУК